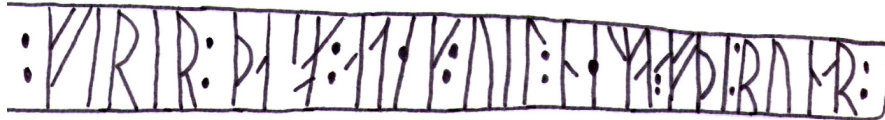

Runematerialet fra Tønsberg

Charlotte Johannessen

Masteravhandling i Nordic Viking and Medieval Culture

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

Høsten 2011

111:Y1111:1Y:Y11:Y1R1R:Y1Y1:1P:1111111:1Y:111Y:1R1:Y11:1111:1BB1111:111:111

Summary

The runic material from Tønsberg so far consists of 39 inscriptions. Most of these have appeared during archaeological excavations in the city centre. Several aspects of the inscriptions, and the artefacts they are attached to, are investigated in this thesis, such as archaeological context, function, interpretation and distribution. The aim of the thesis is to explore the possible identities of the carvers.

Forord

Når denne oppgaven nå er ferdig er det mange som fortjener en takk. Først og fremst vil jeg takke min veileder, og helt, Terje Spurkland for at han har holdt ut med denne ”dumme studenten”. Jeg hadde aldri levert denne masteroppgaven uten hans hjelp.

Takk til James Knirk for tilgang til gjenstandene og arkivmaterialet, for veiledning i studiene av runeinnskriftene og opplysende samtaler. Jonas Nordby *var ok*.

Takk til Jan Erik Eriksson for uunnværlig hjelp til framfinning av utgravningsrapporter, og for villig å ha delt av sin kunnskap om Tønsberg. Takk også til Torborg Strand for framfinning av arkivrapporter, og Magnus Torgersen, som har korrekturlest oppgaven.

Sist, men ikke minst, Christoffer Bjerke. Takk for at du lar meg ligge i sofaen og spise sjokolade, mens du er forvist til gulvet. En større sofa er i vente.

Nú hefi ek ristit allra.

Selv med god hjelp kan feil forekomme. Oppgaven har jeg skrevet selv, og alle feil er mine egne.

Innhold	Side
Innledning	1
Oppgavens struktur	2
Kilder	2
Definisjon av begreper	3
Runologi – Arkeologi, historie eller språkvitenskap?	4
Tønsberg	6
Gate for gate	6
Søndre bydel	10
Nedre Langgate	10
Storgaten 24/26	11
Storgaten 33	13
Sentrum	15
Storgaten 30/32	15
Storgaten 47	16
Nedre Langgate 45	19
Nedre Langgate 41	20
Nedre Langgate 49	22
Nedre Langgate 40	22
Nedre Langgate 43	24
Nordre bydel	25
Baglergaten 3	25
Kammegaten 10	26
Baglergaten 2/4	27
Møllegaten	29

Runefunnenes funnkontekst	30
Runematerialet	31
Fuporkinnskifter	32
Navneinnskifter	37
Handelsinnskifter	43
Religiøse innskifter	50
A39	61
Uforståelige innskifter	66
Runetegnenes kronologiske utvikling	78
Runeinnskriftenes fordeling	80
Søndre bydel	80
Sentrum	82
Nordre bydel	83
Konklusjon	87
Illustrasjoner	90
Bibliografi	93
Katalog	I

Innledning

Runematerialet fra Tønsberg består så langt av 39 innskrifter. Den første innskriften ble brakt til Universitetets Oldsakssamling av Peter Jonas Collett allerede i 1832. Det skulle imidlertid ta godt over et århundre før en ny innskrift så dagens lys. Ved den såkalte sentrumsgravningen ble det i 1960 funnet et treredskap med runeinnskrift. I tiårene som fulgte ble stadig nye runeinnskrifter avdekket, ettersom den arkeologiske aktiviteten i byen fikk fart. Det siste tilskuddet til samlingen, en blyplate med runeinnskrift, ble funnet på et jorde utafor Tønsberg denne høsten.

Flere av runeinnskriftene fra Tønsberg er over årene blitt omtalt i forskjellige artikler og publikasjoner. Det er imidlertid stort sett de samme innskriftene som blir viet oppmerksomhet, nemlig de lengre og mer forseggjorte. Samlet ble materialet presentert av Kevin Gosling i en kortfattet artikkel publisert i Årboken til Universitetets Oldsakssamling i 1989. Siden dette har arkeologiske undersøkelser i byen produsert syv nye runeinnskrifter som kun er blitt omtalt i utgravningenes innberetninger og *Nytt om runer*, eller ikke i det hele tatt. Det synes derfor å være tid for å se litt nærmere på disse innskriftene.

Problemstillingen for denne undersøkelsen er hvem runeristerne i Tønsberg var. Målet med undersøkelsen er ikke å komme inn på runeristerne på et personlig plan, men å undersøke om runeristerne tilhørte noen spesielle grupper mennesker.

Det å komme fram til hvem som kan ha stått bak en tilsynelatende anonym tekst fra middelalderen er en utfordrende oppgave. Mitt mål er allikevel at det skal bli mulig å si noe om dette ved å kontekstualisere de forskjellige innskriftene. Innskriftenes kontekst settes sammen ved å se på funnforhold, datering, objekt og innskrift. Når dette puslespillet er komplett, vil forhåpentligvis et bilde komme fram som det er mulig å trekke noen slutninger fra.

I lys av dette vil det også være aktuelt å undersøke andre aspekter ved runematerialet fra Tønsberg. Deriblant hva slags type innskrifter vi finner i materialet, hvilken funksjon innskriftene kan ha hatt og hvordan de fordeler seg over de forskjellige delene av byen.

Oppgavens struktur

Jeg har valgt å dele oppgaven i tre deler: En arkeologisk, en runologisk og en geografisk. Denne inndelingen er valgt i håp om å gradvis kunne bygge opp konteksten omkring innskriftene, for på den måten å få et mer helhetlig bilde av dem.

I oppgavens første del vil jeg forsøke å finne gjenstandenes arkeologiske funnkontekst, altså hvilken relasjon gjenstandene har til framgravde konstruksjoner og byens topografi. På denne måten ønsker jeg å undersøke hvor runefunnene er gjort, og om gjenstandenes funnkontekst kan hjelpe til å belyse hva slags miljø runeristerne kan ha vært en del av. Utgravningene som har produsert runefunn blir omtalt enkeltvis, men gruppert under byens tre bydeler: Søndre bydel, Sentrum og Nordre bydel.

I oppgavens andre del vil jeg se nærmere på innskriftene og deres tilhørende gjenstander. Jeg vil drøfte tidligere tolkninger, og undersøke hva slags funksjon gjenstandene og innskriftene kan ha hatt, med mål om å komme fram til noen holdepunkter omkring menneskene bak innskriftene. De enkelte innskriftene er i framstillingen fordelt på seks grupper. Inndelingen er hovedsakelig gjort på bakgrunn av innskriftenes innhold, men også med hensyn til gjenstanden. Avslutningsvis vil jeg også se når middelalderens nye runetegn dukker opp i Tønsberg.

I oppgavens tredje og siste del vil jeg undersøke innskriftenes fordeling de tre bydelene imellom for å se om de avviker fra hverandre på noen punkter, og eventuelt hva dette kan komme av.

Kilder

Kildegrunnlaget for denne oppgaven er hovedsakelig runeinnskriftene fra Tønsberg og gjenstandene de pryder. Disse er alle studert i Runearkivet, med noen unntak. Gjenstandene A292, A293 og A347 var under datainnsamlingsperioden ikke tilgjengelige, fordi de befant seg i utstillinger. Dokumentasjon omkring innskriftene er for øvrig blitt hentet fra de respektive mappene i Runearkivet.

Gjenstandenes funnkontekst bygger hovedsakelig på innberetningene, og runefunnenes funnkort fra utgravningene. De originale funnkortene ble først forsøkt oppsøkt i arkivet til Riksantikvarens distriktskontor i Tønsberg, men samlingen var dessverre ikke komplett. Informasjonen fra funnkortene til enkelte av gjenstandene er derfor funnet i

databasen ved Kulturhistorisk museum, samt i innskriftenes dokumentasjonsmapper i Runearkivet.

De fleste innberetningene fra utgravningene har vært å finne i Universitetets og Riksantikvarens bibliotek, men for enkelte utgravninger har det ikke eksistert lett tilgjengelige rapporter. Eldrid Straumes rapport fra sentrumsgravningene i Tønsberg i 1960 er hentet fra Riksantikvarens arkiv. For utgravningene i Nedre Langgate 45 og sjaktene i Nedre Langgate fra 1976 ble det aldri utarbeidet noen rapporter. Informasjonen er derfor hentet fra Riksantikvarens arkiv, artikler trykket i Nicolay arkeologisk tidsskrift, Vestfoldminne og rapport fra prosjektet Søndre bydel.

Diplomer publisert i *Diplomatarium Norvegicum*, som er gjort elektronisk tilgjengelige gjennom Dokumentasjonsprosjektet ved universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø, er lest på nett. Alle fotografiene av runeinnskriftene er hentet fra Runearkivet, og Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*, med unntak av den nyoppdagede blyplaten. Dette fotografiet er tatt av Ragnar Orten Lie. Alle tegningene av innskriftene er mine egne.

Definisjon av begreper

De fleste begrepene vil bli forklart underveis i oppgaven ettersom de dukker opp. Innledningsvis vil jeg allikevel forklare enkelte begreper som går igjen.

Hovedgaten i middelalderbyen Tønsberg, som skal ha hatt omtrentlig samme løp som Storgaten har i dag, benevnes her *stræti*. Stræti nevnes i *Codex Tunsbergensis* og skulle ifølge Magnus Lagabøters bylov, Byskipingens kapittel fire, være tolv alen. Denne gamle norske alen var noe mindre enn den nyere, og skulle derfor tilsvare ni alen etter nyere regning, nærmere sagt rundt seks meter. Stræti i Tønsberg nevnes første gang i et diplom av 22. mars 1378 der det fortelles at *Jonsgarðr* strekker seg fra *nædri stræteno ok til þet øfwra*.¹ Nedre stræti betegner her Storgaten. Øvre stræti antas å samsvare omtrentlig med dagens Øvre Langgate. Nedenfor stræti var det i middelalderen ingen gate. Dagens Nedre Langgate lå i første del av middelalderen under vann, og ble rimeligvis ingen gate før i senere tid.²

Byskipingen presiserer også størrelsen på byens allmenninger og veiter: ”Almenninger skal være åtte alen brede, men veiter 3 alen mellem gaardene.”³ Dette skulle altså tilsvare

---

¹ DN XI 64 [17.10.2011].

² Johnsen 1929: 440-444; Robberstad 1923: 25.

³ Robberstad 1923: 25.

henholdsvis rundt fire og halvannen meter. Disse bestemmelsene kan se ut til å ha blitt overholdt, da det ved flere anledninger er observert at målene stemmer overens med de faktiske forhold.⁴

Bygningene som er avdekket i Tønsberg omtales ofte som dobbeltgårder. Disse består hovedsakelig av to parallelle husrekker, der bygningene ligger gavl mot gavl med innganger fra tilhørende passasjer eller gårdsplasser, som skiller bygningene. Enkeltgården har på den andre siden kun én husrekke, mens firkantgården karakteriseres som bygninger gruppert rundt en gårdsplass. Det er altså lite som skiller de forskjellige gårdstypene, og disse forskjellene kan være vanskelig å registrere i en uoversiktlig og lite helhetlig feltsituasjon.⁵

Runologi – arkeologi, historie eller språkvitenskap?

Runologi er i seg selv en tverrfaglig vitenskap som er blitt beskrevet som en syntese av paleografi, kulturhistorie, lingvistik og visjon. Overskriften er stjålet fra Terje Spurklands artikkel ved samme navn der han forteller hvordan runeforskningen tidlig kom i et skjæringspunkt mellom arkeologi, historie og språkvitenskap. Tradisjonelt sett har allikevel runologien lenge hatt en nærmere tilknytning til filologi enn noen av de andre vitenskapene. Runeinnskriftene studeres riktig nok i lys av sin opprinnelsessituasjon, men det er allikevel teksten og hva den kan fortelle som er av primær interesse.⁶

Også arkeologer benytter runeinnskrifter som kilder, men deres tilnærming er som oftest en ganske annen. Gjenstanden står i sentrum, mens innskriften er av betydning i den grad den kan kaste lys over gjenstanden.⁷ Ofte gjør imidlertid ikke innskriften det, og da mister muligens arkeologen fort interessen, noe som kan antydes av det faktum at teksten i runeinnskriftene som er funnet i Tønsberg kun unntaksvis blir nevnt i utgravningenes innberetning. Isteden nøyer arkeologen seg med å slå fast at det blant funnene er ”a runic inscription on wood”⁸ og plasserer den i en funnkategori, for eksempel ”åndelig liv”.⁹

Spurkland skriver videre at ”filologen og arkeologen kan utfylle hverandre”.¹⁰ Forholdet mellom runologen og arkeologen kan allikevel til tider bære mer preg av avhengighet enn samarbeid. Når innskriften er ervervet gjennom arkeologisk utgravning er

---

⁴ Johnsen 1929: 444.

⁵ Wienberg 1992: 15-16.

⁶ Spurkland 1987: 46-52.

⁷ Ibid.

⁸ Hodkinson 1982: 17.

⁹ Lindh 1992c: 221.

¹⁰ Spurkland 1987: 47.

runologen blant annet avhengig av arkeologen med hensyn til tidfesting av innskriften. Runene kan riktig nok antyde middelalder, og i noen tilfeller også om det dreier seg om den tidligere eller senere delen. Dateringsmetoden er imidlertid ikke bare unøyaktig, men også problematisk. Tilstedeværelsen av visse tegn kan gi en senere datering, men fravær av de samme tegnene kan ikke nødvendigvis gi en tidligere. Arkeologen er på sin side ofte avhengig av runologene for å få betydningen av innskriften.

Runologen og arkeologen utveksler informasjon, men gir ellers inntrykk av å arbeide adskilt. Jeg undres hva som går tapt i denne overleveringen av informasjon. For etter uker i felt står arkeologen antakelig igjen med inntrykk som ikke nødvendigvis når runologen, og omvendt. Jeg er derfor spent på om det er fruktbart å se litt nærmere på gjenstandenes arkeologiske funnkontekst når jeg nå skal undersøke runeinnskriftene fra Tønsberg.

Tønsberg

Tønsberg er en halvøy på omtrent 2,5km². Den ligger på vestsiden av Oslofjorden og avgrenses av viken Træla i vest, Byfjorden i øst, Kanalen i sør og Frodeåsen i nord. På andre siden av Kanalen ligger Nøtterøy, som sammen med øyene Husøy og Føyland gir beskyttelse til Træla og Byfjorden, samt gode ankringsmuligheter. Dominerende i landskapet er knausene Haugar, som skal ha vært tingplass i vikingtid, og Slottsfjellet. Fra Slottsfjellet har man god utsikt over halvøya, som antakelig har hatt gode dyrkningsforhold i jernalder og vikingtid. Med et rikt omland, sjøveier og oversikts- og forskansingsmuligheter burde altså Tønsberg ha gode forutsetninger for bydannelse.¹¹

Gate for gate

I 1871 markerte Tønsberg sine antatte 1000 år som by med en stor jubileumsfeiring. Bakgrunnen for jubileet var Snorres første omtale av byen i Harald Hårfagres saga der han skriver: *Haraldr konungr kom liði sínu austr í Vik ok lagði inn til Túnsbergs; þar var þá kaupstaðr...*¹² Allerede før slaget ved Hafrsfjord skal det altså ha vært handelsplass her, og året skal ha vært 871. I 1971 ville byen igjen markere sine nå 1100 år. En arkeologisk utgravning som skulle bevise byens høye alder ble en del av jubileet, og utgravningen av Storgaten 47 ble gjennomført samme år. Etter dette startet de arkeologiske undersøkelsene i byen for alvor.¹³

Hverken denne utgravningen, eller de som fulgte, fikk imidlertid det utfallet som byen ønsket. Det er nemlig lite som tyder på at byen strekker seg lenger tilbake enn til 1000-tallet. Før dette er det i hovedsak kun avdekket jordbruksaktiviteter i form av ardspor, sparsomme rester av bebyggelse og gravanlegg. Jan Brendalsmo konkluderer med at det tidlig lå en storgård med såkalte kaupstedsfunksjoner på halvøya, og det er gjort funn som tyder på at det kan ha ligget en eldre gård i området. I tillegg til ardsporene, som er påtruffet ved flere utgravninger rundt om i byen, er det blant annet funnet en brønn i Kammegaten 10 og et

---

¹¹ Lindh 1992a: 17-18.

¹² *Heimskringla*: 49.

¹³ Eriksson 1990: 1.

gjerde i Tollbodgaten. Disse levningene er begge radiologisk datert til vikingtid. Tønsbergs overgang fra gård til by skjer ifølge Brendalsmo på 900-tallet.¹⁴

Før den første bymessige bebyggelse antas det imidlertid også at det har eksistert en strandbosetning. Denne har muligens vært sesongbetont med markedsfunksjoner, og har funnet sted enten samtidig med, eller etter at det har vært dyrking av jorden på stedet. Bak strandbosetningen skal det som senere ble stræti ha blitt anlagt, og den bymessige bebyggelsen har siden vokst fram. Dog aldri like betydelig som Bergen, har allikevel Tønsberg vært en stor by allerede på 1100-tallet. Ifølge Oscar Albert Johnsen lå Tønsbergs folketall i høymiddelalderen på rundt 1000 personer, et antall som Jan Lindh siden har oppjustert til rundt 1500. Oppjusteringen skyldes blant annet at arkeologiske undersøkelser har vist at byen strakte seg lenger opp fra havnen enn tidligere antatt.¹⁵ Til sammenligning skal folketallet i Bergen, Trondheim og Oslo ha vært henholdsvis 7000, 3000 og 2000 i tiden rundt år 1300.¹⁶

Spørsmålet om datering har tidvis vært vanskelig å besvare ved arkeologiske undersøkelser i Tønsberg. Skriftlige kilder forteller om fem store branner i middelalderen som skal ha funnet sted i 1248, 1258, 1275, 1287 og 1536, men det har vært vanskelig å finne sammenheng mellom brannene over større områder av byen. Materialet kan derfor ikke deles inn i klare brannhorisonter slik som i Bergen og Oslo.¹⁷

Framstillingen som følger er delt inn etter byens topografiske deler: Søndre bydel (havneområdene i sør og i vest), Sentrum (de sentrale bydelene) og Norde bydel (de nordøstre delene av byen). Inndelingen oppstod i forbindelse med planer om publisering av materiale fra Tønsberg i 1980-årene, og er således moderne konstruksjoner. Hvilke deler av byen som er blitt inkludert i de forskjellige bydelene har imidlertid variert med årene ettersom forskjellige publikasjoner og aktører har hatt forskjellige interesser, definisjoner og forskningsmateriale.¹⁸

Spesielt er det Søndre bydel og Sentrum som har mistet sin klare avgrensning i litteraturen, men det opprinnelige skillet skal ha gått ved Tjømegaten. Bydelene har riktignok også mange likheter. Av betydning for begge er nærhet til sjøen og byens to hovedgater, stræti og øvre stræti. Bebyggelsen her utviklet seg fra bolverk til husbebyggelse med gradvis forskyvning utover i havnebassenget. Den eldste levningen er et bolverkskar i Nedre Langgate

---

¹⁴ Brendalsmo og Lindh 1983: 40; Brendalsmo 1986: 37; Brendalsmo 1994: 106-113; Ulriksen 2008: 102.

¹⁵ Eriksson 1990: 4-6, 129-133; Johnsen 1929: 247; Lindh 1984: 40.

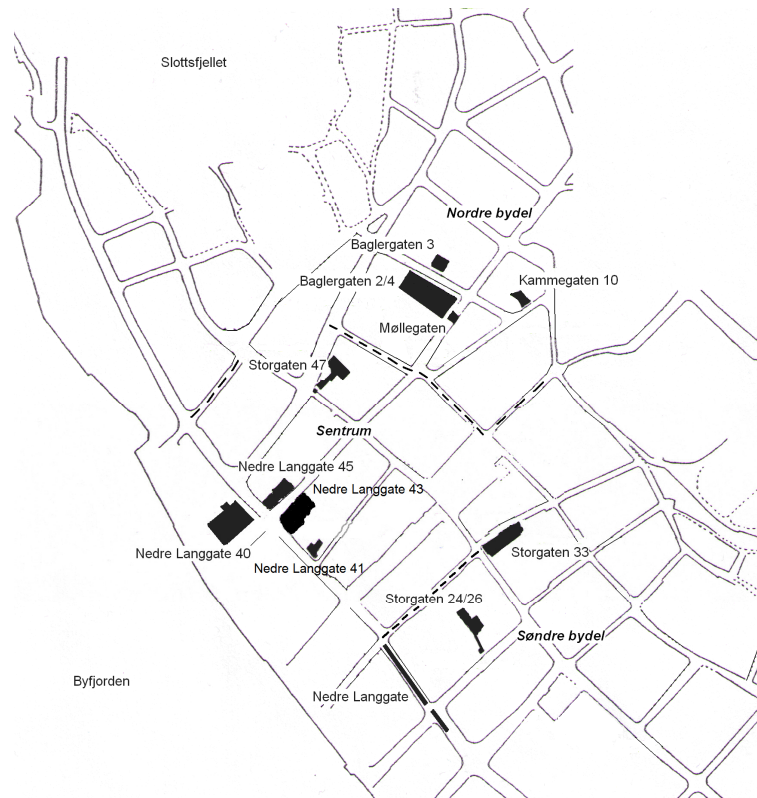
¹⁶ Gabrielsen 1986: 5.

¹⁷ Johnsen 1929: 446; Ulriksen 2008: 96.

¹⁸ E-post fra Jan-Erik Eriksson.

45 som er datert til rundt 1100. Bolverkskaret sto på sjøbunn, noe som betyr at strandlinjen må ha ligget drøyt 30 meter ovenfor Nedre Langgate på 1000-tallet. Den senere havnebebyggelsen hadde langsgående og smale parallelle tomter som strakte seg fra de høyereliggende, tverrgående hovedgatene i nordøst nedover skråningen til bryggekannten i sørvest. Husrekkene var adskilte enten ved passasjer eller smalere dråpefall. Det dreier seg altså om et topografisk mønster som ligner det vi finner ved Bryggen i Bergen, med bygårder som strekker seg ned mot bryggen. Tønsberg har imidlertid trolig aldri hatt samme utnyttelsesgrad som Bergen, og selv på sentrale tomter kan det ha vært plass for husdyrhold.¹⁹

Tomtenes bredde mellom passasjene viser stor grad av kontinuitet, mens bygningenes areal varierer noe. Fordelingen av gjenstander imellom de forskjellige gårdene kan peke mot forskjellig bruk av bygningene. Materialet avspeiler i hovedsak gårdsbebyggelse med husholdsfunksjoner og lagerbygninger, uten spor etter omfattende håndverksproduksjon, men rester etter enklere håndverk knyttet til reparasjon av båter.²⁰

Nordre bydel, som ligger nordøst i byen, overfor Øvre Langgate og mellom Anders Madsens gate og Torvgaten, har på den andre siden en klarere avgrensning. Lenge ble det antatt at middelalderens Tønsberg på sitt største ikke strakte seg lenger opp enn til Øvre Langgate. Arkeologiske utgravninger på 70- og 80-tallet kunne imidlertid vise at middelalderbyen strakk seg forbi Peterskirken og opp til det nåværende Farmannstov.²¹

Utover 1100-tallet strekker bebyggelsen seg til denne øvre bydelen. Bebyggelsen her hadde en noe annen orientering enn bebyggelsen nærmere sjøen, i tillegg til større og mer spredte tomter. Antakelig har presset på tomtearealet vært mindre her oppe sammenlignet med

¹⁹ Ulriksen 2008: 96-103.

²⁰ Ibid.

²¹ Brendalsmo 1986b: 26.

sentrum, noe en lavere funntetthet også kan tyde på. Funnene består for det meste av personlig utstyr og gjenstander knyttet til hushold og håndverk, mens gjenstander knyttet til varebytte og administrasjon, stort sett er fraværende. Utover 1300-tallet forsvinner bebyggelsen gradvis og området blir igjen lagt ut for jordbruksformål. Bakgrunnen for dette kan være bedre utnyttelse av tomtene i de sentrale delene av byen etter den siste landevinningen i havnebassenget. Pestbølger reduserte også folketallet, og sett sammen med en generell reduksjon av byens viktighet ble nok derfor behovet for bebyggelse her oppe borte, noe som gjorde det lett for kirken å utvide i denne retningen da behovet sannsynligvis gjorde seg gjeldende i forbindelse med pesten.²²

Dateringen av bebyggelsen i Norde bydel, samt gjenstandsmaterialet og graden av tomteutnyttelse, kan tyde på at dette var et utkantsområde som vokste fram under byens glansperiode. Rotsystemer fra seljetrær og flettverksrenner kan tyde på at deler av området har vært fuktig, og derfor kanskje ikke blant de mest attraktive områdene å bo i. Det er også blitt foreslått at bydelen kan ha hatt en lavere status, men forslaget har fått varierende grad av oppslutning. Antakelsen om at byens håndverkere har hatt sitt virke i dette området, har på den andre siden fått bredere aksept. Denne antakelsen springer ut av Magnus Lagabøters bylov fra andre halvdel av 1200-tallet der det står skrevet: ”Alle badstuer og bakerovner og smieboder skal eierne flytte ut av vor by...”.²³ I forbindelse med Tønsbergs vaktruter står det i tillegg: ”...to skal gaa nord til Lafranzkirken og op til smiebodene og saa tilbake ned paa torvet...”.²⁴ Også i et brev av 1. juli 1343 vedrørende salg av en tomt blir smiebodene lokalisert til ”a Vollum vppi”, altså på høydedraget mellom Slottsfjellet og Haugar.²⁵ Ved utgravninger er det avdekket spor etter håndverk, men selve håndverksbodene er ikke påvist.

I forbindelse med utgravninger er det også blitt stilt spørsmål om man her vil møte på byens hovedferdselsåre. Naturtopografisk virker det nemlig sannsynlig at fjerntrafikken til og fra denne siden av Tønsberghalvøya må ha gått gjennom forsenkningen mellom Slottsfjellet og Haugar, og eldre kart viser også en vei langs foten av Slottsfjellet. Noen større passasje er ikke påvist, men det er mulig at Torvgaten/Fayes gate kan ha hatt en middelaldersk forløper.²⁶

Jeg vil i det kommende redegjøre kort for de utgravningene som har produsert runefunn for å forsøke å finne deres arkeologiske kontekst. Redegjørelsen bygger i hovedsak på de enkelte utgravningenes innberetninger og runefunnenes funnkort. I hvilken grad det har

---

²² Brendalsmo 1983: 44; Brendalsmo 1986b: 29-30; Ulriksen 2008: 95-98.

²³ Robberstad 1923: 31.

²⁴ Op. cit. 23.

²⁵ DN XI 31 [18.10.2011].

²⁶ Brendalsmo 1986: 34-35.

vært mulig å finne den arkeologiske konteksten varierer imidlertid betraktelig ettersom utgravningene varierer i størrelse, dokumentasjonsnivå og tilgjengelighet. Flere av undersøkelsene er også blitt bearbeidet opp til flere ganger, noe som til tider resulterer i flere forskjellige tolkninger, blant annet med hensyn til datering av runefunnene. I dette henseende har jeg valgt å forholde meg til innberetningene som de offisielle uttalelsene. Runefunnenes dateringer bygger derfor her på utgravningenes fasedateringer. To gjenstander er ikke omtalt under fordi de ikke er funnet i bygrunnen. Nemlig teglsteinen (N136) og den nylig kjente blyplaten.

Søndre bydel

Nedre Langgate

Nedre Langgate løper fra sør til nord gjennom sentrale deler av middelalderbyen, i hele dens bredde mot sjøen. Grunnet omlegging av kloakken ble en lang smal grøft, som strakte seg fra Conradis gate i sør opp forbi Møllegaten i nord, undersøkt arkeologisk i 1976. Gaten lå opprinnelig under vann, og fungerte i første omgang som utfyllingsområde for brygger og sjøboder. Store deler av bygningsfunnene består av bolverksskar som hadde sin funksjon ved utbygging av byfjorden, som fundamenter for brygger og sjøboder. Disse var fylt med husholdningsavfall fra omkringliggende gårder. Keramikk materialet kan tyde på at utbyggingen og utfyllingen av dette området fant sted fra midten av 1200-tallet fram til midten av 1300-tallet. Ettersom kaifronten ble forskjøvet utover i det tidligere havnebassenget fikk imidlertid området karakter som gårdsbebyggelse.²⁷

Det forligger ingen rapport fra utgravningen, men i forbindelse med publikasjonen *Søndre bydel* er deler av undersøkelsen beskrevet. I publikasjonen deles grøften i syv delfelt kalt C1-C7, der feltene C1 og C2, mellom Conradis gate og Prestegaten, faller innenfor Søndre bydel. Disse søndre feltene er videre delt inn i ti seksjoner nummerert fra sør, som i det store og det hele tilsvarer konstruksjoner. Materialet er stratifisert i to nivåer, der de eldre lagene representerer utfylling i eller for et kaianlegg, mens de yngre er fra en tid da området var fast land.²⁸

Det ble gjort to runefunn ved denne undersøkelsen, begge i delfelt C1. En sammenbrettet blyplate med runelignende tegn (A121), ble funnet i seksjon 1, som sammen

---

²⁷ Eriksson 1976: 40-47.

²⁸ Lindh 1992b: 51.

med seksjon 2 utgjør én gård. En merkelapp med innskrift **asbion** (A218), ble funnet i seksjon 3. Dette er et bolverkskar som sammen med seksjon 4 er tolket som én gård. Seksjonene 3 og 4 omtales videre som spesielt funnrrike. Det finnes ingen belegg for at Prestegaten hadde noen middelalderisk forgjenger, men muligheten er ikke avskrevet. Seksjonene vil i så fall befinne seg i en forlengelse av denne. Den høye funntettheten kan muligens avsløre at befolkningen hadde for vane å kaste avfall i gaten, framfor å frakte det vekk eller kaste det på sjøen. Funnkortenes anvisninger leder ingensteds uten noen rapport, men det nevnes i forbindelse med A218 at laget merkelappen ble funnet i var funnrrikt, og at det omga bryggekonstruksjonene. Datering av gjenstandene er videre vanskelig på grunn av den begrensede stratifisering av materialet, samt spinkle opplysninger om funnforhold. Muligens har funnene vært gjort i fundamenteringen og utfyllingen av bryggeområdet, hvilket antas å ha funnet sted i perioden 1250-1350. Dersom dette stemmer bør også runeinnskriftene høre hjemme i denne perioden.²⁹

Storgaten 24/26

Tomten, også kalt DnC-tomten etter utbyggeren, ligger i den søndre og ytre delen av middelalderbyens tettstrøk, snaue 100 meter fra premonstratenserklosteret med Olavskirken, 125 meter fra Mariakirken, og med nærhet til både stræti og bryggene. Tomten er blitt undersøkt ved to anledninger. En prøveundersøkelse ble utført i 1973 da tre felt ble åpnet, men det ble kun gjort funn i ett av dem. Dette feltet var på ca. 25m², men produserte allikevel hele fire beinfragmenter med innskrift **unas øl ælæntþr þusi** (A64), **fupoo** (A65), **miiii** (A66), og runelignende tegn (A67). Bebyggelseslevningene som ble påtruffet ble delt i tre nivåer som ansees som samtidige med fase 2 og 3 fra den senere undersøkelsen. Samtlige runefunn ble gjort i de dypeste kulturlagene og føres derfor til tilsvarende fase 2, som burde gi en datering til 1200-tallet. En større arkeologisk undersøkelse kom i gang i 1979 på grunn av nybygg, og fra mai til november ble et område på 285m² avdekket. I den sammenheng ble det stilt spørsmål om hvor den opprinnelige strandlinjen hadde gått, og når den første bymessige bebyggelsen fant sted.³⁰

Utgravningsområdet ble delt i 5x5 meter store ruter betegnet med bokstav og tall. De registrerte konstruksjonene ble delt i ni hovedfaser som representerer kunstige tidsenheter der konstruksjonenes bruksperiode er delvis overlappende. Fire av disse hovedfasene er derfor

---

²⁹ Lindh 1992b: 51-54; Lindh 1992c: 230, 235; Reed 1992: 83-84.

³⁰ Lindh 1984: 1-4; Lindh 1992b: 24; Lindh 1992c: 222.

blitt inndelt i underfaser. Hovedfasene er på grunnlag av keramikk-, sko- og kammateriale blitt gitt følgende veiledende dateringer: Fase 1 1100-tallet, fase 2 1200-1250, fase 3 1250, fase 4 1250-1350, fase 5 og 6 1250-1350, fase 7 1300-tallet og fase 8 1350-1400-tallet. I fase 9 var materialet så spinkelt, og massene så omrodede at noen datering vanskelig lot seg gjøre.³¹

Et smalt belte med organisk materiale parallelt med dagens sjøkant ble identifisert som strandkanten man var på jakt etter. Denne strakte seg på 1100-tallet tvers over undersøkelsesfeltet. Den første bosetningen fant sted mot slutten av 1000-tallet. Denne tidlige bebyggelsen kan ha hatt form som en enkeltgård med gårds plass og går muligens forut for den bymessige bebyggelsen. Utover 1100-tallet inntreffer så en endring i tomtegrensene. Bedrede havneforhold, nyvinning av land samt dumping av avfall i sjøen førte til at strandlinjen endret retning, og bebyggelsen ser ut til å ha tilpasset seg denne. Den regulerte bystrukturen kommer så til syne i form av husrekker langs en lang og smal gårds plass, såkalte dobbeltgårder. Tre gårdsrom som antakelig representerer tre forskjellige eiendommer ble avdekket. Den søndre eiendommen bestod av tre bygninger og en passasje. Den midtre eiendommen bestod av to bygninger nord for passasjen og en konstruksjon som kan ha vært en åpen, men overbygget plass. Den nordre eiendommen bestod av to bygninger og en trebrolagt gårds plass, men stod også en tid åpen. Dette dobbeltgårdsystemet, dog med endringer i eiendomsgrenser, gårdsbredder og bygninger, vedvarer fram til slutten av 1300-tallet da det ser ut til å opphøre. På 1200- og 1300-tallet har området vært utsatt for branner med varierende utstrekning, men det har ikke vært mulig å sette dem i sammenheng med brannene kjent fra skriftlige kilder.³²

Områdets beliggenhet gjør det fristende å tro at det har huset handelsgårder og sjøboder. Bygningsrester og gjenstandsfunn peker i imidlertid mot bolighus med innslag av lagerbygninger og andre typer innhus, som for eksempel bryggerhus. Handel er dog en aktivitet som ikke nødvendigvis etterlater tydelige spor, og en slik bruk av området er derfor langt ifra utelukket. På bakgrunn av diplomer fra 1300- og 1400-tallet som omtaler *Gullslagarhúsin*, og en formstokk i kopper funnet i Storgaten 26 på begynnelsen av 1900-tallet, har det vært antatt at gården der byens gullsmed holdt til var å finne i dette området, men det ble under utgravningen ikke funnet tegn til håndverk. Heller ikke er det blitt drevet gårdsdrift utover det private. Store mengder fiskebein i det osteologiske prøvematerialet kan imidlertid vitne om fiske til eget bruk, og muligens til handel.³³

---

³¹ Lindh 1984: 2-3, 35-37.

³² Lindh 1984: 37-46; Lindh 1992b: 26-30.

³³ Lindh 1984: 53-58.

Blant runefunnene fra utgravningen er det dog intet som vitner om handel. Ved utgravningen i 1979 ble det funnet hele seks gjenstander med runeinnskrift. To beinfragmenter med innskrift **iar** (A237) og **ki** (A238) tilhører fase 2 og dateres til første halvdel av 1200-tallet, en tid da de første antydningene av en regulert bebyggelse gjør seg gjeldende. Begge beinfragmentene ble funnet i rute D7 i lag 236 vest for et maksimalt 1,5 meter bredt gatedekke.³⁴

I fase 3 øker tettheten i bebyggelsen. To gjenstander med runeinnskrift som dateres til midten av 1200-tallet tilhører denne perioden. Et lite trekors (A233) ble funnet i rute D7 i lag 167 nordvest for en bygning og en flettverksrenne. En islegg (A236) ble funnet i rute E7 i lag 225 mellom flettverksrennen og en trebrolegning.³⁵

I fase 4 finner vi en skåret trefigur med fupork-innskrift (A234), som dateres til 1250-1350. Trefiguren ble funnet i rute E7 lag 186, angivelig mellom den tidligere omtalte flettverksrennen og trebrolegningen, noe som gir lite mening fordi disse konstruksjonene ikke lenger ser ut til å eksistere i fase 4. I fase 7 finner vi den siste runeinnskriften, et beinfragment med innskrift **uþn** (A235), som dateres til første halvdel av 1300-tallet. Beinfragmentet ble funnet i rute D9 lag 75. Relasjon til eventuelle konstruksjoner nevnes ikke i funnkortet, men det er mulig at beinfragmentet dukket opp i et åpent område mellom flere bygninger.

Storgaten 33/Tjømegaten 1

Området ligger mellom dagens Øvre Langgate og Storgaten i den sørvestlige delen av middelalderbyen. På 1100-tallet antas det at dette var 60-70 meter fra strandlinjen. Undersøkelsen kom i gang på grunn av nybygg, og fra juni til september 1986 ble et område på ca. 440m² undersøkt arkeologisk. Med bakgrunn i tidligere undersøkelser på oppsiden av stræti og syd for Mariakirken, var målsetningen for utgravningen å få en avklaring av betydningen av området med hensyn til utnyttelse og funksjon.³⁶

Utgravningsområdet ble delt i tre mindre felt betegnet med romertall. Hele utgravningsområdet ble også delt inn i ruter på 5x5 meter benevnt med bokstav og siffer. De registrerte konstruksjonene ble delt i elleve faser. Dateringen av disse er langt mindre entydig enn ved flere av de tidligere utgravningene i byen, blant annet grunnet flere forstyrrelser i kulturlagene. Disse var spesielt synlige i delfeltene I og II, og fra og med fase 6 er delfelt III den eneste feltdelen med materiale. Fasene er derfor i hovedsak datert ut ifra materiale fra

---

³⁴ Lindh 1984: 8-11; Funnkort fra utgravningen.

³⁵ Lindh 1984: 11-14; Funnkort fra utgravningen.

³⁶ Nordman, Pettersson og Tjeldvoll 1986: 1-5.

feltdel III. Fase 1 representerer en forhistorisk periode, og fase 8 og utover ansees som etterreformatoriske. Fase 2 har ikke noe sikkert daterende materiale, men er tolket som tidlig middelalder. Fase 3 dateres til midten av 1200-tallet, fase 4 til siste halvdel av 1200-tallet, fase 5 til ca. 1300, fase 6 til 1300-1400-tallet og fase 7 til senmiddelalder.³⁷

I første halvdel av 1100-tallet skjer en forandring i utnyttelsen av området og eiendomsgrenser kommer til syne i form av blant annet dreneringsrenner. Mot og utover 1200-tallet vokser så den første regulerte gårdsbebyggelsen fram. Denne kan ha hatt form som en dobbeltgård med to parallelle husrekker adskilt av en passasje som strakte seg mellom de to hovedgatene, Øvre og Nedre stræti. Tomten kan i tillegg ha vært delt i en østlig og vestlig eiendom av halvgårdskarakter. En funksjonell todeling av tomten kan muligens spores gjennom lokalisering av flere bolighus og en latrinegrop i den i den østlige delen av tomten, mot en gjødselhaug nærmere Storgaten, som kan vise betydningen av husdyrhold. Bolighusene kan altså ha vært samlet i den indre delen av tomten, mens husdyrene holdt til nærmere gaten.³⁸

Etter forholdsvis kort tid endres dette systemet ved at tomten blir smalere og husene enklere. Jordgulv og store åpne ildsteder kan gi inntrykk av at disse fungerte som verksteder eller uthus snarere enn bolighus, men gjenstandsmaterialet støtter imidlertid ikke opp om denne tolkningen. Den midtre passasjen erstattes av to nye passasjeområder i nord og i sør med bebyggelse imellom. Den nordre passasjen vedvarte som kommunikasjonsledd fram til dagens Tjøme gate, mens den søndre passasjen muligens har hatt mer lokal karakter. På 1400-tallet ser bebyggelsen på tomtens bakre deler ut til å opphøre, men området ser allikevel ikke ut til å ha blitt fullstendig forlatt slik som andre deler av byen. Bakgrunnen for dette kan være nærheten til Mariakirken, Lavranskirken og dessuten byens torg.³⁹

Gjenstandsmaterialet peker i det store og det hele mot hushold- og bofunksjoner. Tekstilbearbeidingsredskaper kan vitne om husflidsaktiviteter, men verken kammakeravfall eller læravfall vitner om produksjon utover hjemlig tilvirkning. Det ble imidlertid funnet store mengder baksthellefragmenter i feltdel III, som sammen med lette konstruksjoner og relativt store ildsteder kan tolkes som bake- eller stekehus. De fleste fragmentene tilhører fasene 4-6 og 8-10, og kan kanskje vise en viss funksjonskontinuitet over noen tid. Bruken av området

---

³⁷ Nordman, Pettersson og Tjeldvoll 1986: 3-4, 33-35.

³⁸ Op. cit. 36-41.

³⁹ Ibid.

ser ikke ut til å være tilknyttet kirken, og de tilfeldige teglprofil- og vindusglassfragmentene som er funnet kan skyldes den geografiske nærheten til Mariakirken.⁴⁰

Verdt å nevne er at eiendommen *Jonsgarður*, som skal ha ligget inntil Mariakirken og som med hus og tomter strakte seg fra Øvre til Nedre stræti, nevnes i diplomene fra andre halvdel av 1300-tallet. Det er kun den nordre delen av eiendommen som omtales, og denne skal ha fungert som rådstue fram til begynnelsen av 1400-tallet, men et bryggerhus nevnes også. Man kunne ikke avgjøre hvorvidt utgravningen berørte denne gården, men den bør ha ligget i området.⁴¹

Det ble funnet to runeinnskrifter ved utgravningen, en pinne med innskrift **k misak ipaptinako** (A292), og et beinfragment med fuporkinnskrift (A293). Begge ble funnet i delfelt III. Ifølge Gosling dateres de henholdsvis til 1250-1300 og 1100-1250, og i funnkortene knyttes de til fase 4 og 3. I utgravningsrapporten omtales de imidlertid begge under fasebeskrivelsen for fase 3, som dateres til midten av 1200-tallet. I denne fasen finner vi den eldste regulerte bebyggelsen. Delfeltet huset to bygninger, en i nord og en i sør, adskilt av et passasjeområde. A293, er ristet på et beinfragment tatt inn som zoologisk prøve som ble funnet i rute 19 og lag 320, det vil si i passasjeområdet mellom de to bygningene. Den andre innskriften, A292, er ristet på en pinne som ble funnet i rute H9 i lag 296, det vil si i den søndre bygningen, nærmere sagt i forstuen. Denne bygningen var en toroms stuebygning på omtrent 5x6 meter. Selve stuen hadde et ildsted i det sydøstre hjørnet, muligens en røykovn. Tregulvet i stuen har vært dekket med flak av never, liksom i forstuen.⁴²

Sentrum

Storgaten 30/32

Utgravningen, som i sin tid ble omtalt som sentrumsgravningen, var på mange måter den første moderne undersøkelsen i Tønsbergs bygrunn. Undersøkelsen var trolig inspirert av de nylig utførte utgravningene ved Bryggen i Bergen. Kvartalet mellom Storgaten og Nedre Langgate, Rådhusgaten og Tjømegaten ble ved brannen 15. juni 1959 påført store skader. En prøvegravning ble derfor igangsatt oktober samme år. Prøvefeltet var på 75m² og bestod av en grøft som lå parallelt med Storgaten. Grøften ble delt i tre felter på 5x5 meter med

---

⁴⁰ Nordman, Pettersson og Tjeldvoll 1986: 32.

⁴¹ Johnsen 1929: 451-452.

⁴² Gosling 1989: 187; Nordman, Pettersson og Tjeldvoll 1986: 13-17, Funnkort fra utgravningen.

betegnelsene A-200, B-200 og C-200. Man hadde på dette tidspunktet få holdepunkter, og prøvegravningen var derfor først og fremst en registrering. Undersøkelsen ble midlertidig avsluttet i desember. Man hadde da gravd seg gjennom de øvre bosetningslag med rester av grunnmurer og avdekket en steinlegning.⁴³

I juni 1960 ble gravningen gjenopptatt med mål om å få konstatert bybrannen i 1536, og å få kontakt med middelalderbebyggelsen. Ettersom det var knapt med tid, bestemte man seg for å gå i dybden i det påbegynte feltet. På grunn av jordmasser som raste inn ble A-feltet gjort om til en prøvesjakt der man ville se hvor dypt det var til steril grunn. Her fant man blant annet to tykke brannlag der det øverste ble tilskrevet brannen i 1537, men brannlaget kunne ikke følges inn i B- og C-feltet. I disse feltene, under den tidligere avdekte steinlegningen, fant man trekonstruksjoner som er tolket som et gateanlegg med renner og husrekker langs sidene. Gjenstandsmaterialet bestod for det meste av keramikk og lær og strakte seg i tid fra slutten av 1200-tallet til 1500-tallet. Tregjenstander var det generelt lite av.⁴⁴

Et trefredskap med innskrift **akla** (A8) ble funnet i B-feltet i et ca. 60cm tykt kulturlag mellom passasjen, som lå mellom husrekkene, og et underliggende tregulv. Jordlaget inneholdt mye flis og noe kull, og det var også her den eldste keramikken fra slutten av 1200-tallet ble funnet. Jeg har ikke kommet over noen datering av denne gjenstanden, men ut ifra denne informasjonen bør den i det minste kunne gis en omtrentlig datering til slutten av 1200-tallet. I innberetningen for utgravningen nevnes både dagbok og funnfortegnelse, men disse har ikke vært å oppdrive og har muligens gått tapt.⁴⁵

Utgravningen ble avsluttet 1. juli med håp om at man hadde oppnådd resultater som kunne gjøre det mulig å fortsette en større undersøkelse siden, men dette ble aldri gjort. Kun en liten del av kvartalets ca. 3000km² ble undersøkt, og de senere byggearbeidene medførte kun sjaktovervåkning. Dokumentasjonen fra denne er i tillegg mangelfull, og dermed gikk store deler av det middelalderske Tønsberg tapt.⁴⁶

Storgaten 47

Området ligger på oppsiden av Storgaten og lå i middelalderen i den nordligste delen av sentrumsområdet, ovenfor stræti og nedenfor Peterskirken, omkring 60-70 meter fra stranden. Tomten, også kalt Forenede Liv-tomten etter utbyggeren, ble undersøkt på grunn av

---

⁴³ Straume 1961: 1-2.

⁴⁴ Op. cit. 2-6.

⁴⁵ Op. cit. 5.

⁴⁶ Lindh 1992a: 13.

byfornyelse i tidsrommet juni til september 1971, og var den første systematiske utgravningen i selve bygrunnen. Undersøkelsen bar preg av byens 1100-års jubileum, og et av målene var i den sammenheng å datere den første bosetningen.⁴⁷

Feltet ble delt inn i ruter på 5x6 meter som ble betegnet med bokstav og tall. De registrerte konstruksjonene ble under undersøkelsen delt i fire faser, men under rapportarbeidet ti år senere ble de forskjellige byggetrinnene delt i elleve nivåer. Bakgrunnen for denne kompliserte stratigrafien var at man innledningsvis gravde med maskin til man støtte på kulturrester, og at man måtte oppgi undersøkelsen før man kom til bunns da byggearbeidene skulle starte. Under etterarbeidet ble også nye lag identifisert og nummereringen endret.⁴⁸

Nivå 1 viser spor fra bosetningen før begynnelsen av 1100-tallet, og nivå 10 og 11 strekker seg fra 1400-tallet mot 1800-tallet. De resterende nivåene har følgende veiledende dateringer: Nivå 2 1110-1170, nivå 3 1170-1200, nivå 4 1200-1230, nivå 5 1230-1280, nivå 6 1280-1330, nivå 7/8 1300-1380 og nivå 9 1380-1400. Forholdet mellom nivå 7 og 8 er uklart ved at gjenstandsmaterialet viser samhörighet mens bygningsrestene kan skilles fra hverandre. De øvre lagene var ellers preget av dårlige bevaringsforhold og senere forstyrrelser.⁴⁹

På begynnelsen av 1100-tallet kommer stræti til syne i form av et gatedekke med tverrlagte planker. Siden får gaten en tverrgate som kan ha hatt sammenheng med Peterskirken, men dens opprinnelige funksjon kan ha vært en annen. Disse gatene hadde mer eller mindre samme løp gjennom hele middelalderen med bebyggelse på begge sider. Bebyggelsen har vedvart mer eller mindre kontinuerlig fram til vår tid. På 1200-tallet er bosetningen veletablert og deler av området kan ha vært åpen gårds plass. Kun én av bygningene som ble avdekket viser antydning til å ha hatt to etasjer, og enkelte bygninger har tidvis vært utsatt for ødeleggende branner. På 1300-tallet endres konstruksjonen av gatepartiene til langsgående tverrkløyvinger side om side med flatsiden opp, noe som for øvrig er observert som et generelt fenomen, blant annet i Møllegaten.⁵⁰

Gjenstandsmaterialet som helhet er av en gjennomsnittlig kvalitet med få statuspregede gjenstander. Fra 1100-tallet gir funnene et bilde av en by som sakte men sikkert vokser fram med utvidet vareutveksling, der de innførte gjenstandene peker mot Nordvesteuropa. Den økende funnmengden tyder på befolkningsvekst. Hjemlige håndverksprodukter tyder på produksjon av god kvalitet, og låser og nøkler til skrin og kister

---

⁴⁷ Eriksson 1990: 1-6.

⁴⁸ Op. cit. 13-57, 58-64.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

kan gi inntrykk av en befolkning med økonomiske forskjeller. På midten av 1200-tallet øker funnmengden igjen. Flere innenlandsproduserte gjenstander kommer til, og vareutvekslingen med utlandet forskyves mot sør. Nærvær av tegl og vindusglass kan være indikasjon på kongelig administrative og kirkelige funksjoner som igjen kan være tegn på maktkonsolidering og sosial differensiering av samfunnet.⁵¹

Blant gjenstandsfunnene var også tre runeinnskrifter. Den eldste av dem var en tellepinne med innskrift **uo** (A47), som ble funnet i rute C20 i et flislag under en bordlegning. Under undersøkelsen ble den ført til fase 2/3, og i etterarbeidet til nivå 2, som dateres til 1110-1170. Bordlegningen kan være rester av et gulv eller en passasje, men fordi øvrige bygningsrester ikke ble påvist er det vanskelig å avgjøre hva som er mest sannsynlig. Ytterligere to tellepinner med lignende utforming ble funnet i yngre lag, og én av disse kan også ha fungert som alenstikke.⁵²

Tønsbergs lengste runeinnskrift, som blant annet inneholder lønruner og istillformularen (A39), er ristet på en pinne som ble funnet i rute D23. Under undersøkelsen ble den ført til fase 2/3, lag 8, og i etterarbeidet til nivå 6, lag 144. Dette nivået deler seg i to sjikt der lag 144 tilhører det eldre sjiktet, slik at pinnen antakeligvis kan dateres nærmere 1280 enn 1330. Pinnen ble funnet ned mot tregulvet i en bygning til side for tverrgaten. Ned mot dette gulvet ble det også funnet et lag med never og en halvkløyving med flatsiden ned der hakk kan tyde på at den er blitt brukt som hoggestabbe. Bygningen har sannsynligvis hatt en døråpning mot en sideliggende laftet bygning.⁵³

Et fragment av en treskive som kan ha vært en spillbrikke eller en knapp (A50) ble funnet i rute C23, rutedel 11-12-13a som vil si sydvest i ruten. Under undersøkelsen ble den ført til fase 2, og i etterarbeidet til nivå 7/8, som dateres til 1300-1380. Gjenstanden har ikke fått noen videre beskrivelse i rapporten, og uten eksakt henvisning til nivå, lag og relasjon til konstruksjon er det vanskelig å komme videre, men den kan ha vært funnet i en bygning ved siden av gatepartiet.⁵⁴

---

⁵¹ Eriksson 1990: 129-131.

⁵² Op. cit. 15-17, 124.

⁵³ Op. cit. 27-34, 69.

⁵⁴ Op. cit. 125.

Nedre Langgate 45

Området ligger omtrent 80 meter fra dagens kaikant. Tomten, også kalt Kjølnerntomten, ble undersøkt arkeologisk i to omganger på grunn av nybygg. Den første undersøkelsen fant sted sommeren 1972, og den andre påfølgende sommer. Målsetningen var også her å gi Tønsberg en arkeologisk datering, samt å fastsette byens eldste bebyggelseskarakter.⁵⁵

Utgravningsfeltet ble delt i to delfelt, det nordre betegnet A og det søndre betegnet B. Kulturlagene ble delt i syv faser. Fase 1 og 2 er etterreformatoriske og strekker seg henholdsvis fra 1600-1800-tallet og 1500-1600-tallet. Fase 3 avgrenses av et kraftig brannlag som dekket hele felt A og kunne følges ned i felt B. Dette brannlaget knyttes til storbrannen som skal ha herjet byen i 1536. Fasen strekker seg videre tilbake til 1400-tallet. Fase 4 dateres til 1300-tallet, fase 5 til 1200-tallet, fase 6 til 1100-tallet og fase 7 til 1000-tallet.⁵⁶

I den første tiden har området bestått av en havnebebyggelse der to kraftige adskilte brygger ble avdekket. På den ene av disse bryggene har det stått en bygning som huset et basseng i flettverk for noe som har behøvd fuktighet. Bygningen har antakelig vært mulig å nå gjennom en åpning i bryggen. Fra 1200-tallet utvikles så to husrekker adskilt av en åpning som går parallelt med dagens Møllegaten. Denne åpningen var ikke brolagt, og fungerte antakeligvis ikke som kommunikasjonsledd. Husene har den første tiden muligens ikke vært bolighus, men boder med oppholdsfunksjon. I en av bygningene har det vært arbeidet med tekstilhåndverk som knyttes til husflid i motsetning til produksjon. De senere bygningene har antakelig vært knyttet til boligformål. Bebyggelsen viser ellers stor grad av kontinuitet fram til nåtid.⁵⁷

Det ble funnet hele fem runeinnskrifter ved disse undersøkelsene, men det er dessverre svært vanskelig å komme fram til deres kontekst da lite informasjon om utgravningen er tilgjengelig. Funnkortenes sparsomme henvisninger er det dessuten vanskelig å komme videre med da det ikke eksisterer noen gjennomarbeidet rapport fra undersøkelsene.

Tre av innskriftene skal angivelig ha vært funnet ved den første prøveundersøkelsen i 1972. Den eldste av innskriftene, et beinfragment med runelignende tegn (A226), knyttes til den eldste fasen, noe som gir den en datering til rundt 1100.⁵⁸

En trebolle med innskrift **ø þorgæir** (A60) skal forvirrende nok ha vært funnet i både lag 19 og 28. Fase er ikke oppgitt, men dateringen 1375-1450 peker kanskje mot fase 4.

---

⁵⁵ Eriksson 1973: 1-2.

⁵⁶ Eriksson 1973: 2-5, Eriksson 1974: 11-13.

⁵⁷ Eriksson 1974: 5-13.

⁵⁸ Funnkort fra utgravningen.

Innskrift **suanpōra** (A59) er Tønsbergs yngste og er ristet på det som kan være en del av en trekrakk. Heller ikke her er fase oppgitt, men dateringen 1450-1550 synes å peke mot fase 3. Den øvre grensen bør da være brannlaget som knyttes til brannen i 1536. Videre skal gjenstanden ha vært funnet i rute E2 lag 23, men disse anvisningene gir liten mening uten tilgang til tegninger og lagforklaringer. Dog oppgis det i forbindelse med funnene i felt B at det smale åpne området mellom husrekkene skal ha vært svært funnrikt, og at det her blant annet skal ha vært funnet ”...en del träföremål med korta runinskrifter...”. Gjenstandene kan derfor ha vært funnet her.⁵⁹

I 1973 ble ytterligere to gjenstander med runeinnskrift funnet. En trebolle med innskrift **fu ann** (A113), og det som ser ut som en stor trenagle med *Ave Maria*-innskrift (A63). Begge disse gjenstandene skal ha blitt funnet i fase 4, rute F2, lag 34, og burde derfor ha vært funnet i det samme begrensede området. Trenaglen med *Ave Maria*-innskrift har fått en egen omtale, og her er det derfor mulig å komme nærmere inn på konteksten.⁶⁰

Trenaglen skal ha blitt påtruffet i det som omtales som hus F. Dette har antakelig vært et bolighus som lå øst for det åpne området mellom husrekkene og nordvest for en bordlegning av halvkløyvde stokker. Bordlegningen lå parallelt med bebyggelsen og kan muligens ha vært en allmenning som gikk fra havnen mot stræti. Inni huset var det to tregulv med forskjellig nivå, et i nord og et i sør, og et utrast ildsted. Trestykket ble funnet i jordfyllingen over det sørlige lavere gulvet. Da trebollen føres til samme lag, burde dette også være dennes funnsted. I huset ble det også funnet et kamskjellformet pilegrimsmerke, som var apostelen Jacobs symbol. Den har antakelig blitt ervervet ved pilegrimsferd til Santiago de Compostela i det nordvestlige Spania, der apostelen Jacob skulle være gravlagt.⁶¹

Nedre Langgate 41

Området ligger i den nordlige delen av middelalderbyens havneområde, og ble undersøkt arkeologisk høsten 1981 på grunn av byutvikling. Feltet, som målte 85m², ble delt i to delfelt betegnet A og B. Disse ble videre delt i ruter på 5x5 meter betegnet med bokstav og tall. De registrerte konstruksjonene ble delt i åtte faser, men disse er ikke nærmere datert. Fase 2 anslås å tilhøre 1200-tallet, og fase 1 skulle være noe eldre. Fase 5/6 markerer utgangen av middelalderen.⁶²

---

⁵⁹ Eriksson 1973: 6; Funnkort fra utgravningen.

⁶⁰ Funnkort fra utgravningen.

⁶¹ Eriksson 1974: 11; Ulriksen 2008: 104.

⁶² Hodkinson 1982: 1-2, 16.

Grunnet tidsmangel ble utgravningen ikke fullstendig gjennomført, og det kan derfor være eldre faser enn fase 1. De eldste avdekkede levningene skriver seg fra 1200-tallet og består av bryggekar og bygninger fordelt på to adskilte eiendommer. Bygningenes konstruksjon og plassering antyder at de kan ha fungert som lagerbygninger, men gjenstandsfunnene kan verken bekrefte eller avkrefte dette. Bryggene har blitt hevet og utvidet, og etter hvert har bebyggelsen strukket seg ut i havnebassenget. Det velkjente mønsteret av adskilte husrekker som strekker seg ned mot havnen har siden oppstått. Denne bebyggelsen har i fase 4 blitt utsatt for en brann over store deler av området. Gjennom alle fasene beholdes grensen mellom den østlige og den vestlige eiendommen, men ved utgangen av middelalderen endret bebyggelsen seg noe da den vestlige eiendommen sto åpen en periode. Ettersom området har beveget seg lenger vekk fra havnen har antakelig bygningene hatt andre funksjoner enn lagerbygninger.⁶³

Det ble funnet to runeinnskrifter ved denne utgravningen som begge er datert til 1200-tallet. Fase oppgis ikke i funnkortet, men de bør begge høre hjemme i fasene 1-3. Et stort og ubearbeidet trestykke med innskrift **subiærn:hnsahþfyrsthknæ** (A225), ble funnet i delfelt B, rute G6. I rapporten finnes avslutningsvis en liste over bemerkelsesverdige funn, deriblant: ”A runic inscription on wood from K1.”⁶⁴ Det er sannsynlig at det her er A225 det dreier seg om. Konstruksjon 1 omtales i forbindelse med fase 1 og 2, og beskrives som et bryggekar tilhørende den vestlige eiendommen. På bryggen har det stått en lagerbygning. Noe videre om trestykkets relasjon til bryggen nevnes ikke.⁶⁵

En trehøvel med innskrift **ania** (A227), ble funnet i delfelt A, rute G8, lag 38, som relateres til fasene 1-3. Laget befant seg i dråpefallet mellom flere lagerbygninger som relateres til fasene 1 og 2. Her ble det nokså overraskende også funnet en mengde kattekranier og hornkjerner. Det var imidlertid ikke noe annet avfall som peker mot arbeid med horn, og det antas derfor at materialet er dumpet her i forbindelse med hevingen av bryggen. Materialet er altså muligens ikke funnet *in situ*.⁶⁶

---

⁶³ Hodkinson 1982: 3-18.

⁶⁴ Op. cit. 17.

⁶⁵ Hodkinson 1982: 4-8; Funnkort fra utgravningen.

⁶⁶ Hodkinson 1982: 4-9, 18; Funnkort fra utgravningen.

Nedre Langgate 49

Dette er ingen egentlig arkeologisk utgravning. I forbindelse med miljøopparbeidingstiltak i Nedre Langgate ble det utført arkeologisk overvåkning og begrensede arkeologiske undersøkelser i tidsrommet mai 1996 til juni 1997. I kvartalet mellom Møllegaten, Tollbodgaten og Anders Madsens gate skulle det blant annet graves ni kummer for planting av trær, men på grunn av vannledninger måtte fire av kummene oppgis.⁶⁷

Plantekum 8 hadde plassering foran Hotell Klubben, på nordsiden av Tollbodgaten. Her ble det registrert konstruksjoner i tre nivåer som antakelig er rester etter en eller to bygninger. Innenfor bygningen i situasjon 1, som var dekket av et kompakt flislag med møkk og dyrebein, ble det funnet en pinne av barlind med innskrift **sægs:okæyrir** (A347). Det ble gjort få funn, og de var lite egnet til datering, men i sammenligning med de andre kummene antydes en datering til 1200-1300-tallet. En C14-datering av runepinnen ble utført i håp om å tidsfeste den noe nærmere enn til middelalder, men utfallet av denne ble en overraskende tidlig datering til 870-960 e. Kr. Grunnen til dette kan være at treslaget barlind i seg selv kan bli svært gammelt, og at dateringen derfor ble eldre enn antatt.⁶⁸

Nedre Langgate 40

Tomten ligger på nedsiden av Nedre Langgate. I forbindelse med nybygging ble den undersøkt arkeologisk i perioden august til november 1999, men fordi utgravningens sluttnivå var begrenset til byggegropens bunn lå et betydelig volum intakte kulturlag igjen ved utgravningens slutt. Det drøyt 520m² feltet ble delt i ruter på 5x5 meter betegnet med bokstav og tall. Konstruksjonene ble delt i seks faser der fase 1 og 2 dateres til 1275-1325, fase 3 til 1300-1350, fase 4 til 1350-1400, fase 5 til 1400-1600 og fase 6 strekker seg fram til moderne tid.⁶⁹

Da det under utgravningen ikke ble gravd ned til steril grunn er det umulig å vite noe om den tidligste utnyttelsen av strandkanten. Mot slutten av 1200-tallet blir imidlertid bolverkskar anlagt et stykke ut i den daværende lavvannssonen, og bebyggelsen etableres i form av tre langstrakte tomter vinkelrett på sjøen med spor etter bygninger. Mot sør skilles tomtene med et såkalt dråpefall, og mot nord skilles tomtene med en trebrolagt passasje.

---

⁶⁷ Edvardsen 1998: 6-20.

⁶⁸ Edvardsen 1998: 22-23; Knirk 2001: 16-20.

⁶⁹ McLees 2000: 10-20, 79-83.

Dekket til denne passasjen ble skiftet ut tre ganger fram mot midten av 1300-tallet, noe som kan tyde på stor slitasje. I løpet av 1300-tallet har også bebyggelsen blitt utsatt for to ødeleggende branner, og disse avslutter fase 2 og 3.⁷⁰

Bebyggelsesmønsteret har vært stabilt gjennom hele middelalderen med kun små justeringer, og viser dermed kontinuitet i reguleringen av bebyggelsen. De fleste bygningene som har stått på stedet, har sannsynligvis vært ettromsbygninger uten ildsted, og har nok derfor fungert som boder og sjøhus for oppbevaring, blant annet av varer som kom sjøveien. Utstyr knyttet til handel, båt og fiske er imidlertid dårlig representert, men låser og nøkler kan ha vært brukt for å sikre bygningene mot tyveri. De såkalte pølsepinnene er her, som ellers i bryggeområdet, en tallrik funngruppe. Dens funksjon er så langt uviss, men den kan ha tilknytning til pøselagning eller fiske. Beinmateriale ble ikke samlet inn, og kan derfor ikke kaste lys over befolkningens diett eller eventuelt tilhold av slaktere. Derimot kan få tegn til kvinner og barn styrke oppfatningen om at bebyggelsen hovedsakelig ikke var tilknyttet boligformål.⁷¹

Det ble funnet fire runeinnskrifter ved denne utgravningen. Et ribbein med innskrift **unu:ormar** (A356), var et løsfunn som ble gjort ved en prøveboring, og innskriften har derfor ingen arkeologisk datering eller kontekst. En prøvesjakt nord i feltet blir i utgravningsrapporten nevnt i forbindelse med målingen av gjenværende kulturlagtykkelse. Sjakten avslørte en fundamentstruktur i tømmer, men runefunnet blir ikke nevnt i rapporten i det hele tatt, og det er derfor vanskelig å si om dette faktisk er sjakten beinfragmentet ble funnet i.⁷²

De tre andre runeinnskriftene er alle plassert i fase 6, som er en oppsamlingsfase, og som helhet ansees som etterreformatisk. Lagene fra denne fasen inneholder et bredt utvalg av keramikk som strekker seg fra 1200 og helt fram til 1900. De tre innskriftene dukket opp i det sørøstre hjørnet av feltet mot fjorden. Denne sørlige delen av feltet var spesielt preget av utfyllinger for å heve nivået, og gjenstandene kan derfor være redeponert. De fleste av konstruksjonene knyttet til denne fasen hadde sammenheng med vannførsel. To trekonstruksjoner ble avdekket i det sørøstre hjørnet av feltet. Konstruksjon 43 bestod av to rør og er tolket som et røranlegg som skulle forsyne byens innbyggere med ferskvann, og lå antakeligvis i en grøft langs den senere Skipsgaten. Slike røranlegg representerer tidlige forsøk på vanddistribusjon i en urban infrastruktur og dukker opp fra sent 1700-tall og utover.

---

⁷⁰ McLees 2000: 97-106.

⁷¹ Ibid.

⁷² Knirk 2001: 16-20; McLees 2000:11, 21-23.

En anelse lenger sør lå konstruksjon 46, en grop innrammet av tømmer, som mulig var ment for drenering. I det sørvestre hjørnet av feltet var rester etter et mulig naust med båttoppdrag.⁷³

To trekarbunner med innskrift **auemaria** (A354) og **i au** (A355) ble begge funnet i rute C2 i lag 371. De er plassert i gruppe 48 som er moderne konstruksjoner og lag som inneholder en del redeponert eldre materiale. Keramikk-, sko- og kammaterialet fra lag 371 er datert til 1125-1400, men det bør nevnes at den tidligste dateringen skyldes en kam som muligens kan ha hatt lengre levetid enn sko og keramikk. Dateringen av laget kun på grunnlag av keramikk- og skomaterialet er 1250-1400. Ifølge *Nytt om runer 15* har begge trekarbunnfragmentene er arkeologisk datering til 1300-tallet.⁷⁴

To trefragmenter med runelignende tegn (A357) ble funnet i rute D2 i lag 46, og er plassert i gruppe 42. Dette er en samling dumpninger som lå under moderne forstyrrelser og over restene av bygningene i fase 5, og kan derfor også inneholde materiale fra denne fasen. Det ble tatt to prøver av lag 46 for botanisk analyse, og disse inneholdt rester av blant annet hasselnøtter, jordbær og bringebær, så vel som fiken og plomme som kun ble påvist i dette laget. Laget er på grunnlag av keramikk- og skomaterialet datert til 1250-1400, noe som kan gi dateringsmessig snevrere avgrensning.⁷⁵

Nedre Langgate 43

Området ligger i middelalderens havneområde, mellom stræti og sjøen. Arkeologisk undersøkelse kom i gang etter at bebyggelsen brant i 2007, og ble gjennomført i perioden juni til august 2008 da et område på 55m² ble undersøkt. Feltet ble delt i tre delfelt betegnet 1A, 1B og 1C. Konstruksjonene ble delt i tre faser, der fase 1 er eldst. Disse ble igjen delt i tre nivåer på grunnlag av planering, selve bygningen og påfylling etter at bygningens brukstid var over, der nivå 1 er yngst.⁷⁶

Det ble under utgravningen avdekket to bygninger fra middelalderen. Det eldste huset, omtalt som hus III, hadde tregulv, stod vinkelrett på sjøen og dateres til første halvdel av 1200-tallet. En noe yngre bygning, hus II, er trolig bygget mot slutten av 1200-tallet, og har blitt utsatt for en omfattende brann. Dette var en laftet bygning med tregulv, to rom og muligens også to etasjer. I det ene rommet var det rester etter et hjørneildsted, eller eventuelt en røykovn. Også denne bygningen stod vinkelrett på sjøen, og ved siden av den, adskilt av et

---

⁷³ Knirk 2001: 16-20; McLees 2000: 73, 83.

⁷⁴ Knirk 2001: 16-20; McLees 2000: 77, 83.

⁷⁵ McLees 2000: 74, 83, appendiks 9.

⁷⁶ Ekstrøm 2008: 4-14.

dråpefall, kan det muligens ha stått ytterligere en bygning. En etterreformatorisk bygning, hus I, datert til 1600- eller 1700-tallet ble også påtruffet.⁷⁷

Under hus II, i delfelt 1A, ble det funnet en dobbeltkam, trolig av reinsdyrgevir, med runelignende tegn. Kammen har rett endeplate og er trolig av typen D2 som forekommer fra slutten av 1100-tallet til inn på 1300-tallet. Kammen dukket opp i lag 39, under en svillstokk som var en del av en lafteramme som utgjorde deler av fundamenteringen til hus II. Øverst i laget lå svillsteinene til huset, og ellers inneholdt laget mye treflis, to bakstheller og et jernbeslag. Hus III og hus II burde altså gi kammen en *terminus post quem* og en *terminus ante quem*, som kan plassere den omtrentlig til midten av 1200-tallet. Innskriften har så langt ikke blitt tildelt noe A-nummer.⁷⁸

Nordre bydel

Baglergaten 3

Dette nordligste feltet i Nordre bydel ble undersøkt arkeologisk på grunn av sanering og nybygging i november 1979 til mars 1980 etter forutgående prøveundersøkelse. Fordi utgravningen ble gjennomført på vinterstid, fikk bygningen stå mens gulvene i 1. etasje ble fjernet, noe som førte til at det ikke ble gjort utgravninger under grunnmuren. I deler av feltet var også middelalderlagene delvis fjernet i forbindelse med kjellerne, og bevaringsforholdene var generelt dårlige. Feltet ble delt i fire mindre feltdeler med noe uvanlige betegnelser. Sanus og Isbaren fikk navn etter forretningene som holdt til i lokalene, mens passasjen inn fra gata ble kalt Portrommet og området på baksiden av bygningen ble kalt Bakgården. Kulturlagene ble delt i seks faser der fase 1 ble gitt en bakre grense til midt på 1100-tallet, fase 2 ble datert til første halvdel av 1200-tallet, fase 3 til rundt 1250 og fase 4/5 til siste halvdel av 1200-tallet. Fase 6 er en oppsamling av levninger som er yngre enn fase 5 og er datert til tidlig på 1300-tallet. Over fase 6 lå de moderne utfyllingene.⁷⁹

Området ble bebygget i annen halvdel av 1100-tallet, og i første halvdel av 1200-tallet ble bygningene gruppert rundt en gårds plass. Eiendomsgrensene har ellers vært stabile og bygningene har i stor grad vært å finne innenfor de samme områdene. I fase 4 og 5 fantes spor av gatedekke, og dette området har også før vært uten bebyggelse, slik at det er rimelig å tro at det hele tiden har vært benyttet som passasjeområde. Det dreier seg imidlertid ikke om

---

⁷⁷ Ekstrøm 2008: 14-47.

⁷⁸ Op. cit. 39.

⁷⁹ Brendalsmo 1983:1-8, 39-40.

noen hovedferdselsåre. Funnmaterialet omtales som fattigslig uten innslag av prydgjenstander, forseggjorte håndverksprodukter eller utstyr for personlig hygiene. Dette kan tyde på at området er blitt benyttet til boligformål. Det ble riktig nok funnet store mengder læravfall, og da spesielt i fase 2, men ingen andre funn antyder bearbeiding av lærvarer. På midten av 1300-tallet ble bebyggelsen avløst av åker og eng, slik at den siste fasens oppsamlende karakter kan skyldes pløying.⁸⁰

Det ble funnet én runeinnskrift ved utgravningen, som dateres arkeologisk til slutten av 1100-tallet, nemlig et ribbein av storfe med innskrift **kuibrantr** (A259) som ble funnet i rute H5 i Portrommet. Den ble funnet i lag 102, som var et moselag, under konstruksjon 46 som er en del av et dekke til en gårdsplass som føres til fase 2A. Fasen er ikke oppgitt, men ut fra dateringen bør runeinnskriften kunne føres til fase 1, som er den eldste bebyggelsesfasen da bebyggelsen ennå ikke var gruppert rundt gårdsplassen.⁸¹

Kammegaten 10

Tomten ligger nordøst i Nordre bydel, parallelt med Møllegaten, og er blitt undersøkt arkeologisk ved to anledninger. Den første undersøkelsen fant sted inne på tomten i perioden juni til august 1981. Den andre fant sted i gaten utfor tomten i tidsrommet mai til juni 1982 da et område på i overkant av 5m² ble undersøkt stratigrafisk. Det ble registrert 132 gjenstander, deriblant 82 slaggklumper som til sammen veide nesten 14kg, fra fire funnførende lag av i alt syv middelalderlag. Det daterende materialet peker i retning av andre halvdel av 1200-tallet, eller muligens tidlig på 1300-tallet. På grunn av undersøkelsens lille areal er det vanskelig å si noe om funksjon, men hushold og metallhåndverk peker seg ut. Det ble imidlertid ikke avdekket noen bebyggelse.⁸²

Ett runefunn ble gjort under undersøkelsen i 1981 da et areal på nærmere 80m² ble undersøkt. De registrerte konstruksjonene ble delt i fem faser. Fase 1 representerer en forhistorisk periode der blant annet en flettverksbrønn ble avdekket og radiologisk datert til 680±80 AD. Fase 2 dateres omtrentlig til 1100-1250, fase 3 til 1250-1300, fase 4 til rundt 1300 og fase 5 til etter 1300. Over fase 5 lå de moderne utfyllingene.⁸³

Først på midten av 1200-tallet finnes spor av bebyggelse i form av to bygninger med noe forskjellig orientering. Det ble gjort mange funn, spesielt fra siste halvdel av 1200-tallet,

---

⁸⁰ Brendalsmo 1983: 41-45.

⁸¹ Funnkort fra utgravningen.

⁸² Brendalsmo 1986b: 8, 23-24, 29,

⁸³ Wienberg 1983: 3, 8-10.

deriblant keramikk, tegl, bearbeidet stein dominert av bakeplater av skifer og bearbeidet tre og lær. Det ble også funnet metall, for det meste jerngjenstander som nagler og nåler, og til sammen i overkant av 13kg slagg som kan antyde smedarbeid i nærheten. Fram mot 1300-tallet endrer bebyggelsen orientering, og spor etter terrengheving kan antyde at det var behov for drenering og stabilisering av grunnen. Et smalt plankedekke som kan ha bedret framkomsten i vått terreng ble påtruffet, men noen større passasje var det ikke. Utover 1300-tallet opphører bebyggelsen også her. Funnene og lagsammensetningen antyder hushold, husdyrhold og smedaktivitet.⁸⁴

En liten treplugg med runelignende tegn (A224) er arkeologisk datert til siste halvdel av 1200-tallet og ble funnet i rute H9, i lag 25 i fase 3. Laget, som var fylt av møkk, treflis og brent stein og blant annet inneholdt et kamfragment, lå vest i feltet over et hjørnefundament til en bygning som antakelig var bygget i lafteteknikk. Et tynt leirlag kan være rester etter gulvet.⁸⁵

Baglergaten 2/4

Området ligger i en forsenkning mellom Slottsfjellet i nordvest og Haugar i sørøst, og ble undersøkt arkeologisk i perioden mai 1981 til februar 1982. Bevaringsforholdene var gode, men deler av undersøkelsen fant sted på vinterstid under tvilsomme forhold. Det 820m² store feltet ble delt i åtte mindre rektangulære feltdeler, fire på hver side av en gjennomgående midtprofil, med betegnelser Vest 1-4 og Øst 1-4. Konstruksjonene ble delt i ti hovedfaser der fase 1 representerer en forhistorisk periode og de påfølgende middelalderfasene har følgende datering: Fase 2/3 1175-1200, fase 4/5 1200-1250, fase 6/8 1200-1300 og fase 9 1300-1350. Fase 10 er en oppsamlingsfase som strekker seg fra begynnelsen av 1300-tallet da bebyggelsen forsvinner, til begynnelsen av 1400-tallet da området blir brukt til landbruksformål.⁸⁶

Mot slutten av 1100-tallet tar bebyggelsen form ved at området blir inndelt i fem tomter, avgrenset av gjerder, og de første bygningene blir oppført. Passasjeområdene kalt Nordre og Søndre passasje kommer også tidlig til syne, men det er usikkert om Søndre passasje egentlig har hatt passasjefunksjon. Det er videre mulig at disse passasjeområdene er en forlengelse av tverrgatesystemet som ble påtruffet i Storgaten 47. Også her holder tomtegrensene seg relativt stabile gjennom hele bebyggelsesperioden, noe som kan tyde på at

---

⁸⁴ Wienberg 1983: 8-14.

⁸⁵ Funnkort fra utgravningen.

⁸⁶ Brendalsmo 1986a: 1-7, 34-36.

området har vært regulert. Utover 1200-tallet blir den midtre delen av feltet stadig tettere bebygget, mens eiendommene i nord og sør beholder sin spredte karakter. Fra tid til annen har enkelte bygninger brent ned, men brannene har vært begrenset til de enkelte bygningene slik at området antakelig har vært spart for de bybrannene som er kjent fra skriftlige kilder. Det fremgravde gjenstandsmaterialet peker i sin helhet mot hushold og håndverk.⁸⁷

Det ble gravd fram tre runeinnskrifter ved denne utgravningen. Den eldste, et beinfragment med innskrift **aki ki** (A301), ble funnet i fase 2A, i avfallslag 566, i grop 609. Laget lå over steril bakke i området for Søndre passasje og inneholdt svært mange funn, men gropa inneholdt kun beinfragmentet med runer og humøse masser og var uklar i sin funksjon. Dessuten sto det ett eller to hus på tomten i denne tiden. Eli Ulriksen har foretatt en aktivitetsanalyse av Nordre bydel med hovedvekt på Baglergaten 2/4. Hun opererer med en periode- og tomteinndeling som til tider avviker noe fra utgravningsrapporten slik at A301 havner i periode II, som hun daterer til 1175-1200, i tomt E. Hennes konklusjon er at den vestre delen av passasjeområdet ble benyttet til å kaste forskjellige typer avfall i og mest tallrikt er avfallet fra lærhåndverk. Østover i passasjen avtar læravfallet.⁸⁸

Fase 6 deles i to underfaser som begge inneholder en runeinnskrift. Et beinfragment med en lengre utolket innskrift (A219), ble funnet i fase 6A, i feltdel Vest 2, i brannlag 250. Den dukket altså opp i et åpent område, som ikke kunne knyttes til noen bygning, i den tett bebygde midtre delen av feltet. Brannlaget inneholdt dessuten 1 avklipp av bly, 1 kopperremme og 6 digelskår. I Ulriksens aktivitetsanalyse havner A219 i tomt C i periode III. Det omtalte brannlaget avslutter perioden, som dateres til første halvdel av 1200-tallet, og dekker store deler av tomten. Grunnet store mengder husholdsutstyr og metallavfall som var avgrenset til denne tomten blir konklusjonen for tomten at den sannsynligvis har vært åsted for metallhåndverk samtidig som den har vært benyttet til boligformål og husdyrhold. Det ble ikke funnet noe ildsted på tomten, men dette kan ha ligget i den vestre delen av tomten som ikke var synlig.⁸⁹

I fase 6B, i feltdel Vest 4, i lag 446 dukket et beinfragment med en uforståelig innskrift opp (A220). På denne tiden er denne delen av feltet helt uten bebyggelse. A220 er ikke omtalt av Ulriksen. Kanskje har hun avskrevet den som runeinnskrift og kun behandlet den som matavfall, men den burde være å finne i hennes tomt E i periode III. Også i denne perioden benyttes tomten til å kaste avfall i. Dominerende er fortsatt læravfallet, men det er

---

⁸⁷ Brendalsmo 1986a: 7-20, 37-48; Eriksson 1990: 133.

⁸⁸ Brendalsmo 1986a: 7-8; Ulriksen 1995: 54-57, 113.

⁸⁹ Ulriksen 1995: 63-65.

lite trolig at noen skomaker har hatt sitt virke her. Sannsynligvis har flere benyttet denne tomten som avfallsområde, og det er derfor vanskelig å si noe videre om hvem som har kastet dette beinstykket, men det kan se ut til at selv ikke risteren syns denne innskriften var noe å spare på.⁹⁰

A219 og A220 blir av Gosling datert til siste halvdel av 1200-tallet.⁹¹ Ifølge utgravningsrapportens faseinndeling blir de datert til 1200-tallet, mens de ifølge Ulriksens periodeinndeling blir datert til første halvdel av det samme århundret. I de respektive mappene i runearkivet blir dateringen 1250-1260 antydnet, en datering som virker sannsynlig. Brannlaget A219 ble funnet i, avslutter nemlig Ulriksens periode III, og bør derfor være å finne i den yngre delen av perioden. Fase 6 er også den første fasen, etterfulgt av fase 7 og 8, som dateres til 1200-tallet og følger fase 4 og 5 som dateres til første halvdel av 1200-tallet. En datering til rundt 1250 virker derfor rimelig.

Møllegaten

Hovedfeltet i Baglergaten 2/4 ble utvidet med et 50m² felt i Møllegaten mellom Kammelegaten 6 og Baglergaten 2 som ble undersøkt i perioden juni til august 1982. Konstruksjoner ble registrert som i hovedfeltet, men lagene ble bare dokumentert summarisk, og kun daterende funn ble tatt inn. Feltet var i tillegg preget av forstyrrende nedgravninger. Faseinndelingen for denne undersøkelsen er den samme som for hovedfeltet, men fase 9 eksisterer ikke.⁹²

Det er først på begynnelsen av 1200-tallet at området blir bebygget. Denne første bebyggelsen hadde ikke direkte kontakt med hovedfeltet, men utover mot 1200-tallet strekker konstruksjoner i hovedfeltet seg ut i tilleggsfeltet. En passasje ble påtruffet, men noen middelaldersk forløper for Møllegaten ble ikke påvist. Ei heller ble det funnet rester etter kirke eller kirkegård. Utover 1300-tallet forsvinner bebyggelsen i takt med den i hovedfeltet.⁹³

Et beinfragment med runene **uæ** (A221) dukket opp i fase 4, i lag 622, altså i den første bebyggelsesfasen. Den dateres arkeologisk til første halvdel av 1200-tallet. I feltet ble det i denne fasen avdekket et ildsted og noen spredte konstruksjoner, men grunnet utgravningens lille omfang er det lite informasjon tilgjengelig.

---

⁹⁰ Ulriksen 1995: 67-72.

⁹¹ Gosling 1989: 187.

⁹² Brendalsmo 1986a: 22-23.

⁹³ Brendalsmo 1986a: 24-25.

Runefunnenes funnkontekst

Ingen av gjenstandene med runeinnskrift kan knyttes til en eventuell tidligere gård eller strandbosetning. Byens eldste innskrift, A226, dateres til første halvdel av 1100-tallet. Runeinnskriftene i Tønsberg kommer altså med den regulerte bybebyggelsen. Der det har vært mulig å finne en funnkontekst skriver stort sett runefunnene seg fra bryggekar, passasjer, dråpefall og andre åpne fellesområder. Dette er områder der man kan forvente å finne deponert avfall. De kan altså ha vært brukt i utfylling, blitt mistet, eller kanskje heller kastet, og jevnt over representerer de antakeligvis søppel.

Kanskje framhever dette runeskriften som en funksjonell skrift med relativt kort funksjonstid. Det være seg skriblerier, notater eller beskjeder, så var innskriftens verdi borte når skribleriene var gjort, notatene brukt og beskjedene gitt. Dette kan passe godt for innskrifter ristet på lett tilgjengelig materiale som beinfragmenter og trepinner. I dette ”avfallsmaterialet” finnes det dog også gjenstander. Noen av disse kan ha vært ødelagt og ubrukelige, og derfor kastet, mens andre er vanskeligere å forklare. Nevneverdig er trekorset med *Ave*-innskrift (A233), trefiguren med fupork-innskrift (A234) og blyplaten med runelignende tegn (A121).

Noen av gjenstandene er imidlertid funnet inne i bygninger, deriblant A39, A63, A113, A292 og A347, og muligens også A47, A50 og A224, og har kanskje hatt en mer holdbar verdi. Flere av disse innskriftene er ristet på bruksgjenstander, og verdien er kanskje heller knyttet til gjenstanden enn til runeinnskriften. A39, A292 og A347 er på den andre siden ristet på trepinner, og det bør derfor være innskriften som hadde verdi. Muligens har også A63 vært verdsatt for sin innskrift.

Hvor de forskjellige innskriftene er funnet kan være preget av en rekke tilfeldigheter. Flere kan blant annet være redeponert, da spesielt de gjenstandene som er funnet i fyllinger og fundamenteringer. Jevnt over er det nok verdt å merke seg at alle innskriftene er ristet på løse gjenstander, og hvor de har vært før de havnet på funnstedet er umulig å si.

Runematerialet

Runematerialet fra Tønsberg består så langt av 39 innskrifter. Med unntak av N136 og blyplaten som ble funnet utafør byen, er alle funnet ved arkeologiske utgravninger i bygrunnen de siste 50 årene. I tid fordeler de seg omtrentlig fra 1100 til 1500, men høydepunktet strekker seg imidlertid fra begynnelsen av 1200-tallet og utover 1300-tallet. Kun fem innskrifter beveger seg utenfor denne perioden (A47, A59, A226, A259, A301). Dette høydepunktet i antall runeinnskrifter sammenfaller med en rekke andre hendelser. 1200-tallet var uten tvil Tønsbergs glansperiode med utbygging av blant annet Tønsberghus, som var en av de sterkeste festningene i landet. Også flere andre betydningsfulle byggverk ble oppført, hovedsakelig i tegl, og Tønsberg fikk eget teglverk for å dekke behovet. Dette må ha gitt arbeid til en betydelig gruppe bygningsarbeidere. I annen halvpart av 1200-tallet fant også handels- og utenrikspolitiske endringer sted som gjorde at Tønsberg nå var mer strategisk plassert enn før.⁹⁴

Som i de andre norske middelalderbyene er innskriftene anbrakt på en rekke forskjellige gjenstander, men Tønsberg ser ut til å ha en høyere prosentandel av innskrifter på bein. Hele femten av innskriftene er ristet på ubearbeidede beinstykker. Denne gruppen utgjør dermed omtrent 40% av materialet. Den nest største materialgruppen er tre. Ti innskrifter er ristet på ubearbeidede og tilgjorte trestykker, altså rundt 26%. Fire innskrifter er anbrakt på trekar. Resten av materialet er mindre ensartet og består av to blyplater, en teglstein, et krusifiks, en trespatel, en trehøvel, en islegg, en trefigur, en trekrakk og en beinkam.

Hele det middelalderske tegninventaret for norske runeinnskrifter, samt en del særegenheter for runeortografi, er representert i materialet fra Tønsberg. Som vanlig er det noe varierende hvorvidt middelalderens nyutviklede tegn tas i bruk, men de er alle representert minst én gang. Det kan nevnes at tegnet ð ikke forekommer i materialet, men dette tegnet forekommer heller ikke så ofte, fordi ʏ gjerne betegner /y/ i norske runeinnskrifter.

Meningsinnholdet i innskriftene fra Tønsberg kan muligens synes noe ensartet og spinkelt i forhold til Oslo, Bergen og Trondheim, noe som antakeligvis henger sammen med at Tønsberg har det minste antallet overleverte runeinnskrifter. Her er ingen utpregede forretningsbrev, kjærlighetserklæringer eller grovheter, ingen håndverksinnskrifter av typen

---

⁹⁴ Eriksson og Thoresen 1976: 32-43, 52-54.

x gerði mik eller innskrifter av typen *x reist rúnar* og ingen minneinnskrifter på gravsteiner. Gravsteiner er funnet i Tønsberg, men disse har innskrift i latinskrift. Det vi derimot finner er fuporkinnskrifter, og en god porsjon innskrifter som hovedsakelig består av personnavn. Dårlig representert, men allikevel til stede er også handelsinnskrifter. Religiøse innskrifter er på den andre siden godt representert og kun overgått av innskrifter uten språklig mening.

Fem klare innskriftgrupper skiller seg derfor ut med hensyn til meningsinnhold: Fuporkinnskrifter, navneinnskrifter, handelsinnskrifter, religiøse innskrifter og uforståelige innskrifter. I gruppen for uforståelige innskrifter vil jeg også inkludere innskrifter som er delvis tolket, men hvor tolkningen fortsatt er usikker. Én innskrift, nemlig A39, passer ikke komfortabelt inn i noen av disse gruppene, og vil derfor utgjøre et kapittel for seg selv.

De enkelte innskriftene vil nå bli behandlet gruppevis etter denne inndelingen. Flere av innskriftene kan i realiteten tilhøre flere innskriftsgrupper, og er derfor fordelt etter de komponentene som virker mest framtrædende.

Fuporkinnskrifter

Med fuporkinnskrifter menes innskrifter som inneholder en opplisting av runetegnene i en bestemt rekkefølge. Innskriftene kan inneholde alle tegnene, eller noen av dem, så lenge de er listet opp i den rekkefølgen de vanligvis opptrer i. Det er fire slike fuporkinnskrifter i materialet fra Tønsberg. Dette antallet utgjør drøyt 10% av det totale materialet, hvilket er omtrent den samme prosentandelen som vi finner i Oslo, Bergen og Trondheim. De er anbrakt på ubearbeidede beinfragmenter og bearbeidede trestykker som er funnet i sentrale områder av middelalderbyen.

Karin Fjellhammer Seim, som har behandlet de vestnordiske fuporkinnskriftene, merker seg en økning i fuporkinnskrifter utover i middelalderen og skriver: ”Jo vanligere runeskriften ser ut til å bli, målt i antall overleverte innskrifter av alle slag, jo flere fuparker ser det ut til å ha blitt ristet også.”⁹⁵ Dette er egentlig ikke særlig oppsiktsvekkende, da større aktivitet og flere runeinnskrifter bør føre til en økning av alle typer innskrifter. Det ville derfor vært mer oppsiktsvekkende om noen typer innskrifter ikke økte. Like fullt er det verdt å nevne at Tønsberg føyer seg inn i dette mønsteret. Fuporkinnskriftene fra Tønsberg dateres alle til 1200- og 1300-tallet, en periode da runeskriften helt klart ser ut til å ha hatt sitt høydepunkt, slik som byen generelt.

---

⁹⁵ Seim 1998: 332.

Den regjerende oppfatningen om fuþorkinnskriftenes funksjon er knyttet til skriftopplæring og skriftmemorering. For å kunne bruke runeskriften må man kjenne tegnenes utforming og lydverdi, samt kunne riste dem. Å riste fuþorken er dermed en praktisk øvelse. Antakelig kunne også en nedskrevet fuþork i seg selv en hjelp før man hadde lært seg alle tegnene, og kunne fungere som et lærestykke som kunne etterlignes og konfereres dersom man var usikker.

Et av problemene med denne forklaringen er at fuþorkinnskriftene sjelden inneholder hele middelalderens tegninventar. Det er altså uvanlig at tegnene som utviklet seg i middelalderen blir lagt til i rekken av de opprinnelige seksten tegnene fra vikingtid. Seim finner kun tretten fuþorkinnskrifter med tilleggstejn i hele det vestnordiske materialet. Antakelig var tegninventaret, og deres ordning, fastsatt, slik som alfabetet er i dag. Det er også mulig at noen av tilleggstejnene ikke ble ansett som selvstendige enheter, men som modifikasjoner av andre runer, og derfor ikke behøvde en egen plass i rekken. Fuþorken med sine seksten tegn kan altså ha vært brukt som et grunnalfabet, og var også grunnlaget for et kryptisk system. Det er også fullt mulig å riste en meningsbærende innskrift kun ved å bruke de seksten tegnene i fuþorken. Kanskje var denne et minimumskrav for å ta fatt på skriveøvingen.⁹⁶

Kun én av innskriftene inneholder alle de seksten tegnene i fuþorken. A293 er ristet på et beinfragment som dukket opp ved utgravningen av Storgaten 33, og dateres til midten av 1200-tallet. Den ble funnet i et passasjeområde som strakte seg mellom de to hovedgatene øvre og nedre stræti, mellom to parallelle husrekker. Runene står til venstre på den ene breidsiden.

ƒŋþáŕŕ*ŋŋ'ŋŕŕ
fuþorkhniastblmy

Beinet er brukket i begge ender. Den første runen er derfor skadet, men den er allikevel mulig å tyde. Håndlaget er usikkert, og det kan se ut til at risteren har hatt problemer med flere av tegnene. **O**-runen mangler den nederste kvisten. **K**-runen er noe mindre enn de øvrige tegnene, og staven rekker ikke ned til bunnen. Også **h**-runen har et uryddig utseende, og det kan se ut til at risteren måtte prøve å trekke kniven en ekstra gang for å få staven ned til bunnen. Det er derfor lett å se for seg denne innskriften som ristningsøvelse.

---

⁹⁶ Seim 1998:128-135.

Innskriften er en konvensjonell fuþorkinnskrift, slik den opptrer i Norge i middelalderen, og inneholder ingen tilleggstejn, selv om det øvrige materialet fra byen kan bekrefte at disse var i bruk. Den har imidlertid rekkefølgen **lm** i motsetning til den opprinnelige **ml**. Denne omrokkingen av runetegnene opptrer kun i middelalderen og forklares som en påvirkning fra det latinske alfabetet der rekkefølgen er lm. De forskjellige rekkefølgene har vært brukt som argument for nærmere datering innen middelalderen, der **ml** er den eldste som gradvis blir skjøvet ut av **lm**, men Seim hevder dette er et uholdbart dateringsgrunnlag da rekkefølgen **ml** er dominerende gjennom hele middelalderen.⁹⁷

En annen innskrift som også kan være et øvingsstykke, A65, er ristet på et ribbein av storfe som ble funnet ved en prøveundersøkelse i Storgaten 24/26 og dateres til 1200-tallet. Runene står på den ene flaten og er lønruner av typen ”julegran”, det vil si staver med kvister på venstre og høyre side hvis antall angir henholdsvis ætt og rune. Prinsippet bak krypteringen er en inndeling av de seksten tegnene i fuþorken i tre ætter. Tegnene innen hver ætt telles forfra, mens ættene, ifølge Seim, kan nummereres både forfra og bakfra. Det langt vanligste er imidlertid å telle bakfra, slik at de første tegnene havner i tredje ætt.

Det første tegnet har noe avstand til resten, og kun tre kvister på den venstre siden av staven, slik at den kun angir ætt og ikke rune. Gosling tolker dette som en innledning til innskriften, som presenterer at det som følger er den tredje ætten, men det kan også være en feil fra risterens side. Videre følger $\frac{3}{1} \frac{3}{2} \frac{3}{3} \frac{3}{4} \frac{3}{4}$, **fuþoo**. Risteren har altså ristet **o** to ganger, noe som åpenbart må være en feil. Etter lønrunene følger to kvistløse staver med omtrent samme avstand som tegnene foran. Det virker derfor sannsynlig at innskriften skulle vært lengre, og tegnene som først og fremst savnes er **r** og **k**, slik at den tredje ætten blir komplett. Kanskje ble stavene ristet først før kvistene ble påført, og ettersom innskriften bar feil av sted ble den oppgitt.⁹⁸

---

⁹⁷ Seim 1998: 116-120.

⁹⁸ Gosling 1989: 180.

De gjenværende innskriftene kan derimot vanskelig ansees som ristningsøvelse. A234 er ristet på en liten trepinne som funnet i Storgaten 24/26 og dateres til 1250-1350. Pinnen er tilspisset i begge endene. I den ene enden på den ene siden er det skåret ut et hode med ansiktstrekk. Runene står helt til venstre på den flate baksiden av trefiguren.

ƿŋþr<ƿ
fuþor<k

Belgen på **þ**-runen er stor, og kvistene på **o**-runen er plassert noe langt fra hverandre, godt opp mot topp og bunn. Det ser ut til at risteren har vært litt uoppmerksom mot slutten av innskriften, for etter **o** er det ristet **k**. Feilen er blitt oppdaget og siden rettet til **r**. Ingen runer følger etter dette, slik at det kan virke som risteren anså innskriften som ferdig etter denne rettelsen. Runene er tydelige og velformede. Feilen er også fanget opp, og rettelsen er utført på en pen måte. Innskriften ser derfor ikke ut til å være ristet av noen nybegynner.

Også en annen utskåret trefigur uten runeinnskrift ble funnet ved denne utgravningen, men denne har en senere datering. Paralleller til figurene skal finnes i blant annet Polen der de fungerte som husguder, eller miniatyrer av større gudebilder, som ble satt opp for allmennheten ved enkelte religiøse høytider.⁹⁹

A113 er ristet i bunnen av et trekar som ble funnet ved utgravningene av Nedre Langgate 45 og dateres til 1300-tallet. Trekaret ble funnet i det som antas å være et bolighus ovenfor bryggeområdet, i samme lag som *Ave Maria*-innskriften A63. Runene står på hver sin side av trekarbunnen, altså på innsiden og på utsiden av karet.

- a) ƿŋ
- a) **fu**
- b) $\overline{\text{þ}}$
- b) **ann**

Det er vanskelig å bedømme hva som kan ha vært innsiden og utsiden av trekarbunnen, men en svak skrånende kant inn mot flaten der det står **ann**, samt en svak misfarging i kantene på denne flaten, kan muligens tale for at denne innskriften stod på innsiden. Innskriften som da vil havne på utsiden av karet, **fu**, er dessuten ristet med dype brede tegn, såkalt dobbeltriss, som kan ha kommet til å flise. Det kan derfor ha vært upraktisk å ha denne siden i kontakt med innholdet i karet.

⁹⁹ Lindh 1992a: 221-222.

Runetegnene **fu** er store, klare og velristede. Den andre innskriften er derimot mindre klar. Denne er ristet med enkeltriss og en lett hånd, og består av en stav med én kvist på den venstre siden, og to på den høyre. Det kunne derfor dreie seg om en ligatur bestående av **a** og dobbel **n**. Det kunne kanskje også være en lønrunne. Dersom man, som Seim hevder, kunne telle ættene både forfra og bakfra, kunne denne lønrunnen betegne **u**, og kanskje vise til samme sekvens som på motsatt side av bunnen. Dette er imidlertid uvanlig, og lesningen **b** ville nok derfor eventuelt være mer korrekt.

Seim tolker innskriften som en fuþorkinnskrift etterfulgt av mannsnavnet *Ánn*. Personnavn er den innskriftstypen som hyppigst forekommer i kombinasjon med en fuþork med 20% av det vestnordiske materialet. Navnet kan ha tilhørt eieren av trekaret. Det virker imidlertid lite sannsynlig at noen ville påføre navnet sitt i bunnen av et trekar, der det antakelig ville være skjult av trekarets innhold. Gosling hevder også at navnet *Ánn/Ónn* i Norge i middelalderen staves **on(n)** i runer. Stavemåten med <o> er mest vanlig i litterære kilder, men navnet kan også staves med **a** i runer. I en innskrift fra Bergen (N664) finner vi stavemåten **an**, og denne stavemåten dukker også opp i en svensk innskrift (Hs2).¹⁰⁰ Det kan videre ikke fastslås med sikkerhet om dette virkelig er en fuþork, da kun de første to tegnene er til stede. Det virker allikevel som den mest sannsynlige løsningen.

To av fuþorkinnskriftene fra Tønsberg kan altså vanskelig betraktes som øvingsstykker fordi de kun består av ytterst få tegn, og fordi de er ristet på gjenstander som ikke virker egnet for ristetrening, nemlig en trefigur og et trekar. Bein- og trestykker må ha vært lett tilgjengelig, og det er derfor vanskelig å tro at man ville gripe til slikt inventar uten å være sikker i sin sak. At man ved å riste **fu** og **fuþor** skulle lære seg å beherske runeskriften virker også lite sannsynlig.

En annen forklaring på fuþorkinnskriftenes tilstedeværelse kan være dekorasjon. Altså at tegnene i seg selv skulle være ansett som en form for design som kunne utsmykke gjenstander. Også denne forklaringen kommer imidlertid til kort i disse tilfellene fordi innskriftene er anbrakt på steder som ikke umiddelbart er synlige. En siste forklaring kan være at fuþorken var ansett som en magisk formel, såkalt alfabetmagi. En opplisting av skriftegnene skulle altså gi en form for beskyttelse. Om formelen var utbredt og velkjent spilte det imidlertid kanskje ingen rolle om man faktisk listet opp alle tegnene, eller bare hintet til dem. Kanskje regnet man uansett med at formelen skulle ha sin virkning.

---

¹⁰⁰ Gosling 1989: 183; Liestøl og Johnsen 1980-90: 142-143; Peterson 2007: 23; Seim 1998: 219-220.

Seim forholder seg i det store og det hele skeptisk til å anse fuþorken som en magisk formel, men ser allikevel muligheten for at den ved visse tilfeller kan ha vært ment å inneha en beskyttende virkning. Spesielt trekker hun fram innskrifter på trekar, deriblant A113, og nyere tids skikker med å sette beskyttende merker på kopper og kar beregnet på mat. En slik funksjon virker også mer sannsynlig for A234, som muligens også kan ha hatt en religiøs tilknytning.¹⁰¹

Navneinnskrifter

Som i de andre norske middelalderbyene består også innskriftene fra Tønsberg av en stor andel innskrifter som inneholder personnavn. Med unntak av vår hellige Guds mor er ingen kvinner representert. Denne store andelen personnavn har antakeligvis enkle forklaringer. Ens eget navn er muligens det første man lærer å riste, kanskje allerede før man er i stand til å riste en fuþork. Det har i tillegg praktiske fordeler. Blant annet kan man merke sine eiendeler eller sitt arbeid. Ifølge Ronald Grambo, som har behandlet norske trollformler og magiske ritualer, var også navnets makt stor. Ved å nevne sykdomsdemonen ved navn var mye gjort, og pasientens navn skulle gjerne også nevnes i formlene.¹⁰²

I alt er rundt atten personnavn nevnt i innskriftene fra Tønsberg, ettersom hvordan man velger å tolke dem. Mange av dem inngår imidlertid i en sammenheng som gjør at de er plassert i andre grupper. De resterende innskriftene vil bli omtalt her. Nærmere sagt dreier det seg om seks innskrifter, som kun består av personnavn, og eventuelt kortere tillegg. Gruppen omfatter derfor også eierinnskrifter.

Innskriftene er ristet på beinfragmenter, bearbejdede trestykker og tregjenstander. Geografisk fordeler gjenstandene seg jevnt utover byen. Stort sett dreier det seg om alminnelige norske navn, men det finnes også unntak. Av de mer uvanlige navneinnskriftene er A50, som er ristet på et fragment av en liten treplate som kan være en spillbrikke eller en knapp. Den ble funnet i Storgaten 47, muligens i en bygning ved siden av et gateparti, og dateres til første halvdel av 1300-tallet. Runene står på den ene flaten.

ᚠ[.]þᚱᚱ
ᚠ[.]þur

¹⁰¹ Seim 1998: 330-335.

¹⁰² Grambo 1979: 21.

Kun den øverste delen av runene er synlige, men de er allikevel tydelige nok, med mindre den nedre halvdel av treplaten ville avslørt ligaturer. Unntaket er rune 2, som er en stav uten synlige kvister. Det kan derfor i teorien dreie seg om flere tegn, men et vokaltegn synes mest sannsynlig ut ifra sammenhengen.

Innskriften er av Aslak Liestøl blitt rekonstruert til *Loðurr*, som er en av gudene som blir nevnt i strofe 18 av *Vøhuspá*, (*Hauksbók*) der han skjenker de første menneskene Ask og Embla livskraft. *Lodur* kan i tillegg være et navn på Loki, og navnet dukker muligens også opp på en svensk mynt, med innskrift **lutir**, som er datert til begynnelsen av 900-tallet.

Utenom dette har navnet få eller ingen belegg.¹⁰³

Det er blitt funnet flere spillbrikker i Tønsberg, utformet i både tre og bein. Skiveformede spillbrikker, som denne, har vanligvis blitt assosiert med damspillet. I senere tid har det imidlertid blitt hevdet at dette spillet ikke kom til Norge før på 1500-tallet. Brikken kan eventuelt tilhøre forgjengeren til damspillet, det såkalte alquerque-spillet. Det finnes også flere navneinnskrifter på spillbrikker, som A300 fra Oslo med innskrift **arni**, slik at dette i utgangspunktet ikke vekker oppsikt. Dersom det dreier seg om en knapp, ville det heller ikke være oppsiktsvekkende om noen hadde bestemt seg for å sette navnet sitt på den. Navnets mytologiske karakter er imidlertid vanskelig å forklare i denne sammenheng, men det bør poengteres at lesningen ikke er sikker.¹⁰⁴

Av det mer alminnelige slaget er A60, som er ristet på en dreid trebolle som ble funnet ved utgravningene av Nedre Langgate 45 og dateres til 1375-1450. Bollen er brukket i flere deler, men er allikevel mer eller mindre komplett. Runene står på undersiden av bunnen, som også er brukket i to deler, slik at et horisontalt brudd går tvers igjennom innskriften.

† Þǫðurr
ø þorgæir

¹⁰³ Bugge 1965: 4, 21; Gosling 1989: 175-176; Lind 1931: 598-599.

¹⁰⁴ Eriksson 1990: 126; Samnordisk runtextdatabas [07.10.2011].

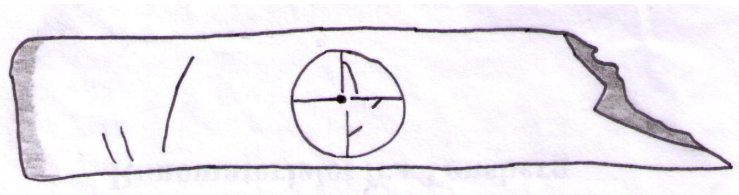
Runene er generelt store, men de to første er større og dypere, samt har noe større avstand seg imellom enn de påfølgende, som blir stadig mindre. Rune 2 har en stor belg slik at den kunne se ut som bokstaven D. Av siste rune sees kun en stav, men ut ifra sammenhengen synes r sannsynlig. Innskriften er blitt tolket som mannsnavnet *Porgeirr*, som er et alminnelig navn i middelalderen som dukker opp i flere norske runeinnskrifter.

Den første runen er stor og tydelig, men gir liten mening språklig sett i denne sammenhengen. Kanskje er det en form for personlig merke. Ved sin undersøkelse av ristninger i trekar funnet ved utgravningen av Gamlebyen i Oslo har Birthe Weber registrert tegn som i alminnelighet oppfattes som bumerker. Noen av disse er variasjoner av korstegn, mens andre har et runelignende utseende. Svarving, det vil si fremstillingen av dreide treboller, er mer krevende enn lagging, og det kan derfor tenkes at dreide treboller ble framstilt av håndverkere, og dermed var mer kostbare. Kanskje hadde man av den grunn behov for å merke dem med sitt personlige merke. Eventuelt kan produsenten ha satt sitt merke på varene han produserte.¹⁰⁵

Den første runen kan imidlertid muligens tolkes som et eget ord, nemlig verbformen *á*, presens entall av verbet *eiga*. I en innskrift fra Bergen blir ordet *váru* gjengitt i runer **uoro** (B525), og i en innskrift fra Danmark brukes muligens **ø** for preposisjonen *á* (DR223). Innskriften kan da være en eierinnskrift, ”Torgeir eier”, noe som virker passende i bunnen av en trebolle. Plasseringen av verbet foran navnet er i så tilfellet uvanlig, men ikke umulig.¹⁰⁶

A64 er ristet på et ribbein av storfe som ble funnet ved en prøveundersøkelse i Storgaten 24/26 og dateres til 1200-tallet. Runene står på begge sider av beinet.

- a) ᚱᚢᚱ
- a) **unas**
- b) ᚱᚢ ᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱ
- b) **øl ælæntᚱ þusi**

På side a) er en pent utformet sirkel midt på flaten, som har fire horisontale og vertikale linjer som strekker seg fra ytterkanten mot midten. Begge de vertikale, og den venstre horisontale linjen har staver. Den siste avsluttes med et punkt. Sirkelen og linjene har blitt tolket som et hjulkors, men Gosling tolker den kløktig som mannsnavnet *Únáss*, der runene er plassert inne i sirkelen. Han bemerker at ingen andre innskrifter har dette formatet,

¹⁰⁵ Weber 1980: 106.

¹⁰⁶ Samtale med Terje Spurkland; Samnordisk runtextdatabas [04.11.2011].

og at navnet på 1200-tallet kun opptrer i forbindelse med kong Sverres familie. Navnet dukker dog også opp på en runepinne fra Bryggen i Bergen (B470).¹⁰⁷

På side b) er de første to runene noe større og dypere enn de resterende, og har noe avstand til de påfølgende tegnene. Et tolkningsforslag kan være *ø* ”ø”. Resten av innskriften tolkes som mansnavnet *Erlendr*, et vanlig navn i middelalderen som dukker opp i en rekke andre norske innskrifter. Sammenhengen mellom *ø* og Erlend kan for så vidt være mange. Kanskje ønsker noen at Erlend skal bringe *ø*, eller kanskje er det et humoristisk tilnavn.

Et annet tolkningsforslag er at risteren startet innskriften med feil tegn, oppdaget feilen, og derfor begynte på nytt.¹⁰⁸ I så tilfellet kan det være interessant å nevne at dette er første gang et eget tegn for *ø* opptrer i materialet fra Tønsberg.

Innskriften er vanskelig å lese, fordi en annen rister har ristet **pusi** opp ned over navnet. De to kan allikevel skilles fra hverandre på grunn av skriveretning, da stavene begynner og ender i forskjellige høyder. Det dreier seg sannsynligvis om ordet *purs*, ”tusse”, men hvorfor denne andre risteren har bestemt seg for å sabotere den første innskriften har ingen opplagt forklaring. Tankene kunne føres til *Skírnismál* strofe 36 der Skirne truer Gjerd med å riste runer som skal påføre henne lidelser: *Þvrs ríst ec þer oc þria stafi: ergi oc eþi oc opola; sva ec þat af ríst, sem ec þat a reist, ef goraz þarfar þess.*¹⁰⁹ *Ergi oc eþi oc opola* skulle bety noe slikt som ”seksuell perversitet, villskap og utålelig pine”.¹¹⁰ Forhåpentligvis var det ikke dette som ble ønsket for Erlend. Kanskje var det et hån, eller en spøk.

A259 er ristet på et ribbein av storfe som ble funnet i Baglergaten 3 under et dekke til en gårds plass. Den dateres til slutten av 1100-tallet. Innskriften står på den ene breidsiden, og runene er velristede og klare.

YNIÞRÆTR
kuibrantr

¹⁰⁷ Gosling 1989: 175.

¹⁰⁸ Gosling 1989: 175.

¹⁰⁹ *Sæmundar Edda hins fróða* 1965: 96.

¹¹⁰ Holm-Olsen 2001: 320.

Innskriften er tolket som mansnavnet *Gulbrandr* eller *Guðbrandr/Gudbrandr*.¹¹¹ Om dette er riktig mangler rune 3 tilsynelatende en kvist eller belg, eller så gjenspeiler kanskje tegnvalget en fonetisk realitet, altså at det var slik risteren uttalte navnet. Risteren har ellers ikke punktert noen av runene sine, selv om dette hadde vært en mulighet for rune én og åtte. Det er imidlertid relativt vanlig at disse tilleggsteegnene ikke ble benyttet, selv om disse ville markert lydverdien mer nøyaktig. Innskriften har på den andre siden en tidlig datering, og vi har ingen eksempler på at tønsbergenserne punkterte runene sine på denne tiden. Det kan derfor være at risteren ikke kjente til dette systemet.

A227 er ristet på et lite trestykke med tilnærmet kvadratisk tverrsnitt. I den ene enden, på den øvre delen av trestykket, er det skåret ut et lite flatt håndtak. På oversiden er det skåret ut en gjennomgående åpning (26x5x13mm) som skråner ned mot en smal åpning i bunnen (15x8mm). I den smale bunnen av denne åpningen er det rester av et ukjent materiale. I funnkortet blir harpiks foreslått. Trestykket er tidligere omtalt som en trehøvel. Det er i så tilfellet en meget liten høvel, og det er vanskelig å tenke seg hva den skulle brukes til. Håndtaket er lite og tynt, og synes ikke å være brukbart til stort mer enn å løfte gjenstanden.¹¹²

Trestykket ble funnet ved utgravningen av Nedre Langgate 41, i dråpefallet mellom flere lagerbygninger, og dateres til 1200-tallet. I denne perioden huset området antakelig brygger og lagerbygninger. Gjenstanden ble dog muligens ikke funnet *in situ*, da den lå i et lag som kan ha inneholdt dumpet materiale. Runene står helt til venstre på den ene breidsiden av trestykket, på motsatt side som håndtaket.

𐌺𐌺𐌹
ania

Runene er tynne og grunne, og knapt synlig med det blotte øyet. Ved nærmere inspeksjon er de allikevel tydelige nok. Furene i treet har imidlertid blitt til små sprekker, og skader på gjenstanden gjør at kun den midtre delen av *i*-runen er synlig. Innskriften tolkes av Gosling som en eierinnskrift, *Árni á* ”Arne eier (meg)” med assimilering av /rn/ til /nn/.¹¹³ Også dette navnet dukker opp i en rekke norske innskrifter fra middelalderen.

¹¹¹ Gosling 1989: 175.

¹¹² Funnkort fra utgravningen.

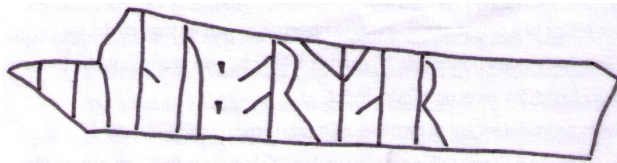
¹¹³ Gosling 1989: 175.

Kjersti Markali har på den andre siden foreslått at det kan dreie seg om navnet *Áni*.¹¹⁴ Dette navnet er imidlertid sjeldent, og først belagt på 1500-tallet.¹¹⁵ *Árni* virker derfor som en mer sannsynlig tolkning.

A356 er ristet på et lite fragment av et ribbein som var et løsfunn ved en prøveboring i forbindelse med utgravningen i Nedre Langgate 40, og har derfor ingen arkeologisk datering. Ribbeinet er brukt i innskriften, som står på den ene breidsiden, slik at den første delen er gått tapt.

.. ·]ÞN:R̄YR
.. ·]nu:ormar

Det er usikkert hvor mange tegn som har gått tapt da beinfragmentet en gang i tiden knakk, men restene av minst to runer kan skimtes i bruddet. Helt ytterst til venstre kan den nedre delen av en stav skimtes, men det er umulig å si hvilket tegn det dreier seg om. Ved siden av denne staven er det et lite halvsirkelformet rist, men dette er av en annen karakter og hører nok ikke til innskriften. Videre er restene av en stav og det som sannsynligvis er en bistav synlige, og antakeligvis dreier det seg om en **r**- eller **u**-rune. Den andre **u**-runen i innskriften har nærmest parallell stav og bistav, som buer lett mot hverandre mot toppen. Bistaven i den usikre runen heller i sterkere grad mot staven. Det kan derfor dreie seg om en **r**-rune, men begge forslagene er mulige. Beinets breidde er bredere i den venstre enden og smalner en anelse mot høyre. Størrelsen på runene ser ut til å følge bredden på beinet, og kvisten på en **r**-rune i begynnelsen av innskriften kan derfor muligens være lenger, og treffe staven på et høyere punkt enn en **r**-rune i slutten av innskriften.

Resten av innskriften er tydelig og velristet. Ifølge James Knirk er det kun det første skadede tegnet det er noen tvil om, og han leser dermed **unu:ormar**. Det første ordet i innskriften kan ha vært et verb i flertall. Det siste ordet kan være appellativet *ormr* ”slange”, ”orm”, i nominativ flertall. Eventuelt, og kanskje mest sannsynlig, kan det dreie seg om mansnavnet *Ormarr*. Foruten på dette ribbeinet fra Tønsberg opptrer navnet ikke i norske runeinnskrifter, men fra Sverige finnes navnet i fire innskrifter (Sö109, Ög89, SöFv1973;189, Vg194). Navnet har få belegg i Norge, men det har allikevel vært menn i Tønsberg ved navn Orm.¹¹⁶

¹¹⁴ Notat i innskriftens mappe i Runearkivet.

¹¹⁵ Lind 1931: 20.

¹¹⁶ DN X 307 [18.10.2011]; Knirk 2001: 16-20; Lind 1931: 654-655; Peterson 2007:174.

Ved utgravningen av Olavskirkens ruiner i 1877 ble det funnet to gravsteiner i kirkegulvet, hvorav den ene hadde innskrift: HER LIGGER ORMER SIMVNERSON VNDIR STEINI NIDR GUD SIGNI SAL HANS HERMUNDER KEYPTI MIK I GOTLANDE + NOS CUM PROLE PIA BENE DICAT VIRGO MARIA. ”Her ligger Orm Simonsson nede under stenen. Gud signe hans sjel. Hermund kjøpte mig på Gotland. Den hellige Jomfru Maria velsigne oss og vår ætt.”¹¹⁷

Hermund har blitt identifisert som Hermund Bergsson. Han skal ha vært en ansett mann i Tønsberg rundt 1350, som drev handel på Gotland. Intet mer vites om *Ormer Simunerson*. Han var imidlertid ikke alene om å bære dette navnet. Da kong Håkon inntok kongens høysete i 1350 ble *Ormær Eystæinsson* innsatt som drottsete, det vil si riksforsander, inntil kong Håkon ble myndig. Samme år bosatte han seg i Tønsberg og tok opphold i Tunsberghus sammen med den umyndige kongen. Da kong Håkon ble erklært myndig i 1355 ble Orm sysselmann i Vestfold og høvedsmann på Tunsberghus. Uærlige handlinger skal ha ført til at han ble halshugget i 1359.¹¹⁸ Det er vanskelig si om noen av disse menneskene er **ormar** som vi møter i runeinnskriften, ikke minst fordi beinfragmentet ikke har noen nærmere arkeologisk datering. Om noe virker det heller som at dette var et relativt vanlig mansnavn.

Handelsinnskrifter

Samlet er dette muligens den største innskriftsgruppen vi har fra norsk middelalder. Det høye antallet skyldes hovedsakelig de mange navnelappene, eller merkelappene, som er funnet i norske middelalderbyer. Innskriftene på disse merkelappene består gjerne av et navn og verbformen *á*. Enkelte ganger oppgis også vareslaget. Innskriftene står på trestykker som er utformet slik at de kunne festes til varer. Noen kan være utstyrt med spisser eller tagger, slik at de kunne hektes eller stikkes inn i varene. Andre har hull slik at merkelappen kunne festes med tau. Unntaksvis finner vi også mer fyldige handelsberetninger, der varer blir bestilt, eller manglende betaling blir purret opp.

I Tønsberg er imidlertid dette en liten innskriftsgruppe. Kun to innskrifter fra Tønsberg kan muligens knyttes opp mot handel. A218 ble funnet ved utgravningene i Nedre Langgate, i et lag som omga bryggekonstruksjonene, og dateres til perioden 1250-1350. Den har blitt omtalt som en mulig merkelapp. Hva annet det kan være, er vanskelig å si. Forsiktigheten er kanskje grunnet det faktum at det så langt ikke er funnet noen andre

---

¹¹⁷ Johnsen 1929: 214-215.

¹¹⁸ Op. cit. 214-215, 227-228, 377-381.

merkelapper i Tønsberg. Innskriften er ristet på en trepinne som er tilspisset i den ene enden, og som også har et dypt hakk på den ene siden nær spissen. Runene står på samme side som hakket, helt ut til høyre i den bredere enden.

ᚱᚷᚱᚰ
asbion

Innskriften virker godt planlagt ved at alle runene er like høye med jevn avstand imellom, og ingen runer blir klempt sammen på slutten selv om innskriften begynner godt ut mot kanten. Innskriften er tolket som navnet *Ásbjörn* med assimilering av /rn/ til /nn/. Dette er et vanlig mannsnavn i Norge i middelalderen, og blir blant annet nevnt i et dokument fra Tønsberg datert 12. april 1325 der en *Asbiorn klærkr* er en av syv menn som kunngjør et forlik. Handelen i Tønsberg rundt 1300 ser ut til i hovedsak å ha blitt utført av de borgerlige, men det hindret nok ikke geistlige og adelige å ta del i den. Om det her dreier seg om samme person er imidlertid umulig å si, og det er kanskje heller usannsynlig. I et annet brev fra Tønsberg datert 29. april 1330 er nemlig en *Asbion Andres sun* nevnt blant fire menn som kunngjør et jordskifte, og her er navnet skrevet på samme måte som i innskriften. Det må altså ha vært flere i og innom Tønsberg i tiden merkelappen er datert til ved navn Asbjørn.¹¹⁹

A347 er ristet på en pinne som ble funnet innenfor en bygning i Nedre Langgate 49 og dateres til 1200-1300-tallet. Innskriften står på den ene breidsiden.

ᚱᚷᚱ:ᚱᚷᚱᚰᚱᚰᚱᚰ
sægs:okæyrir

Knirk tolker innskriften som *seks ok eyrir*, altså ”seks mark og ett øre”, som kan være en vektangivelse eller en pris. I det gamle vektsystemet skulle en *mørk* tilsvare åtte *eyrir*, som igjen skulle tilsvare 24 *ørtogar*. Da mynten var av noenlunde rent sølv, på slutten av 1000-tallet, skulle det være 240 *peningr* i en vektmark. Under Håkon Håkonson sluttet man imidlertid å slå ren sølvmynt. Myntene ble tyngre, og det gikk dermed bare 160 penninger på en vektmark. Det skulle allikevel her dreie seg om en anelig sum.¹²⁰

Innskriften inneholder ellers en noe spesiell ortografi, som antakelig reflekterer risterens uttale. Mest nevneverdig er ordet *seks* som er stavet **sægs**. Der vi skulle forvente **k** har altså risteren benyttet **g**. Dette kan skyldes at den påfølgende **s** har nøytralisert

¹¹⁹ Johnsen 1929: 309; DN III nr. 141 [19.10.2011]; DN III nr. 155 [19.10.2011]; Lind 1931: 53-54.

¹²⁰ Knirk 1998b: 18-19; Knirk 2001: 16-20. Heggstad, Hødnebø og Simensen 2004: 98, 307, 329, 514.

distinksjonen mellom henholdsvis ustemt /k/ og stemt /g/. Risteren mente kanskje at språklyden som skulle gjengis lå nærmere /g/ enn /k/.

Begge handelsinnskriftene fra Tønsberg er altså datert til 1200-1300-tallet, og er funnet i Tønsbergs havneområde, som antakeligvis har huset en stor mengde bodbygninger. Dette passer godt til de observasjonene som er gjort i forbindelse med merkelappenes utbredelse i Trondheim. Disse faller stort sett innenfor perioden 1175-1275, og kan i hovedsak knyttes til bodbebyggelsen ut mot Kaupmannastretet. Axel Christophersen mener dette kan bekrefte Bylovens bestemmelser om at alle sjøfarende skulle losse varene sine opp i hus, og ikke selge eller kjøpe om bord. Når varen så var solgt, var det antakeligvis ikke lenger bruk for merkelappen, og den ble derfor kastet. Christophersen mener altså at disse merkelappene kom til Trondheim ved import av varer.¹²¹

Asbjørns merkelapp er funnet i Tønsbergs bryggeområde, og kan derfor ha ankommet byen i skip, slik som Christophersen beskriver. Den kan imidlertid også simpelthen ha vært mistet eller gjenglemt her. Det er også vanskelig å vite om slike merkelapper har vært gjenbrukt, og kun på grunnlag av en eneste merkelapp er det umulig å si om merkelappen var tilknyttet import, eksport, eller bare oppbevaring. Prislappen har derimot funnet veien til en bygning. Om den kun fungerte i byen, eller har kommet til utenfra er igjen umulig å si.

Det er imidlertid oppsiktsvekkende at kun to av runeinnskriftene fra Tønsberg kan knyttes opp mot handel med tanke på hvor tallrik denne innskriftsgruppen er i både Bergen og Trondheim, hovedsakelig representert av de karakteristiske merkelappene. 24 merkelapper er funnet i Trondheim og hele 118 er funnet i Bergen. Disse funnene utgjør omtrent samme prosentandel av det totale runematerialet i de respektive byene, omtrent en femtedel. Jan Ragnar Hagland har argumentert for at disse merkelappene kom med varer fra Island og Grønland med grunnlag i navnestatistiske, språklige og runologiske forhold som peker mot en ”runetradisjon vest for havet”. Materialet fra både Bergen og Trondheim blir trukket inn i diskusjonen, men de fleste eksemplene kommer fra Trondheim. Hagland hevder at hele 40% av personnavnene på merkelappene fra Trondheim kan knyttes til islandsk navneskikk i middelalderen, og ser ikke noe i veien for at hele dette materialet kan ha en islandsk eller grønlandsk proveniens. For Bergen er prosentandelen noe lavere, men er ifølge Hagland allikevel tydelig nok. Fordi en så stor andel av personnavnene er typisk for islandsk navneskikk, i tillegg til at flere av innskriftene inneholder språklige og runologiske drag som peker vestover, ser Hagland det som sannsynlig at også flere av de felles vestnordiske

---

¹²¹ Christophersen 1998: 28-34; Robberstad 1923: 35-36.

navnene kan ha tilhørt islendinger og grønlandere. Han påpeker allikevel at det vil være forhastet å påstå at slik merking er særegent for handel vestfra. En merkelapp fra Bergen inneholder for eksempel navnet *Bótlaifr*, som kan peke mot Gotland.¹²²

Seim har imidlertid kritisert Hagland for språk mellom sin definisjon av navn som er typiske for islandsk navneskikk, ”...namn som har mange belegg på at dei er brukte på Island, men få eller ingen på at dei er brukte i Norge.”¹²³, og påstått islandsk proveniens, og hevder han ”framhever og overdriver de islandske argumentene”.¹²⁴ Navnene blir delt i to grupper der de enten er typisk for islandsk navneskikk eller felles for den vestnordiske navneskikken. Om noen av navnene kan være typisk for norsk navneskikk blir altså ikke kommentert, og forskjellen i antall belegg de to områdene imellom er til tider heller ikke så stor som Hagland vil ha det til. Seim lister også opp flere språklige motforestillinger til Haglands hypotese og nyanserer de runologiske forholdene. Noen av merkelappene fra Trondheim og Bergen kan muligens tillegges det islandske og grønlandske runekorpuset, men det kan altså vanskelig dreie seg om en særegen handelstradisjon for vesterhavsøyene, eller utelukkende handel herfra.¹²⁵ Så hvorfor finner vi ikke dette gjenstandsmaterialet i større grad i Tønsberg?

Arnved Nedkvitne legger til i diskusjonen at vi fra 1400-tallet har flere dokumenter fra nordeuropeisk område som vitner om en lignende praksis med merkelapper der merkene ble brukt til å merke varene til handelsmenn som ikke selv var med på ferden. Dette kan også ha vært praksisen bak merkelappene fra Trondheim og Bergen. Han merker seg også at slike merkelapper mangler i både Oslo og Tønsberg, og påpeker at dette ikke kan forklares ut ifra funnforhold. Isteden forslår Nedkvitne at handelstransporten på Østlandet stort sett foregikk over land, på sledeføre om vinteren og med kløv om sommeren. Fra bygdene langs Oslofjorden kunne man eventuelt ro og seile småbåter. Med så begrensede transporter var merking av varer unødvendig sammenlignet med Vestlandet der transporten gikk over åpne hav i større knarrer med varer fra flere eiere.¹²⁶

Sistnevnte transport minner, ikke uventet, om bestemmelsene i Byloven, som forutsetter at skipsfarten var et fellesforetagende mellom kjøpmennene. Kun to graderinger av besetningen omtales her, én *styrimaðr*, det vil si ”skipper” som fungerte som formann, og flere *háseti*, det vil si ”matros” som leide frakt av skipperen. Skipet kunne leies av stormenn, men i Tønsberg rundt 1300 eide skipperen som regel selv det skipet han førte, og da spesielt i

---

¹²² Hagland 1988: 146-151.

¹²³ Op. cit. 147.

¹²⁴ Seim 1990: 344.

¹²⁵ Seim 1989: 333-346.

¹²⁶ Nedkvitne 1989: 348-350.

tilfeller hvor det ble lastet med egne varer. Dette kan betegne et mer fremskredent utviklingstrinn enn det som er beskrevet i Byloven, og mannskapet kan i større grad ofte ha vært sjøfolk med fast hyre, og ikke selvstendige kjøpmenn med egen last, selv om dette fortsatt forekom. Dette kan også være bakgrunnen for at merking av varene ikke var nødvendig.¹²⁷

Handelsinnskrifter favner imidlertid bredere enn bare merkelapper. En innskrift fra Bryggen i Bergen, funnet i Søndre Englegården (N655), kan minne litt om runepinnen fra Tønsberg. Også denne innskriften står på en pinne, og lyder: *Goldit: Barðr: traudan halfan annan eyri. Vigi. Heinrekr: tvær ertogar brek í. Vigi. Ingimundr Sauðr: halfa þriðju ertog. Vigi.*¹²⁸ Liestøl har tolket innskriften dit at en kreditor har sendt sin innkrever for å samle inn utestående innbetalinger som så er blitt registrert på en runepinne. *Heinrekr* driver muligens med handelsknep, for han har fått *brek* notert ved siden av navnet sitt som betyr ”svindel”, ”mangel” eller rett og slett ”handelsknep”. **Vih**, som kan være en forvringning av det latinske ordet *vidi*, som betyr ”jeg har sett”, står notert i en annen hånd opp ned ved siden av hver sum, og kan være kreditorens notater.¹²⁹ Kanskje kunne også runepinnen fra Tønsberg A347 være en form for kvittering på tilbakebetalt gjeld, med tanke på den store summen det dreier seg om.

Vi kommer allikevel ikke utenom at en middelalderby som i flere sammenhenger framheves som handelssted kun kan vise til to mulige handelsinnskrifter. Snorre omtaler Tønsberg som *kaupstaðr* allerede på Harald Hårfages tid, og noe seinere utdypes dette med: *Til Túnsbergs sóttu mjök kaupskip bæði þar um Víkina ok norðan ór landi ok sunnan ór Danmørk ok af Saxlandi.* Byen får en lignende omtale i forbindelse med Olav Haraldsson, men her legges det også til at det var mange mennesker i byen, stor velstand og mange drikkelag. Videre fortelles det om Olav: *Fór hann um várit til Túnsbergs ok dvalðisk þar lengi, meðan þar var kaupstefna mest ok tilflutning; lét hann þá búa skip sin ok hafði með sér fjölmenni mikit.* Gjentatte ganger forteller Snorre at kongen har oppholdt seg i Tønsberg om våren, muligens i sammenheng med et årlig *kaupstefna*. Snorre ser altså ut til å ha en oppfatning av Tønsberg som et betydelig handelssted allerede på 900- og 1000-tallet.¹³⁰

---

¹²⁷ Johnsen 1929: 292-293, 309; Robberstad 1923: 60-75.

¹²⁸ Samnordisk runtextdatabas [07.10.2011].

¹²⁹ Liestøl 1974: 22.

¹³⁰ Nilsen 1976: 63-92; *Heimskringla*: 49, 64, 245, 306.

Det finnes imidlertid flere grunner til å betvile Snorres beretninger. Den mest åpenbare er nok at byen Tønsberg arkeologisk ikke kan spores lenger tilbake enn til 1000-tallet. Teorier om en storgård, og en eventuell strandbosetning med markedsfunksjoner kan på den andre siden muligens gi Snorre noen grad av bekreftelse. I tillegg kan trelast ha vært en viktig utførselsartikkel allerede i vikingtid, da områdene rundt Tønsberg antakelig var langt rikere på både løv-, bøke- og nåleskog enn de er nå. I tillegg til skinnvarer, huder og smør fant nok Tønsberg også tidlig en eksportvare i silden som ble fanget i store mengder utenfor kysten til Ranrike. Hit kom det folk fra Island, Hjalmland, England, Holland og flere andre, og også Tønsberg må ha tatt del. Helt ut på 1300-tallet kan Tønsberg ha vært et handelssentrum for trelast og sildehandel. Slik last krever mye plass, og ble kanskje ofte utført som ensartede ladninger.¹³¹ Kanskje var det derfor ikke behov for merking av varene, og kanskje er også dette noe av bakgrunnen for hvorfor merkelappene er fraværende i Tønsberg.

Et økonomisk oppsving kan også antydes i Tønsberg mot midten av 1200-tallet. Fram til da kan utenrikspolitikken se ut til å være dominert av norske kontakter med de britiske øyer og Frankrike. Bergen lå da strategisk til for kontakter vestover og var rikets økonomiske og politiske sentrum. En markert endring inntreffer imidlertid når syd og syd-østlige interesser er på frammarsj, og Håkon Håkonssons interesser for danske områder som Blekinge, Skåne, Halland og Øresund økte i takt med områdenes økonomiske oppgang. Store sildemengder i Øresund skapte blant annet betydelig velstand. Norge trengte også tilførsel av korn og malt. I bytte mot tørrfisk fikk man korn fra de nykoloniserte tyske områdene langs Østersjø-kysten. Denne handelen foregikk stort sett på utenlandske skip i motsetning til den gamle vestvendte. Særlig framtrædende var kjøpmenn fra de tyske byene Lübeck og Rostock. Dette kommer blant annet fram av et brev fra kong Håkon til fogd, råd og borgerskap i Lübeck utstedt vinteren 1247-48. Her melder Håkon at han har mottatt unnskyldningsbrev for at norske kjøpmenn er plyndret, og klage over at medborger Bernhards skip som strandet i Tønsberg er plyndret. Han opplyser at varene for det meste er levert tilbake, og da han ønsker fredelig handel med Lübeck inviterer han dem til å sende skip til Norge med nyttige varer som korn og malt til sommertid slik de pleier.¹³² Denne omleggingen av norsk utenriks- og handelspolitikk må ha hatt konsekvenser for Tønsberg som nå lå mer strategisk til enn før.¹³³

---

¹³¹ Eriksson og Thoresen 1976: 10-16; Johnsen 1929: 295, 309; Ulriksen 2008: 102.

¹³² DN V 1 [17.10.2011].

¹³³ Eriksson og Thoresen 1976: 53-54.

Arkeologiske rester etter handel er imidlertid forbausende sparsomme, noe som kan tyde på at byen har hatt større betydning som havn for regionen enn som fjernhandelsby.¹³⁴ Den beste kilden for å kunne si noe om handel, eller i det minste fjernhandel, i Tønsberg er nok keramikkmaterialet, fordi en så langt ikke kjenner til noen produksjon av keramikk i Norge i middelalderen. Det vil si at all keramikk må ha vært importert. Ian Reed har foretatt en undersøkelse av deler av keramikkmaterialet fra utgravningene i Storgaten 24-26, Nedre Langgate 25-27 og sjaktene i Nedre Langgate. Det er klart at tendensene i Tønsbergs internasjonale handel ikke kan bli fullstendig kartlagt på grunnlag av keramikken fra Søndre bydel, for byen var større enn som så og det er selvfølgelig fullt mulig å bedrive handel med andre varer, men noen holdepunkter gir det oss like fullt, og forholdene som kommer fram over kan også i noen grad bekreftes.¹³⁵

Keramikk fra både England, Tyskland og Nord-Frankrike dukker opp mot slutten av 1100-tallet og begynnelsen av 1200-tallet, men keramikk fra Nederland blir først påtruffet mot slutten av 1200-tallet til tross for at den rhinske keramikken fra Tyskland har vært fraktet via havner i Nederland. På denne tiden skjer det også en omlegging av den franske importen til varer fra Sørvest-Frankrike. Utover 1300-tallet opphører kontakten med England. Bakgrunnen for dette kan være at hanseatene tok kontroll over den skandinaviske handelen mot slutten av 1200-tallet. Dette kan også forklare den markante økningen i nederlandsk rødgods. Den største gruppen av importert keramikk er imidlertid av skandinavisk opprinnelse, og det skandinaviske rødgodset har også et høydepunkt i denne perioden. Dette kan skyldes økning i produksjon, men det kan også reflektere hanseatisk innflytelse fordi mye av materialet kan ha kommet til Tønsberg via skånemarkedet. Keramikk fra Middelhavet er også representert. Dette er uvanlig, men trenger ikke nødvendigvis å antyde en direkte forbindelse med dette området. Det kan ha vært importert som emballasje, som deler av eiendelene til en pilegrim eller andre reisende eller rett og slett som souvenir.¹³⁶

Det er altså ingen tvil om at handel fant sted i Tønsberg, men virksomheten var kanskje ikke så utstrakt som sagaene kan gi inntrykk av. Merkelappene som er så tallrike i Trondheim og Bergen var det åpenbart av en eller annen grunn ikke behov for i Tønsberg. Det bør kanskje nevnes at sett bort ifra disse merkelappene er det stort sett bare Bergen som kan vise til andre typer handelsinnskrifter. Kanskje var ikke bruken av runer så utstrakt i

---

¹³⁴ Ulriksen 2008: 104.

¹³⁵ Reed 1992: 74.

¹³⁶ Op. cit. 85-86.

forbindelse med handel som noen av kroneksemlene fra Bergen kan antyde. Like fullt er handelsinnskriftene fra Tønsberg velristede, og neppe produsert av nybegynnere.

Religiøse innskrifter

Religiøse innskrifter inneholder referanser til kristendommen, eller knytter seg på andre måter til det religiøse liv. De religiøse innskriftene fra Tønsberg består av gudspåkallelser, utdrag av bibelske tekster og bibelske navn. I tid strekker de seg fra midten av 1200-tallet og utover 1300-tallet. Med unntak av N136 og den nyoppdagede blyplaten er alle funnet i sentrale områder av byen. I antall teller de ni innskrifter, noe som utgjør 23% av hele materialet. Gosling bemerker at Tønsberg har en høy prosentandel religiøse innskrifter sammenlignet med Trondheim og Oslo, som ifølge han har henholdsvis fire og to innskrifter. Ifølge Hagland er fire av de i alt 110 innskriftene fra Folkebibliotekstomta i Trondheim religiøse innskrifter. Det synes altså å være disse Gosling viser til. Lise Sand finner imidlertid at syv av innskriftene fra Oslo er av en religiøs art. Dette er muligens fordi hun også medregner gravheller, og språklig meningsløse ord og rimesekvenser som kan ha sitt opphav i bibelske tekster og vært ment å påkalle Herrens beskyttelse. Dette utgjør allikevel ikke mer enn snau 11% av det totale Osломaterialet.¹³⁷

Tønsberg var, i motsetning til Bergen, Oslo og Trondheim, ikke bispesete i middelalderen, men underlagt biskopen i Oslo. Tønsberg var allikevel et betydelig kirkelig sentrum. Blant annet var det sete for presten i "Tønsbergs profastadøme", der geistligheten i prostedømmet

1 = Laurentiuskirken (nåv. domkirken), 2 = Peterskirken, 3 = Mariakirken, 4 = Olavskirken, 5 = Thomaskirken (usikker plassering), P = Premonstratenserklostret, G = Gråbrødraklostret (usikker plassering).

¹³⁷ Gosling 1989: 177; Hagland 1988: 11-13; Sand 2010: Appendiks C.

møttes, og var derfor et kirkelig sentrum for vestfoldbygdene. Byen var i tillegg et mål for pilegrimer, og fikk stadig vekk besøk av landets biskoper og deres følge. Dette må til tider ha gjort Tønsberg til en svært folksom by.¹³⁸

Byen har også huset et relativt stort antall kirker og kloster. Ifølge Johnsen skal det på 1200-tallet ha ligget syv kirker i Tønsberg, som hadde rundt tolv prester knyttet til seg. I tillegg kommer munkene og diverse kirketjenere, og Johnsen anslår derfor den geistlige befolkningen før Svartedauden til å være rundt 40 personer. Dette er en betydelig andel med tanke på at byens totale innbyggertall skal ha vært rundt 1500.¹³⁹ Kanskje er dette markante geistlige nærværet noe av bakgrunnen for den høye prosentandelen religiøse runeinnskrifter i Tønsberg.

Det er overraskende nok ingen gjengivelser av *Pater Noster* i runematerialet fra Tønsberg. Imidlertid er hele fem av de religiøse innskriftene utdrag av *Ave Maria*, en liturgisk henvendelse til den Hellige Guds Mor, som i Norden ved siden av *Pater Noster* og *Credo* inngikk i det kateketiske pensum. Bønnen består av tre avsnitt. De to første er tatt fra Det Nye Testamentet, og det siste er lagt til senere. Som andaktsformel ble *Ave Maria* akseptert rundt 1050, men i Norge er den først nevnt i en synodalstatutt fra Nidaros i 1290. Ifølge James Knirk finnes det rundt 30 *Ave Maria* innskrifter i Norge, mens Agnieszka Sidselrud i sin masteravhandling finner 57 ved å også inkludere ikke sikkert identifisert og ikke lenger eksisterende materiale.¹⁴⁰

Den mest velkjente *Ave Maria*-innskriften fra Tønsberg er nok A63, som med sine 54 tegn inneholder det lengste utdraget, og er velristet i feilfri latin. Innskriften står på noe som kan se ut som en stor trenagle. Denne ble funnet ved utgravningen av Nedre Langgate 45 og dateres til 1300-tallet. Området ligger i middelalderens havneområde, og funnet ble gjort inne i et bolighus, i samme lag som fuporkinnskriften A113. I huset ble det også funnet et pilegrimsmerke fra Santiago de Compostela. Dette er blant de vanligste merkene i Skandinavia med 76% av det totale materialet. Merkene ble festet godt synlig på klærne, og skulle ha mirakuløse krefter. De kan ha gått i arv i flere generasjoner og forteller derfor ikke nødvendigvis hvem den opphavelige eieren var.¹⁴¹

Spurkland foreslår at bønner ristet på trepinner kan ha vært båret i en tråd rundt halsen som en amulett som skulle sikre Herrens beskyttelse, og noen trepinner med religiøse innskrifter har også hull i den ene enden som kan være forårsaket av en festeinnretning, slik

---

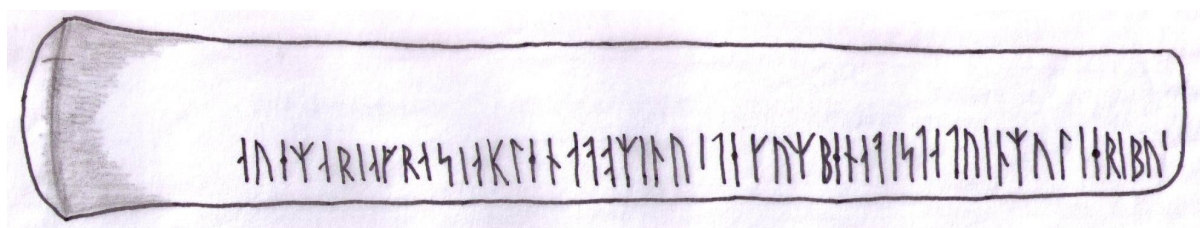
¹³⁸ Johnsen 1929: 256-259.

¹³⁹ Op. cit. 246-250.

¹⁴⁰ Knirk 1998: 11; Sidselrud 2000: 6-7, 39-44.

¹⁴¹ Laading 2010: 17-20.

som A321 fra Oslo.¹⁴² Denne gjenstanden kan imidlertid vanskelig ha vært en amulett da den er utformet som en nagle og er av en viss størrelse. Innskriften går langs skaftet. Runene er tynne og velformede, men mot slutten av innskriften blir de noe mer utydelige. Kanskje har denne enden blitt utsatt for noe mer slitasje. Innskriften som helhet er allikevel lettleselig.

AVEMARIAGRACIA PLENADOMINUSTE KUMBENEDICTATUIN MULIERIBUS
avemariagraciaPlenadominustekumbenedictatuinmulieribus

I denne innskriften gjengis /p/ med tegnet K. Punkteringene er tydelige og konsekvente, men **d**-runen har istedenfor et punkt blitt utstyrt med en liten ekstra kvist. Dette er den eneste gangen en slik punktering forekommer i Tønsberg, og er nok generelt en uvanlig form for punktering.

I innskrifter på latin fungerer ofte langkvist **s** som <c>, og dette er også tilfellet i denne innskriften. I *tecum* benyttes **k**-runen, men dette er forholdsvis vanlig da **h** ofte opptrer som <c> foran eller etter fremre vokaler, mens **ʃ** benyttes ellers. En kunne derfor kanskje også forvente **ʃ** i *Benedicta*, men her har risteren valgt **h**. Også i ordet *gratia* benyttes **h**, og dette reflekterer muligens risterens uttale. Det antas nemlig at sekvensen *ti* ble uttalt /tsi/, mens stavingen **ci** her kan bety at risteren hadde uttalen /si/.¹⁴³ I så tilfellet er dette det eneste stedet i innskriften der risterens uttale skinner igjennom.

Risteren viser altså stor kjennskap til runeskriftens særegenheter, men også en forståelse for den latinske teksten som gjengis. I mange latinske runeinnskrifter skinner uttalen igjennom, slik at *Pater Noster* for eksempel kan gjengis **batær nøstær** (N616). Andre ganger kan det virke som risteren slett ikke har forstått teksten, og derfor gjengir den forvrent etter øret, slik som **hafa maria krasia blenatomius stekum benatitauis in mulieribus æp be** (N347). Risteren av A63 har derimot med stor flid valgt runetegnet som legger seg tett opp mot den latinske teksten. Det er derfor mulig at risteren behersket latin, i det minste i noen grad, og kanskje også latinskrift i tillegg til runeskrift. Eventuelt kan risteren

¹⁴² Spurkland 2001: 193.

¹⁴³ Op. cit. 182.

ha ristet etter forelegg. Innskriften mangler for øvrig helt og holdent skilletegn, noe som er snodig i en så litterær innskrift.

På motsatt side av innskriften er trestykket spikket ned, og rester av enkelte riss kan skimtes. Om dette har vært runer, og hvilke tegn det i så fall dreier seg om er imidlertid umulig å si. Mellom innskriften og det nedspikkede partiet står et tegn som kan se ut som en h-rune der kvistene har blitt påført et lite ekstra riss som peker nedover. Kanskje er dette et Kristogram.

Det er blitt foreslått at gjenstanden kan ha fungert som spuns, som kan ha tilhørt en tønne.¹⁴⁴ Dersom dette stemmer kan det tenkes at innskriften skulle virke beskyttende på innholdet i tønne. Det er umulig å vite hva innholdet i tønne eventuelt var, men det kan være interessant å nevne St. Olavs gilde, som trolig hadde tilknytning til St. Olavs alter i Lavranskirken. Gildet skal ha hatt sin egen bygning i nærheten av Lavranskirken, Gildeskålen, som også fungerte som rådhus der lagtinget skulle holdes. Gildefesten ble avholdt minst én gang i året, og kunne vare i flere dager, så langt ølet rakk. Hver gildebror og gildesøster skulle gi en bestemt mengde malt til bryggingen av ølet, og under festen ble begrene signet til ære for Gud, Jesus, Den hellige treenighet og forskjellige helgener, spesielt St. Olav og jomfru Maria. Gildet var en sammenslutning av byens borgere, men også prestene tok del i drikkelaget.¹⁴⁵

A233 er ristet på et lite trekors. På begge sider av korset er det ristet inn en Kristusfigur. Funnet ble gjort i Storgaten 24/26 i et åpent område nær en bygning og en flettverksrenne og dateres til første halvdel av 1200-tallet. Runene står på den ene siden, på den øvre delen av staven og er svært små og derfor utydelige. Hvilken mening man får ut av runene kommer litt an på hvilken leseretning man velger. Holder man staven vannrett slik at korset peker mot høyre ser man et punkt etterfulgt av **au**. **I**-runen er imidlertid dypere, og ligner det første punktet bortsett fra at det er en anelse lenger. Det kan derfor også hende at det kun er ligaturen **au** rammet inn av to punkt. Kvisten som danner **a**-runen er rett, mens kvisten som danner **u**-runen er klart buet. Om man snur pinnen slik at korset peker mot venstre får man en **m** med et dypt punkt på hver side. Utfallet synes uansett å peke mot Maria, og kanskje dreier det seg om en oppfordring til å be *Ave Maria*. Nøyaktig hva slags funksjon

¹⁴⁴ Samtale med Terje Spurkland.

¹⁴⁵ Johnsen 1929: 251-253.

korset hadde er vanskelig å gjette grunnet korsets minimale størrelse. Muligens var det et personlig krusifiks, noe funnkonteksten kanskje også kan tyde på.

Ved utgravningen av Nedre Langgate 40, som var en del av middelalderens havneområde, dukket det opp to fragmenter av trekarbunner med hver sin innskrift. De er begge ført til samme lag og dateres til 1300-tallet. Det er imidlertid verdt å merke seg at funnene ble gjort i et område som var spesielt preget av utfyllinger for å heve nivået, og gjenstandene kan derfor være redeponert. Trekarbunnene trenger altså ikke å ha blitt tilvirket eller brukt i dette område av byen. A354 står på den bevarte halvdelen av bunnen på et lagget trekar, og gir inntrykk av å være komplett. Etter innskriften følger en stjerne med fem tagger.¹⁴⁶

ᚠᚢᚦᚢᚱᚢ
avemaria

Runene er høye og smale, med tynne og grunne linjer. Innskriften er allikevel krystallklar. Kvistene er plassert en anelse høyt, og punkteringen er tydelig. Innskriften avsluttes med en femtagget stjerne. Ut fra stjernens nedre venstre ben er et slags rutenett av tre hellende linjer, én mot venstre og to mot høyre. Trekarbunnens kant skråner inn mot flaten som runeinnskriften står på. På motsatt flate finnes kun en liten sirkel. Runene sto muligens på karetts utside, men dette er svært vanskelig å bedømme.

A355 har kun den nedre delen bevart av to eller tre runetegn, og er ristet på et noe mindre fragment av en bunn av et trekar.

ᚠᚢ
iau

Runene er relativt store. Av første tegn sees kun en stav. Neste tegn har en kvist mot venstre og er sannsynligvis en a-rune. Siste rune ser klart ut som en u-rune. Kun den øvre delen der kvist og stav møtes ser ut til å være gått tapt, og det kan derfor hende at runene bare mangler et par millimeter i høyden. Det er ikke mulig å se noen skråning på kanten av trekarbunnen, men den har noe misfarging på samme flate som innskriften.

Trekarbunner med *Ave Maria* ristet på bunnen i runer er relativt vanlige. Sidselrud teller i alt åtte slike innskrifter i Norge, både med begge ordene, eller et av de to. Hun gir videre ordenes tilstedeværelse et magisk aspekt ved at de skulle verne innholdet, eksempelvis mot forgiftning og onde makter. Hun legger også til at risterne av disse innskriftene muligens

---

¹⁴⁶ Knirk 2001: 16-20.

ikke var runekyndige, men reproduserte en innskrift de hadde sett og blitt opplyst om betydningen av.¹⁴⁷

I bunnen av trekar forekommer også andre innskrifter og ristninger, og blant vanlig forekommende tegn finner vi konsentriske sirkler, korstegn, triquetrategn, Kristussymboler og femtaggede stjerner som i A354. Weber stiller i sammenheng med sin undersøkelse av ristninger i trekar spørsmål om merkene var av vernemagisk art, dekor eller tilfeldig anbrakt. Spesielt fokuserer hun på melkestellet. Dette var i nær kontakt med dyr og deres biprodukter, og det var derfor spesielt viktig at disse ble vernet mot onde makter. Analysene tyder i tillegg på at de laggede trekarene som er behandlet er fremstilt individuelt, noe som betyr at man antakeligvis på forhånd visste hva karene skulle brukes til. Trekarenes bruksområde var imidlertid så varierte at man vanskelig kan slå fast hva de enkelte ble brukt til.¹⁴⁸

Noe svar på det innledende spørsmålet tilbyr ikke Weber, men hun bemerker at ristningene vanskelig kan anses som dekor da de er anbrakt på et sted hvor de ikke er synlige. Skikken med å riste merker i kar er blitt sporet tilbake til bronsealderen, og skikken er også kjent fra nyere tid. Muligens visste man ikke riktig hvorfor man anbrakte slike merker i bunnen av trekar, men om det ikke hjalp, så skadet det heller ikke, og om skikken var slik var det kanskje best å gjøre det.¹⁴⁹

De fire resterende religiøse innskriftene fra Tønsberg har varierende innhold, men føyer seg stort sett i rekken av ordinære religiøse runeinnskrifter. A8 er ristet på en tilskåret spatelformet trepinne med sagtakker i den ene enden, som antakeligvis har vært et slags redskap med ukjent funksjon. Det ble funnet i et passasjeområde ved utgravningen av Storgaten 30/32. Gjenstanden har i tidligere litteratur ikke blitt gitt noen datering, men keramikken fra laget gjenstanden ble funnet i bør kunne tyde på at den hører hjemme i siste halvdel av 1200-tallet. Runene står på den ene breidsiden av redskapet, og på begge sider av innskriften er det ristet et kors.

𐌺𐌿𐌻𐌰
akla

Akronymet AGLA kommer av den opprinnelige hebraiske setningen *attah gibbôr le'ôlam 'adônay*, som betyr ”Du er sterk i evighet, Herre”. Det er blant de mest populære gudspåkallelser og opptrer i over 30 skandinaviske runeinnskrifter. Det opptrer enten alene,

¹⁴⁷ Sidselrud 2000: 92-93.

¹⁴⁸ Weber 1980: 101-105.

¹⁴⁹ Op. cit. 106-109.

som i dette tilfellet, eller som en del av en lengre sekvens med bønner, formularer, rimord og hellige navn, slik som i A321 fra Oslo. Det var nok derfor verdsatt først og fremst som et magisk ord, på tross av sin konkrete betydning. Kanskje håpet man å oppnå en form for beskyttelse ved å påkalle Herren.

Akronymet kan også opptre i latinske bokstaver, som på den sammenbrettede blyplaten som ble funnet ved utgravningen av Olavsklosteret i 1988 (TZ 3118). I disse tilfellene kan det ofte være fulgt av punkter som danner et kors, og kanskje er korsene i denne innskriften en etterligning av slike. Andre eksempler på at denne formularen dukker opp på redskaper har vi imidlertid ikke. I middelalderen står lignende innskrifter gjerne på kors, blyplater, trepinner, amuletter og lignende.¹⁵⁰

A292 er ristet på en runepinne med rektangulært tverrsnitt som ble funnet ved utgravningen av Storgaten 33 og dateres til midten av 1200-tallet. Runene står på den ene breidsiden, men siden pinnen er brukket i den ene enden er den første delen av innskriften gått tapt.

--·ʝʝ ʝʝʝʝ ʝʝʝʝʝʝʝʝ
--·ʝk misak ʝpaptinako

Runene er klare og tydelige, og selv om pinnen er brukket kan innskriften sannsynligvis rekonstrueres til *Sedrac, Misac et Abdenago*, som er vulgataformene av navnene.¹⁵¹ Ortografien er imidlertid tilpasset uttalen, noe som kommer fram av det siste navnet, og dessuten konjunksjonen *et* der utlydende trykksvak <ʝ> har spirantisk uttale og gjengis med <þ>, noe som er vanlig i latinske runeinnskrifter.

De tre mannsnavnene er hentet fra Det Gamle Testamentet, nærmere sagt Daniels bok, der det fortelles at de ble kastet i en flammende ovn av kong Nebukadnesar etter at de nektet å tilbe hans gyldne statue. Med Herrens hjelp unnslopp de allikevel uten skader. Ifølge Mindy Macleod og Bernard Mees var dette en populær historie i middelalderen og mennenes navn, samt salmene de sang for å påkalle Herrens hjelp, ble tatt inn i liturgien og private bønner. De ble også brukt i trylleformularer mot brann og inflammatoriske sykdommer som helvetesild.¹⁵²

¹⁵⁰ Gosling 1989: 178; Macleod og Mees 2006: 188-189.

¹⁵¹ Gosling 1989: 178.

¹⁵² *Biblia Sacra Vulgata*: 1346-1349; Gosling 1989: 178-179; Macleod og Mees: 157-159.

Navnene opptrer kun i én annen runeinnskrift fra Bryggen i Bergen (N633) datert til rundt 1335. Her tydeliggjøres det magiske aspektet ved flere formularer. Runepinnen fra Bergen var nok imidlertid ment å virke mot øyeverk da innskriften innledes med *við augum*, og fortsetter med å vise til fortellingen om Tobias som får synet igjen etter at erkeengelen Rafael har vist sønnen hans hvordan han skal stryke de blinde øynene med galle fra en fisk. Referansen til historien om de tre mennene og ildovnen skulle nok i dette tilfellet hjelpe mot den sviende verken. Noen drag ved innskriften kan ifølge Liestøl gi inntrykk av at risteren ristet etter forelegg. Først og fremst er navnet *Abdenago* forvrenget til **benagog**, og videre avsluttes innskriften med *við blóð* som kan ha vært den neste formelen i den opprinnelige teksten. Det kan altså være at risteren ikke forstod teksten han kopierte, og derfor ikke visste hvor formelen endte, og at den dessuten ikke ble kopiert riktig.¹⁵³ Det forvrengte navnet kan på den andre siden også tyde på at innskriften ikke er ristet etter forelegg, for det er vanskelig å se for seg hvordan risteren skal ha kopiert så feil. Det er mulig at også risteren fra Tønsberg ristet etter forelegg, men han har i så tilfelle gjort en bedre jobb enn risteren fra Bergen.

Runepinnen fra Tønsberg dukket opp i forstuen til en torøms stuebygning i sentrum av middelalderbyen, mellom de to hovedgatene Øvre og Nedre stræti. Stuebygningen ble varmet opp av et hjørneildsted, og gjenstandsmaterialet tyder jevnt over på at området ble benyttet til boligformål. Det ble imidlertid også funnet store mengder baksthellefragmenter som sammen med relativt store og åpne ildsteder kan tyde på at det har vært bake- eller stekehus her. Fra andre halvdel av 1300-tallet nevnes også *Jonsgarðr* i diplomene, og i et brev av 22. mars 1378 kunngjøres det at den nordre delen av gården er solgt og med den halvdelen av bryggepannen som rommer åtte tønner.¹⁵⁴

Brann var alltid en fare i tettbygde middelalderbyer. Det kan både tallrike bybranner og Bylovens bestemmelser vitne om. Men ikke bare er runepinnen funnet midt i sentrum av middelalderbyen og datert til et århundre da Tønsberg ble utsatt for hele fire historiske storbranner, den er også funnet i et område der mye tyder på at bedrifter som krevde ild fant sted. Brann var med andre ord noe man med god grunn ville beskytte seg mot, og det er nok dette som har vært runepinnen og innskriftens funksjon.

---

¹⁵³ Liestøl 1980: 63-66.

¹⁵⁴ Nordman, Pettersson og Tjeldvoll 1986: 32; DN XI 64 [17.10.2011].

Kirken satte nok et betydelig preg på livet til Tønsbergs innbyggere, men hvor kjent var historien om *Sedrac, Misac og Abdenago*? Ifølge Macleod og Mees var historien populær i middelalderen. Johnsen lister imidlertid opp *Credo, Pater noster, Ave Maria*, sakramentene, budene, dødssyndene og helvetesstraffene som de viktigste bestanddelene av menighetens undervisning, og legger til at ettersom de juridiske oppgavene krevde mer av geistlighetens tid på 1300- og 1400-tallet kan undervisningen ha blitt stadig mer forsømt.¹⁵⁵ Dersom historien og navnene, samt deres virkning mot brann, var kjent kun for de spesielt interesserte kan det kanskje tenkes at risteren hadde tilknytning til kirken. Dette virker heller ikke urimelig med tanke på innskriftens litterære karakter.

A121 er ristet på en liten blyplate som ble funnet i Nedre Langgate, i den sørligste enden av middelalderens havneområde. Den dateres til perioden 1250-1350. Området befinner seg rundt 100m fra Olavsklosteret, og klosterets brygge kan ha ligget rundt 60m lenger sydøst, i området hvor Nedre Langgate tidligere krysset Klostergaten. Funnkonteksten kan synes noe besynderlig, for det virker usannsynlig at blyplaten skal ha blitt lagt ned her for å verne på noen måte. Antakelig er den nok heller blitt mistet, eller brakt hit med fyllmasser.¹⁵⁶

Innskriften gir ingen språklig mening, men det virker allikevel rimelig å tro at innholdet i innskriften har vært, eller har vært ment å være, av en religiøs karakter. Dette fordi de tolkbare innskriftene, av de rundt 30 innskriftene på bly som er funnet i Norge, inneholder religiøse tekster på latin med innslag av greske og hebraiske ord, religiøse navn og formularer. Denne antakelsen styrkes ytterligere ved at innskriften inneholder korstegn. Innskriften havner derfor i gruppen for religiøse innskrifter.¹⁵⁷

Slike innskrifter på blystykker ansees gjerne som kristne amuletter som skulle ha en beskyttende virkning. Grambo hevder at man her til lands har båret lapper med magiske oppskrifter som skulle beskytte mot det vonde. Stål og jern skal også i seg selv ha vært demonavvergende, og bly skal ha vært et spesielt kraftfullt metall. De gamle grekerne skal ha skrevet forbannelser på blyplater, som så ble foldet eller rullet sammen og gjennomboret med en søm. Rundt 200 slike innskrifter, med navnet på den forbannede og eventuelt andre tillegg, er kjent. Under hellenismen ble blyplater med magisk innhold spredt utover hele Romerriket, helt opp til England, og disse er skrevet på gresk eller latin.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ Johnsen 1929: 247.

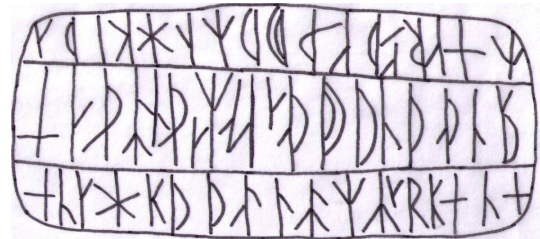
¹⁵⁶ Eriksson 1976: 43.

¹⁵⁷ Gosling 1989: 179.

¹⁵⁸ Grambo 1984: 4-5, 28, 66, 90; Knirk 1998a: 480.

Blyplaten fra Tønsberg ble funnet sammenbrettet, noe som kan virke som en relativt vanlig praksis for slike blyplater. Tegnene kan se ut til å ha vært på utsiden da blyplaten var sammenbrettet én gang. To linjer er ristet opp mellom tre rader med tegn, og den øverste raden er ristet opp ned i forhold til de to nedenfor. I den øverste raden er nest siste tegn, eller tegn 2 om man ser på innskriften i riktig leseretning, et korstegn. De to nederste radene starter med et korstegn, og den nederste raden har i tillegg to korstegn mot slutten av linjen.

Innskriften inneholder videre helt klart runetegn. Noen er enkle, slik vi er vant til å se dem, mens andre står opp ned, er speilvendte eller har kvister som peker i feil retning, alt ettersom hvordan man velger å se på dem. Det er derfor vanskelig å gi noen translitterering av innskriften. Gosling mener å kunne skille ut tre sekvenser av tegn som går igjen, og foreslår at det muligens kan dreie seg om en lengre tekst som er forkortet eller forvrent til det uforståelige.¹⁵⁹

Tidvis er hva som kan se ut som en miniatyr av en **k**-rune ført inn mellom tegnene. Ligaturen **ap** går ellers igjen, og ligaturen **yl** opptrer også ved et par anledninger. Ved to tilfeller, et i øverste og et i midterste rad, er **p** utstyrt med to belger på samme side av staven. Magnus Olsen omtaler dette som ”magiske ristninger” i forbindelse med Alshuskorset, og lister opp en rekke andre eksempler på tegnet. Dette korset, som blyplaten fra Tønsberg samt en rekke andre blyinnskrifter, gir heller ingen språklig mening, og Olsen forklarer dette ved at de uforståelige runetegnene skulle gjøre skadevesen overveldet og maktesløse ved å hekte dem med en uløselig oppgave. Innskriften skulle altså kanskje aldri gi noen mening.¹⁶⁰

Gosling hevder videre at blyplaten fra Tønsberg og Alshuskorset (N548), som ble funnet på Kråkøy på andre siden av fjorden for Tønsberg, viser store likheter både i format og i enkelte sekvenser av innskriften, og foreslår at de kan være ristet av samme person. Alshuskorset skal visst nok ha blitt funnet av en privatperson som spadde i hagen sin, og brakt inn til Universitetets Oldsakssamling i 1944. Jorden i området korset ble funnet i var delvis påfylt, men tatt fra samme hage. Lokaliteten kan altså være riktig, men korset har ingen arkeologisk datering. Det er derfor umulig å si om de to blyinnskriftene sammenfaller i tid.¹⁶¹

¹⁵⁹ Gosling 1989: 179-180.

¹⁶⁰ Olsen 1960: 153-155.

¹⁶¹ Gosling 1989: 179-180; Olsen 1960: 153.

Enda en sammenbrettet blyplate med runeinnskrift ble funnet denne høsten. Denne ble ikke funnet ved utgravning i bygrunnen, men med metalldetektor på et jorde ned mot Slagenbekken utafor Tønsberg. Blyplaten lå i fyllmasser som muligens kan være dumpet her etter gravearbeider i byen på 1800- eller 1900-tallet. Blyplaten er nå brettet sammen med innskriften vendt ut, og er brukket i øverste kant. Deler av innskriften er derfor ikke tilgjengelig, og det er usikkert hvor vidt det vil være mulig å brette platen ut igjen. Overflaten er i tillegg svært oksidert, og innskriften er derfor vanskelig å lese.¹⁶²

Mellom fire horisontale linjer, med blanke kanter øverst og nederst, er tre linjer med runer. Runene holder seg imidlertid ikke alltid innefor de oppristede linjene. I øverste høyre hjørne sees et korstegn. Foreløpig mener Knirk å kunne lese *ehuas ut* ”du vasker/reanser slik at” i midterste linje, og *hac famula dei, amen* ”denne tjenerinne av Gud. Amen.” i nederste linje. Sistnevnte frase forekommer i den latinske teksten for dåp, og termen *famula dei* er ellers brukt for ”nonne” eller ”kristen kvinne”. Knirk tolker derfor teksten som en verneformel, med støtte i kirkens liturgi, som skulle beskytte (kristen) kvinne.¹⁶³ Dette er i så fall den eneste innskriften fra Tønsberg som viser noen form for tilhørighet til en kvinne, uten at det dermed er sagt at hun ristet den.

Innskriften inneholder ikke skilletegn, men ordene er adskilt ved hjelp av mellomrom. Dette er uvanlig i runeinnskrifter, og Knirk vil derfor datere innskriften til høymiddelalderen, eller nærmere bestemt 1300-tallet. Han bemerker også at innskriften er ristet på utmerket latin, og at risteren muligens hadde erfaring med å skrive latinske bokstaver på pergament.¹⁶⁴

N136 er heller ikke funnet i bygrunnen. Innskriften står på den ene breidsiden av en teglstein, og kan være gjort med fingeren i våt leire før steinen var tørr. Ifølge Olsen omtales teglsteinen først i Peter Jonas Colletts reiseminner, og skal ha vært funnet av en eldre mann som bodde på Slottsfjellet. Det berettes at steinen angivelig skal ha tilhørt gavlen på kirken, uten at det fortelles hvilken kirke det dreier seg om. Senere er det blitt foreslått at steinen kan ha tilhørt Magnus Lagabøters kastell, som var en del av Tønsberghus. Magnus Lagabøter skal ha igangsatt byggingen av teglkastellet i begynnelsen av 1270-årene, og i 1276 skal det ha

---

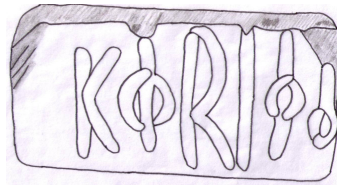
¹⁶² Knirk 2011: 1.

¹⁶³ Op. cit. 1-2.

¹⁶⁴ Op. cit. 2.

stått ferdig. Innskriften bør derfor være gjort noe før dette. Steinen ble kjøpt av Collett i 1832, og kom til Universitetets Oldsakssamling samme år.¹⁶⁵

KϕR|ϕϕ
Peries

I denne innskriften har **i**- og **s**-runene ikke blitt påført et punkt, men derimot en liten sirkel. Dette er det eneste eksempelet vi har av en slik form for punktering i Tønsberg. Innskriften kan være en del av en lengre tekst, og rekonstrueres til *per Jes(um Christum Dominum nostrum, Amen)*, ”Ved Jes(us Kristus vår Herre, Amen)”. Ordene avsluttet enkelte kirkelige bønner, og kan i håndskriftene forkortes til *per dominum*, eller bare *per*.¹⁶⁶

Innskriften har antakelig vært en del av kirkens utsmykning og skal, som tidligere nevnt, ha vært gjort ved hjelp av fingeren i våt leire. Personen bak innskriften kan derfor ha tatt del i byggingen av kirken. Fingeren kan ha tilhørt en bygningsarbeider, men det er heller ikke umulig at den tilhørte andre som overså arbeidet.

A39

A39 er et kapittel for seg selv og uten tvil Tønsbergs prakteksemplar hva gjelder runeinnskrifter. Innskriften står på en trepinne som ble funnet i Storgaten 47. Under utgravningen støtte man på deler av Peterskirkens sydvegg. Trepinnen lå ned mot et tett tregulv i et hus ved siden av et gateparti. Et lag med never, som ofte er blitt brukt til taktekking på grunn av sine vannavstøtende evner, og det som kan ha vært en hoggestabbe, ble også funnet her. Nivået pinnen tilhører dateres mellom 1280 og 1330, men pinnen ble funnet i et eldre sjikt og bør derfor dateres nærmere 1280. Den er firkantet og smalner mot den ene enden. I den tykkere enden er pinnen spikket ned på en av sidene, og på den smale høykanten er et riss. Runene står på alle fire sidene.

¹⁶⁵ Johnsen 1929: 159-160; Olsen 1951: 161-162.

¹⁶⁶ Olsen 1929: 159-160.

- (ai) *Eilifr virðivægr á mek.*
- (aii) *Mit Steingrímur hófum mælt mart okkar í milli fyrir þá sök at ek vil nema af þi rúnar.*
- (bi) **eaauo** *Knorr, ek spyr þek.*
- (bii) *Viltu gipta mér eina þá? En þar er þessar: Mistill, Ristill, Tistill, Histill, Kistill.*
- (c) *e(inn), t(veir), þ(rír), f(jórir), f(imm), s(ex), s(jau), á(tta), n(iu), t(iu), e(llifu), t(olf), þ(rettán), f(jórtán), f(imtán), s(extán), s(jaután), á(ttján), n(itján), t(uttugu)*
- (dii) *þau eru bæði
í búð saman,
Klaufa-Kári
ok kona Viljalms.
Heill þú.*
- (dii) *Heill, sæll þú þá!*

Den mest iøynefallende forskjellen mellom de forskjellige delene av innskriften er skilletegnene. I sekvensene (ai), (bii) og (dii) er ett enkelt punkt benyttet, mens det i sekvensene (aai), (bi), og (di) er benyttet to punkt. Det er i tillegg to klart forskjellige håndlag som er representert. Sekvensene (bii) og (dii) er ristet med en lett hånd, mens de resterende delene av innskriften er ristet så dypt at små biter av pinnen har falt ut der hvor linjene møtes. Det virker derfor sannsynlig at (bii) og (dii) er ristet av samme hånd, som Gosling også hevder. I de resterende sekvensene har runene noe ulik karakter, hvilket kan indikere forskjellige hender, men det kan også komme av flatenes ulike størrelse, som dermed nødvendigvis endrer formatet på runene. Gosling skiller ut (ai) som en separat hånd, antakelig på grunn av skilletegnene, men ut over dette er det vanskelig å finne konkrete skiller mellom de gjenværende delene av innskriften. Oversatt lyder hele innskriften slik:

”Eilif den verdige eier meg. Jeg og Steingrim har snakket mye oss imellom av den grunn at jeg vil lære runer av det. **eaauo** Knorr, jeg spør deg, vil du gi meg den ene til ekte? Og det er disse. Mistill, ristill, tistill, histill, kistill. En, to, tre, fire, fem, seks, sju, åtte, ni, ti, elleve, tolv, tretten, fjorten, femten, seksten, sytten, atten, nitten, tjue. De bor sammen, klove Kåre og kona til Viljalm. Vær du hilset. Vær hilset, lykkelig du da!”

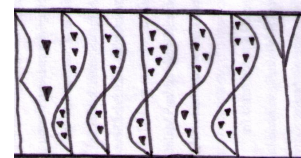
Innskriften innledes med en ordinær eierformular der en viss Eilif, som karakteriseres av å være verdig, eventuelt lett å veie opp, slår fast at han eier pinnen. Tilnavnet var kanskje ment som en spøk. Liestøl har foreslått at det kan dreie seg om den historiske personen *Eilifr gullvægr*, som nevnes i forbindelse med *Skúli Bárðarsons* opprør under borgerkrigen. Dette er i utgangspunktet en spenstig påstand, for det kan ha vært mange ved navn Eilif i Tønsberg i

perioden pinnen er datert til. Den blir imidlertid fullstendig usannsynlig når Gosling påpeker at opprøret det dreier seg om fant sted i 1239, samt at de to personene har forskjellige tilnavn.¹⁶⁸

Videre forteller en av risterne, tilsynelatende ikke Eilif, om samtaler med Steingrim som forhåpentligvis skal ha ført til økt runekunnskap. Denne setningen, innskriftens usammenhengende karakter, samt at den er ristet av flere personer, plasserer innskriften i en opplæringssituasjon. Verken Steingrims elev, eller noen av de andre risterne, kan imidlertid ha vært nybegynnere, for de behersker både utstrakt bruk av binderuner og lønrunesystemet, og viser full kjennskap til en utvidet runerekke. Muligens har elevene etter diktat skrevet ned forskjellige formeler, litt mekanisk slik som latinskolen lærte opp sine elever, for å få grep om kunsten å riste runer.¹⁶⁹

På pinnens neste side, muligens i samme hånd som forrige del, finner vi innledningsvis en sekvens med tegn som ikke gir noen åpenbar mening. Kanskje kan dette være en form for kryptert beskjed, som vi finner andre eksempler på i denne innskriften, eller en form for skriveøvelse. Rekker av enkle stavelser, sammensatt av kombinasjoner av konsonanter og vokaler, er en skriftopplæringsteknikk som er kjent i forbindelse med flere skriftradisjoner, deriblant latinskrift. Flere runeinnskrifter med sekvenser av stavelser er satt i sammenheng med en lignende form for opplæring, slik som **fifafufofyfi** (A155). Knirk omtaler slike stavelser som det klareste eksempelet på overføring av skriftopplæringsteknikker fra latinskrift til runeskrift.¹⁷⁰ Sekvensen i A39 består imidlertid bare av vokaltegn.

Etter denne sekvensen, på samme side og i samme hånd, dukker det uvanlige navnet *Knorr* opp i forbindelse med et slags frieri. Dette navnet opptrer kun i ytterst få gårdsnavn.¹⁷¹ Valget står mellom ”disse” som er skrevet i lønruner. Lønrunene er utformet som en speilvendt s med en linje trukket ned langs midten. I belgene nederst på staven på den venstre siden, og øverst på staven på den høyre siden, angis ætt og runetegn i form av punkt. Det var ikke nødvendigvis slik at dette ordet var hemmelig. Sett ut ifra sammenhengen dreier det seg nok heller om ristningsøvelse, og om å mestre systemet. Formen *þessar* er femininum plural, og peker kanskje tilbake på kvinnene som skal ektes.

¹⁶⁸ Gosling 1989: 181; Liestøl 1974: 33.

¹⁶⁹ Püttsepp 2003: 31; Brev fra Kjersti Markali 04.02.1983.

¹⁷⁰ Knirk 1994: 192-193.

¹⁷¹ Lind 1931: 566.

Siden følger den såkalte istill-formularen, eller *Buslu-bøn*-formularen. Den er kjent helt tilbake i vikingtid (Ög181, DR239) og finnes i flere variasjoner. I dette tilfellet er den blitt kryptert og inneholder ordene *mistill* ”misteltein”, *ristill* ”ristel, gjev kvinne?”, *tistill* ”tistel?”, *histill* ”?”, og *kistill* ”skrin”. Den finnes også i *Bósa saga* der den utgjør en del av en runeforbannelse, *Syrpuvers*, som tvinger kongen av Götaland til å ettergi kravene til en aldrende kvinne. Gosling tolker sekvensen i A39 som en humoristisk parallell til denne historien der navnet på jentene valget står mellom kommer fram ved å løse gåten, slik som kongen i *Bósa saga* finner navnet på seks *seggir* ved å lese deres navn ut av runegåten.¹⁷²

I *Skírnismál*, der Skirne vil overtale, eller rettere sagt true, Gerd til å legge sin elsk på Frøy, truer han blant annet med utsagnet: *Ver þú sem þistill, sá er var þrunginn í önn ofanverða*.¹⁷³ ”Bli som tistelen, som trykket ligger når slutten på kornskurden kommer”. Et tolkningsforslag er at Gjerd skal visne og bli ufruktbar som tistelen.¹⁷⁴ Mistelteinen er ellers velkjent som våpenet som forårsaket Balders død og har fram til våre dager vært brukt til medisin. Urtenes krefter skal ha blitt forsterket ved framsigelse av trylleformularer. Ordene var imidlertid muligens ikke verdsatt hovedsakelig for deres betydning i denne sammenhengen, men for deres klang.¹⁷⁵

Tallene fra en til tyve finnes også i innskriften på kryptert vis ved at kun framlyden i hvert tall er representert, en praksis som også er gjentatt blant annet i en innskrift i Gol stavkirke (N573). Avslutningsvis følger en enkel halvstrofe i versemålet *fornyrðislag* der Klaufe Kåre og kona til Viljalm blir beskyldt for å bo sammen. Tilnavnet *klaufi*, som betyr ”klov”, opptrer i flere sagaer, og det samme gjør *klofa* og *klofi*.¹⁷⁶ Strofen er unik ved at den ikke opptrer noe annet sted, og kan derfor kløktig ha vært diktet på stedet. Personen må i så tilfellet ha en viss kunnskap om diktning. Innskriften avsluttes med to lykkeønskninger, én tilsynelatende i samme hånd som diktet, og én i en annen hånd som en kommentar til den forrige. Hele innskriften kan se ut til å ha en humoristisk undertone, like fullt på et visst intellektuelt nivå.

Knirk ser for seg at Steingrim er runemester, som gjennom diskusjon lærer sine elever kunsten å riste runer. Risterne av innskriften er altså Steingrims elever. Hans metoder kan ha bestått i å lære runetegnene og deres navn gjennom å riste fuþorken, samt risting av

---

¹⁷² Gosling 1989: 182. *Saga Herraudás ok Bósa* 1830: 202-207.

¹⁷³ *Sæmundar Edda hins fróða* 1965: 95.

¹⁷⁴ Holm-Olsen 2001: 91, 320.

¹⁷⁵ Macleod og Mees: 2006: 146-148.

¹⁷⁶ Rygh 1871: 36.

forskjellige stavelser og kopiering av formularer og tekster.¹⁷⁷ Disse metodene ligner merkbart de som ble brukt ved opplæring av latinskrift, og en kan undres hvordan Steingrim har plukket dem opp. Hadde Steingrim også kjennskap til latinskrift? Da skulle man kanskje vente en mer konsekvent orddeling, men ikke nødvendigvis. Tore fager, som sender ord til sin kompanjong Havgrim i Bergen, innleder innskriften sin på en litterært vis, og kunne derfor også være boklærd (N648). Allikevel preges meddelelsen hans av tilfeldig orddeling.¹⁷⁸

Til Peterskirken hørte en egen prestegård som blir omtalt flere ganger, første gang i 1333.¹⁷⁹ Det virker sannsynlig at denne skal ha ligget i nærheten av Peterskirken, men bygningen er ikke blitt lokalisert. Bygningen runepinnen er funnet i, lå imidlertid svært nær kirken, og kanskje er det grunn til å tro at en viss mengde kapital og anseelse var nødvendig for å ha tilgang til en slik beliggenhet.

Uforståelige innskrifter

En stor andel av innskriftene fra Tønsberg er uforståelige. Ikke nødvendigvis fordi de ikke hadde noen mening, men fordi de er fragmentariske, kun består av få tegn eller rett og slett så langt ikke har fått noen overbevisende tolkning. Med hele sytten innskrifter er dette den klart største innskriftsgruppen i Tønsberg, og forholdene ser ut til å være de samme i de andre middelalderbyene.¹⁸⁰ Dette er nok først og fremst grunnet vår manglende forståelse, og ikke runeristernes evner. Denne gruppen innskrifter er også svært variert og inneholder alt fra runelignende tegn til kompliserte og kryptiske innskrifter.

Så mange som fem av disse innskriftene beskrives som runelignende. Flere av tegnene er klare runer, men de fleste er speilvendte, snudd opp ned, eller satt sammen til kompliserte ligaturer. Også de to gyllentallene i runekalenderen, *arlaug* og *tvimaðr*, forekommer.

Innskriftene gir ingen språklig mening, og gir heller inntrykk av å være etterligninger av runer. De kan representere forsøk på å lære runer, eller var kanskje ment som dekorasjon.

A224 er ristet på en liten bearbeidet trebit som kan være en form for plugg eller kork. Den ble funnet i Kammegaten 10 og dateres til siste halvdel av 1200-

tallet. Trestykket har et tilnærmet rektangulært tverrsnitt og smalner mot den ene enden. Runene står på alle fire sidene, men trestykket er i så dårlig forfatning at de nærmest er

---

¹⁷⁷ Knirk 1994: 205.

¹⁷⁸ Spurkland 2001: 198-199.

¹⁷⁹ DN V 97 [25.10.2011].

¹⁸⁰ Gosling 1989: 183.

umulig å tyde. Noen runelignende tegn er det allikevel mulig å skimte restene av. Disse er til tider speilvendte, opp ned eller har kvister og belger på begge sider av staven, så vel som oppe og nede. Det er derfor vanskelig å avgjøre hva som er riktig leseretning, og innskriften synes også overdrevent komplisert. Det er derfor mulig at dette ikke er runetegn i det hele tatt, men kanskje heller bare var ment som dekorasjon.

A226 har klare og tydelige tegn, men gir ikke nødvendigvis så mye mer mening av den grunn. Innskriften er ristet på et beinfragment som ble funnet i Nedre Langgate 45 og dateres til rundt 1100. De fire tegnene står på den ene

bredsidene, på den venstre halvdel. De tre første tegnene er like og har form som en *þvimaðr* med et kors midt på staven og en belg på høyre side. Er dette runer vil det være den nokså kompliserte ligaturen **mþhy**. Korset og belgen kunne eventuelt minne om en *Chi Rho*, men kvistene oppe og nede er i så fall overflødige. Lignende tegn finnes også på en runestein fra Kingittorsuaq på Grønland, samt tidligere omtalt runepinne fra Bergen (N633), men disse mangler kors og har belg på begge sider av staven.¹⁸¹

Siste tegn har form som en **m**-rune med doble kvister. Å tolke det som en lønrunne synes lite fruktbart da en ensom **n** gir liten mening. Kanskje dreier det seg igjen om personlige merker, eller bare meningsløse skriblerier, men det kan også være tegn med ukjent betydning.

A67 er ristet på et ribbein som ble funnet ved en prøveundersøkelse i Storgaten 24/26 og dateres til 1200-tallet. Innskriften består av syv runelignende tegn. Det første tegnet har to kvister på hver side av staven, mens det andre har én kvist på hver side av staven. Alle kvistene peker nedover. Siden følger en ordinær **b**-rune. Etter denne står det som kan se ut som ligaturen **al** eller gyllettallet sytten, *arlaus*. Så følger en speilvendt **p**-rune, en *þvimaðr*

¹⁸¹ Macleod og Mees 2006: 157-158.

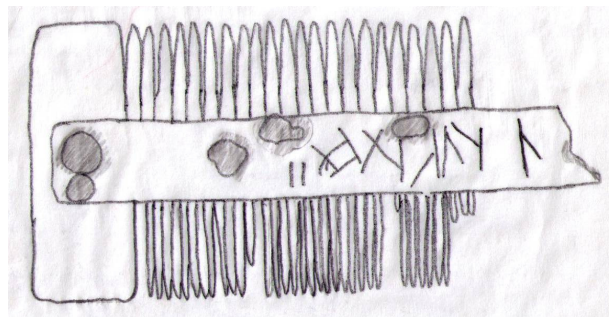
og en **t**-runer. Noen av tegnene har altså runeform, mens andre kan være ligaturer eller etterligninger, men innskriften gir uansett ingen språklig mening.

A357 er strengt tatt to innskrifter ristet på to separate trefragmenter som ble funnet ved utgravningen av Nedre Langgate 40. Fasen trefragmentene er ført til har en meget vid datering, men keramikk- og skomaterialet fra laget antyder en datering til 1250-1400. Fire trefragmenter har under utgravningen blitt gitt samme nummer med tilføyelsene a, b, c og d. Det er meg uvisst hvorfor fragmentene har blitt samlet. Kanskje har man ment at de kunne tilhøre samme gjenstand. Med tanke på at fragmentene er funnet i havneområdets utfyllingsmasser trenger det dog slett ikke være tilfellet.

Fragment c er et flatt trestykke. I den ene kanten er det som kan være tellehakk, og på den andre smale kanten er runelignende tegn. Innskriften innledes med en **x** omgitt av fire punkt. Siden følger en rekke runelignende tegn, som er svært vanskelige å tyde, inndelt ved hjelp av seks punkt. Innskriften avsluttes med fem, noe dypere ristet, loddrette linjer. Det er vanskelig å si om dette er en meningsfull innskrift, eller om det bare er en samling av tegn.

Fragment d kan vanskelig omtales som noe annet enn en liten treflis. To tegn står på den ene breidsiden. Det første har én kvist på venstre side av staven, og to på høyre, og kan derfor se ut som en lønnerune. Neste tegn er skadet, men ser ut som en **u**-runer. Heller ikke denne innskriften gir noen språklig mening.

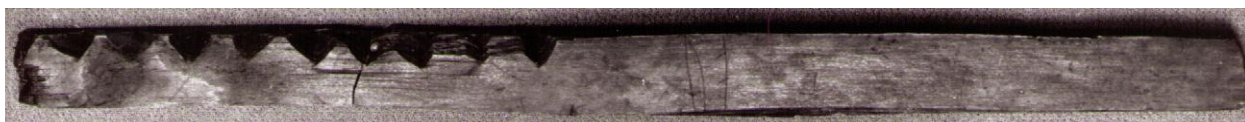
Ved utgravningen av Nedre Langgate 43 ble det funnet en dobbeltkam med rett endeplate som var fragmentert i den ene enden. Den ble funnet under en bygning som dateres til andre halvdel av 1200-tallet, og burde således ha havnet her noe før dette.

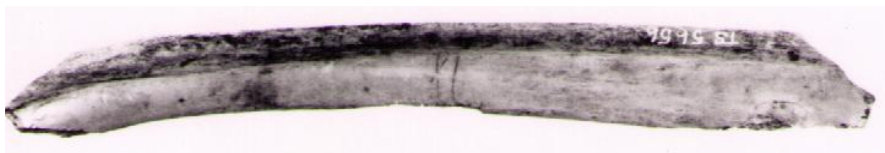
Kammen er ujevn i utformingen med usystematisk plasserte nagler av jern. Tennene er både grove og fine. Innskriften står på den ene skinnen og består av runelignende tegn. Innskriften innledes med det som ser ut som tilfeldig rist rundt en firkant. Mot den fragmenterte enden til høyre følger så fem tegn som kunne ligne **k**-runer, men de er både speilvendte og stupvendte.

Seks innskrifter består kun av to eller tre tegn, og er av den grunn vanskelige å tolke. I motsetning til innskriftene over er dette klare runetegn, selv om håndlaget ikke nødvendigvis er så stødig. Innskriftene kan muligens være personlige merker, påbegynte innskrifter som av en eller annen grunn ikke ble gjort ferdig, eller fragmenterte innskrifter.

A47 er ristet på en fragmentarisk tellepinne som ble funnet i Storgaten 47 under en bordlegning som kan være rester etter en passasje, og dateres til midten av 1100-tallet. Tellepinnen har et rektangulært tverrsnitt, og det som er igjen av den er brukket i to deler. Den minste delen har åtte innskårne hakk i den ene kanten, og fem i den motsatte. Den lengste har 22 hakk langs den ene kanten, og tre langs den andre. Runene **uo** står på denne lengste biten, og er relativt små og grunne.

A301 er ristet på et beinfragment som ble funnet i Baglergaten 2/4 i et område som sannsynligvis ble brukt til å kaste avfall i. Den dateres til slutten av 1100-tallet. Beinets innskrift på begge sider. På den ene siden står det **ki** midt på beinet. Kvisten på **k**-runen skjærer godt over staven slik at det eventuelt kunne dreie seg om ligaturen **âk**. Mannsnavnet *Áki*, ”Åke” eller ”Åge”, kan da være en mulig tolkning. En *Aghæ Mattissøn* skal ha vært prest i *Ryggioff* i 1472.¹⁸² Ellers er navnet belagt i flere runeinnskrifter (Ög183, Sml16A, U570, U1016\$, U1158, DRAUD1999;288\$, DR288, U946, GR57).¹⁸³

På den andre siden står det også tilsynelatende **ki**, men det er stor avstand mellom de to tegnene. **K**-runen har to tettsittende kvister og et ekstra riss nede på staven. **I**-runen har en svak missfarging opp mot venstre slik at den eventuelt kunne se ut som en speilvendt **k**-rune. Runene er ikke velristede, og innskriften er muligens et øvingsstykke.

A221 er ristet på et beinfragment som ble funnet i Møllegaten og dateres til første halvdel av 1200-tallet. På den konkave siden står de to klare runene **uæ** helt til venstre. Det er ingen spor etter runer verken før eller etter, men det er mulig at innskriften kun er påbegynt og skulle vært lenger. På den konvekse siden er det 20 parallelle linjer. De fleste av disse linjene får en ekstra linje enten mot toppen eller mot bunnen slik at de ser ut som gafler med to tagger. De første elleve ser ut til å være ristet oppover der linjen deler seg. Linje nummer 9 og 10 har i tillegg en hellende linje på tvers. Så følger fire linjer som deler seg nedover, to

¹⁸² DN II 883 [10.10.2011].

¹⁸³ Peterson 2007: 18.

enkle linjer, så to som deler seg nedover igjen før den siste deler seg oppover. Det er vanskelig å si hva dette skal bety, eller om det har noen mening i det hele tatt, men beinet kan ha vært en form for tellepinne. Runene på den konkave siden kan kanskje være ment som et personlig kjennetegn som en forkortelse av navnet på den som telte eller det som ble telt.

A235 er ristet på et beinfragment som ble funnet i et åpent område i Storgaten 24/26 og dateres til første halvdel av 1300-tallet. Runene står på den ene breidsiden.

ᚱᚲᚲ
uþi

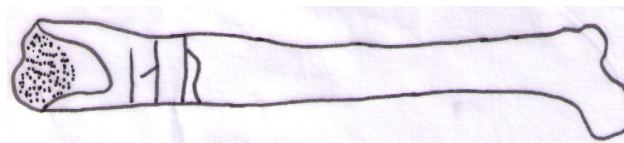

Det ser ut til at risteren har hatt problemer med det første tegnet, for staven er forsøkt ristet tre ganger, og kvisten to. Over den siste runen går en tilnærmet vannrett linje, og fra nedre del av staven ut mot høyre går et lite riss. Disse har imidlertid en annen karakter, og har nok derfor ikke sammenheng med innskriften. Ingen språklig mening kan trekkes ut av innskriften, som generelt ikke er så godt utført.

A237 og A238 ble funnet ved utgravningene av Storgaten 24/26 og dateres til første halvdel av 1200-tallet. På denne tiden kom den første regulerte bebyggelsen til syne, uten at området var tettbygd. De dukket opp i et åpent område i nærheten av et gatedekke.

A237 er ristet på et beinfragment som er brukket i den ene enden. Runene står på den ene breidsiden, helt ut mot bruddet til venstre. Bruddet ser allikevel ikke ut til å ha betydning for innskriften.

ᚲᚱ
iar

Første rune er ristet noe svakere enn de to neste, men har samme høyde og ser ellers ut til å være en del av samme innskrift. Kvisten på **a**-runen er noe høy, og belgen på **r**-runen går ikke helt inn til kvisten. Runene er ellers nokså klare, men noen språklig mening peker seg allikevel ikke umiddelbart ut. Kanskje kunne det være en påbegynt innskrift, som av en eller annen grunn ble oppgitt. Det kunne kanskje dreie seg om et navn i retning *Iarðarr*, *Iárngerðr* eller *Iarþruðr*, men dette blir mest spekulasjoner.

A238 er ristet på et lite beinfragment som er brukket i begge ender. Runene står på den ene breidsiden. Innskriften innledes med en stav med en kvist på den høyre siden plassert på den øvre halvdel av staven. Etter et lite mellomrom følger **k**, etterfulgt av en stav. Beinets er brukket ved denne staven. Det virker derfor som vi kun har fått bevart den første delen av innskriften. Håndlaget virker noe usikkert, og den første runen har ingen klar form.

Seks innskrifter består av flere tegn, men har allikevel ikke latt seg tolke overbevisende så langt. Det burde imidlertid være mulig å komme lenger med flere av disse innskriftene. A220 er ristet på et beinstykke som ble funnet i et avfallslag i en under tiden ubebygget del av Baglergaten 2/4. Innskriften bør kunne dateres til rundt 1250. Kjersti Markali uttaler om den i utgravningsrapporten: ”Det er riktignok noen streker på det, men om det er runer, er høyst usikkert. Med litt god vilje kan man lese: **is iuiin s**”.¹⁸⁴ Gosling ser på den andre siden ut til å mangle ”god vilje” ved dette tilfellet og reduserer innskriften til ”random, non-runic knife strokes”.¹⁸⁵

--.]' |N|l|t '
 --.]s iuiin s

Dersom dette derimot er runer, har risteren tatt i bruk en langkvist **n**. Kvisten ligger tett inntil staven, og er nesten like lang. Det kan eventuelt også dreie seg om tegnet **æ**, men da med kvist som går andre veien enn det som er normalt. Siste rune er også noe lang, lengre enn foregående kortkvist **s**, og kan derfor også være en **i**. Beinets er brukket i innskriften, slik at den første delen muligens mangler. I bruddet kan en skimte restene av en **i**-rune, en stav eller muligens bistaven til en **u**-rune. Runene er ikke velristede, men det er allikevel ingenting i veien for at det kan være runer. Med enda litt mer velvilje enn Markali kan man kanskje tolke innskriften som en forvrengning av et utdrag av *Pater noster*, nemlig *es in caelis*. Om dette er tilfellet kan ikke risteren ha vært særlig latinkyndig. Runene **iu** er strengt tatt overflødige, noe som gjør tolkningen tvilsom. Med så lite å gå etter er det vanskelig å komme fram til noen god tolkning. Den arkeologiske konteksten kan også antyde at beinet har blitt bevisst kastet. Risteren var kanskje heller ikke helt fornøyd med produktet.

¹⁸⁴ Brendalsmo 1986: Bilag 3.

¹⁸⁵ Gosling 1989: 183.

A66 er ristet på et ribbein av storfe som ble funnet ved en prøveundersøkelse i Storgaten 24/26 og dateres til 1200-tallet. Runene står på den ene bredsiden, og består av **m** etterfulgt av fire kvistløse staver. Siste stav er svakt buet til venstre mot toppen, og de to siste stavene kunne derfor tolkes som **u**. De to stavene møtes imidlertid ikke, og sekvensen gir ingen språklig mening. Buen skyldes nok derfor heller en usikker hånd. Et lite rist er synlig i den øvre delen av innskriften, foran **m**, men synes lite og uanselig, og har antakeligvis ikke sammenheng med innskriften.

Gosling rekonstruerer innskriften til *Maria*, og hevder det er tilstrekkelig plass mellom de fire stavene for å tillate en slik tolkning. Også Sidselrud ser ut til å gå god for denne tolkningen, ettersom hun medregner innskriften i sitt *Ave Maria*-korpus. Hun foreslår i tillegg at gjenstanden kan ha vært brukt som en amulett. I mine øyne strekker både Gosling og Sidselrud her tolkningen litt lenger enn materialet tillater. Det er lite som taler for at vi på dette beinstykke skulle møte på navnet Maria, og rekonstruksjonen synes derfor noe fantasifull. Dersom man skulle tilvirke en amulett, ville man nok i det minste velge en tilskåret trepinne til fordel for et ribbein, som er av en viss størrelse og derfor upraktisk å bære med seg. Innskriften er nok neppe mer spesiell enn andre innskrifter omtalt så langt i dette kapittelet.¹⁸⁶

A219 er ristet på et beinstykke som dukket opp i Baglergaten 2/4 og bør kunne dateres til rundt 1250. Runene står på den ene siden av beinet og smalner mot den ene enden i takt med beinet. Innskriften er så langt uforståelig, men i motsetning til tidligere omtalte innskrifter er det stor sannsynlighet for at denne innskriften er meningsbærende.

''ÞIRÞIYRR''RÞI''Y
ssþlrþnmrrssrænissk

¹⁸⁶ Gosling 1989: 177; Sidselrud 2000: 94.

Den første delen av innskriften er tydelig, men etter hvert blir lesningen mer usikker. **S**-runene har ujevn lengde, men skiller seg allikevel tydelig nok fra de andre stavene ved at de ender før den nedre furen i beinet. Denne furen er tidvis skadet og den nedre delen av enkelte runer er derfor borte, men dette påvirker ikke lesningen. Ligaturen **m̂r** ser noe utilsiktet ut, fordi belgen i **r**-runen skjærer over den høyre kvisten i **m**-runen. Det kan derfor dreie seg om en rettelse fra **m** til **r** eller omvendt. Det samme kan være tilfellet for den påfølgende runen. Den kan tolkes som en **r**-rune, men avviker i så fall fra de andre åpne **r**-runene ved at belgen går helt inn til staven. Kvisten går heller ikke ut fra staven, men fra belgen som er ristet i tre omganger. Det kan derfor her dreie seg om en rettelse fra **þ** til **r** eller omvendt. Eventuelt kan den også tolkes som ligaturen **þ̂n**, men dette virker lite sannsynlig. Rune 12 har stor avstand mellom stav og kvist og kunne også være en **i** og en langkvist **s**, men det virker usannsynlig at risteren plutselig skulle ta i bruk en langkvistrune.

Innskriften har også noen skader. Mellom rune 15 og 16 er det et vertikalt riss som kan se ut som en **s**-rune, og mellom rune 18 og 19 er det et hellende riss som i sammenheng med rune 18 kan se ut som en **k**-rune. Gjennom rune 12 og 13 går det også et riss, men alle disse rissene er grunne og av en annen karakter og hører nok derfor ikke til innskriften. Gjennom runene 6-9 går det et dypt kutt som kunne se ut som om risteren har overstreket disse runene, men kuttet er dypere og bredere og er i motsetning til innskriften ikke ristet med kniv. Det er uvisst om dette kuttet kom til i samtiden eller ved en seinere anledning.

Selv om innskriften er forholdsvis tydelig er det ingen som har klart å få noen mening ut av den. Det kan dreie seg om en setning som er forkortet til det uforståelige, eller en form for kryptisk gåte. Det finnes enkelte innskrifter fra Bergen som viser visse likhetstrekk som B25 **srþltrssp:snmnuursmnmuh**, B41 **lnrnsþrsr**, B364 **ssltrltþ** og B392 **lsrlrsr**. Også en innskrift fra Stóraborg på Island kan ligne **rsspnlþerlnr**. Jonna Louis-Jensen mener at denne a-siden av innskriften fra Stóraborg kan tydes ved å erstatte hver rune med runen som kommer to runer framover og én rune bakover i fuþorken, og Gosling foreslår at A219 muligens også kan tydes ved å bruke denne framgangsmåten.¹⁸⁷ Jonas Nordby mener på den andre siden at innskriften er skrevet med det såkalte *Jötunvillur*-systemet som går ut på at hver rune erstattes med siste rune i runenavnet. Går vi ut ifra runenavnet *maðr* vil man altså

---

¹⁸⁷ Gosling 1989: 184.

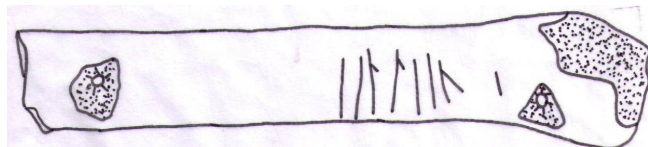

istedenfor **m** bruke **r**. Systemet gir imidlertid ikke noe entydig svar da flere av runenavnene ender med samme tegn, og innskriften er derfor fortsatt utolket.¹⁸⁸

Tomten innskriften ble funnet i, inneholdt store mengder metallavfall og knyttes derfor til smedvirksomhet. Risteren av innskriften kan altså ha vært smed, selv om det heller ikke trenger å være tilfellet. Kanskje fungerte innskriften som et forelegg eller var til annen hjelp i arbeidet, eller kanskje var det en ren ristningsøvelse. Det hadde vært interessant om lignende innskrifter var funnet på metallobjekter, men dette er ikke tilfellet. De ovenfornevnte innskriftene er ristet på runepinner og et håndtak. Dersom det dreier seg om en formel eller et system så vil heller ikke dette være bundet til et spesielt medium og kan derfor dukke opp på så vel metall som bein.

A236 er ristet på en islegg som ble funnet i Storgaten 24/26 i et åpent område mellom en flettverksrenne og en trebrolegning, og dateres til første halvdel av 1200-tallet. Det er funnet flere islegger i Tønsberg, blant annet ved utgravningen av Baglergaten 2/4. Disse var en form for skøyter, vanligvis laget av hesters eller kuers mellomfotben, som ble snørt fast til skoen ved hjelp av lærreimer. Ved hjelp av en stav kunne man så skyve seg fram på is eller hardtrampet snø. Dette eksemplaret er laget av hestebein, er glattslipt på undersiden etter bruk, og har tydelige hull til festereimen. Innskriften står på siden, antakeligvis der hvor hælen ville vært plassert.¹⁸⁹

IIIIII
iilliin

Som bruksgjenstander flest er også denne preget av slitasje og riper fra bruk, samt fra tiden den har tilbrakt i jorda. Rune 2 har en fordypning midt på, men rett ved siden av staven, som kan være en punktering. Isleggen har imidlertid også andre steder mindre fordypninger, og denne kan derfor være tilfeldig, selv om den virker påfallende velplassert. I tillegg krysser en linje staven, slik at den eventuelt også kunne se ut som en **n**-rune, men denne linjen har en noe annen karakter enn resten av innskriften og kan derfor være en tilfeldig rype. Den siste runen er noe skakk i forhold til resten av innskriften, og har en kvist som går helt ned mot bunnen av staven. Det kan derfor også være en **u**-rune, selv om kvisten går ut fra stavens midtre parti, da også begge **I**-runene har kvister som begynner godt ned på staven.

¹⁸⁸ Samtale med Jonas Nordby.

¹⁸⁹ Brendalsmo og Lindh 1983: 28.

runeinnskrifter, noe som nødvendigvis gjør tolkningen tvilsom. Den er også unødvendig komplisert da sammenhengen kan antyde at dette er et personnavn, fordi sekvensen er skilt fra resten av innskriften ved hjelp av skilletegn. Det kan dreie seg om en variant av mannsnavnet *Sigbiørn*, eller kanskje heller *Sæbiørn*, som også opptrer som *Sibiørn*, *Sebiørn* og *Søybiørn*. Lignende navn opptrer i en rekke svenske innskrifter, nærmere sagt fra Uppsala, som U750 **saibiorn**, U621 **sibiun**, U903 **sibiurn**, U593 **surban** og U297 **sybiarn**. Navnet opptrer på den andre siden aldri i noen andre norske runeinnskrifter og har svært få belegg fra norsk område, nærmere sagt to. En *Sibiørn Beesler* er belagt i 1514, og i et diplom datert 1304 nevnes en *Sabynus* som muligens har hett *Sæbion*.¹⁹¹ Kanskje møter vi i denne innskriften på en tilreisende, noe bruken av langkvist **s** kanskje kan støtte opp om da bruken av langkvistruner var mer utbredt i Sverige og Danmark enn i Norge. På den andre siden skulle vi da kanskje også vente at risteren benyttet tegnet ᚱ og ikke ᚱ.

Ifølge Goslings tolkning har innskriften flere forkortelser. Utlydende vokal i *sagbi* mangler, og pronomenet *hann* er forkortet ved at vokalen har falt ut. Dette fenomenet har på den andre siden flere paralleller, slik som i U200 og B570. Den ene **l**-runen, som ikke kommer fram i Goslings normalisering, forklares som en ristningsfeil. En rettelse mellom **l** og **t** kan være forståelig, da de to tegnene er veldig like og er enkle å blande. I dette tilfellet er imidlertid **t**, som ifølge Goslings tolkning er det riktige tegnet, brukt først før **l** ble ristet. At noen skulle gjøre en feil, etter først å ha gjort rett, er vanskelig å tro, og Gosling påpeker også selv at tolkningen har noen svakheter.¹⁹² Bruken av tegnet ᚠ i **biærn** og **knæ** er i tillegg et lite mysterium. Vi skulle nok heller vente tegnet ᚠ her. Kanskje tillegger risteren tegnet en noe annen språklyd, nærmere /ɔ:/.

A59 er ristet på en kort treplanke som ble funnet ved utgravningene av Nedre Langgate 45. Med en datering til slutten av 1400-tallet, eller muligens begynnelsen av 1500-tallet er det Tønsbergs yngste runeinnskrift. I hver kortende av platen er to hull. I disse hullene sitter fortsatt fragmenter av trenagler som kommer ut i to spor på undersiden. Det dreier seg derfor sannsynligvis om restene av en liten trekrakk. I det ene sporet er et trefragment av det som antakelig var ett av krakkens to bein.

Ifølge gjenstandens funnkort fra utgravningen hadde oversiden av platen en ornamentert bord langs kanten, men denne er ikke lenger synlig. Runene står på undersiden av treplanken, på den øvre venstre halvdel. Gjenstanden har imidlertid kommet svært uheldig

---

¹⁹¹ Gosling 1989: 180-181; Lind 1931: 698, 774; Peterson 2007: 190; Samnordisk runtextdatabas [17.10.2011].

¹⁹² Gosling 1989: 180-181.

gjennom nyere konserveringsarbeider, hvilket har ført til at runeinnskriften nå nærmest har forsvunnet i sammenligning med eldre fotografier. Platen har i tillegg en stor fordypning som har skadet siste del av innskriften.

'NKKR[
suanPora[

Første rune er en anelse lang, men allikevel klart kortere enn de øvrige tegnene, og synes derfor å være **s**. Midt i påfølgende **u** er et lite punkt, men dette ser ut til å være en av flere små fordypninger i treet, og ikke en del av innskriften. Rune seks er av Gosling lest **o**. Den øverste kvisten ser imidlertid ut til å strekke seg helt over staven. Dette er fortsatt mulig å skimte i innskriften, samt i eldre fotografier, som en svak missfarging. Jeg mener derfor at denne runen bør leses **o**. Påfølgende **r** har også en svak missfarging på venstre side av staven, i krysset der belgen og kvisten møtes. Dette kunne derfor være en ligatur av **a** og **r**. Ligaturen er usikker, og synes heller ikke å gi innskriften noen klarere mening.

Siste rune er skadet av den påfølgende fordypningen. En stav og en kvist som ligner **a** er synlig, men siden skaden går dypt i treet er det umulig å si om avgjørende deler av tegnet er blitt borte. Et lite svakt riss i bunnen av innskriften etter det siste tegnet kan muligens tyde på at innskriften har vært lenger, men det er svært vanskelig å avgjøre hvorvidt dette er en del av innskriften eller skaden.

Det kunne tenkes at man i så sen tid kunne komme til å blande sammen skrifttegnet for latinskriftens K og runetegnet K. Dette finnes det også eksempler på, blant annet i Borgund stavkirke (N350) der K betegner /k/ og ikke /p/, som vanlig er. En tolkning *sú ann Kára* ”hun elsker Kåre” kunne derfor foreslås. *Kára*, her i en oblik kasusform, har vært et vanlig mannsnavn i Norge siden vikingtid.¹⁹³

---

¹⁹³ Lind 1931: 542-547.

Runetegnenes kronologiske utvikling

Fire av runeinnskriftene fra Tønsberg er datert til tiden før 1200. Den eldste innskriften, A226, dateres til rundt 1100. Dette er imidlertid strengt tatt ingen runeinnskrift, men en serie runelignende tegn. A47 dateres til perioden 1110-1170 og består kun av de to tegnene **uo**. Både A259 og A301 dateres til perioden 1175-1200. A259 består av tegnene **kuibrantr**, og A301 består av tegnene **aki ki**. Kanskje er middelalderens nyutviklede tegn enda ikke tatt i bruk i Tønsberg på denne tiden, noe som stemmer med antatt kronologi.

Tre innskrifter dateres til perioden 1200-1250. A237 består av tegnene **iar**, A238 består av tegnene **ki** og A221 består av tegnene **uæ**. Siden begynner tilsynelatende runeaktiviteten å ta seg opp i Tønsberg. Hele syv innskrifter dateres til rundt 1250. Innskriften på kammen fra Nedre Langgate består av runelignende tegn. A220 har innskrift **s iuiin s**, A233 har innskrift **au**, A236 har innskrift **iiiliin**, A293 har innskrift **fuporkhniastblmy** og A219 har innskrift **ssplrþnmrrssrænissk**. A292 har imidlertid innskrift **misak ipaptinako** og inneholder dermed Tønsbergs eldste belegg av **ß**.

Tre innskrifter dateres til perioden 1250-1300. A224 består igjen av runelignende tegn. A8 består av tegnene **akla**. Risteren har altså ikke benyttet **ƿ**, selv om det kan tenkes at dette tegnet var i bruk, men det finnes for øvrig mange eksempler på at punktering ikke ble gjennomført konsekvent. N136 har innskrift **Peries**, og her ser vi byens eldste belegg av **†**. Punkteringen har form som en sirkel, og også **s** er punktert med sirkel, uten at det endrer lydverdien. **ß** har dessuten nå fått konkurranse i tegnet **K**.

Svært mange innskrifter har en langt videre dateringsrammer enn de som er omtalt så langt. Syv innskrifter ser ut til å være ristet en gang på 1200-tallet. A67 består delvis av runer, og delvis av runelignende tegn. A66 har innskrift **miiii** og A227 har innskrift **ania**. A347 har innskrift **sægs:okæyrir**, og med det første belegg av **ƿ**. A64 har innskrift **unas øl ælænt** **þusi**, og første belegg av **‡**. I A225, med innskrift **subiærn:hnsahþfyrstlhknæ**, er muligens **h**-runen brukt for å betegne frikativ /g/. A65 er ristet i lønruner, og er dermed Tønsbergs eldste belegg på dette systemet.

A39 dateres til perioden 1280-1330, og vil ikke bli gjengitt i sin helhet her da den er ganske omfattende. Av nyvinninger som allerede er nevnt inneholder innskriften **ƿ**, **†**, **ß** og **‡** for frikativ /g/. Lønruner finnes også i innskriften.

Tre innskrifter dateres til perioden 1250-1350. A121 inneholder runelignende tegn, A218 har innskrift **asbion** og A234 **fupor<k**. A235 har innskrift **uþi** og dateres til første halvdel av 1300-tallet. A50 rekonstrueres til **loþur** og dateres til perioden 1300-1380. A357 dateres svært generelt til perioden 1250-1400 og består av runelignende tegn. Innskriftene inneholder altså ingen tegn utover de opprinnelige, og gir lite eller ingen informasjon om den utvidede runerekkens tegninventar.

Fire innskrifter ser ut til å være ristet en gang på 1300-tallet. A354 har innskrift **auemaria**, A355 består av tegnene **au** og A113 av **fu ann**. A63 med innskrift **auemariagraciaPlenadominustekumbenedictatuinmulieribus** har imidlertid et interessant tegninventar. Tidligere nevnt er **þ**, **ʀ** og **K**. Risteren har imidlertid også tatt i bruk langkvist **s** for å betegne **<c>** i denne latinske innskriften. Vi finner også her Tønsbergs første og eneste belegg av **1**, her i form av en linje istedenfor punkt.

Tønsbergs yngste innskrifter, A60 og A59, dateres henholdsvis til periodene 1375-1450 og 1450-1550. A60 har innskrift **o þorgæir**. A59 har innskrift **suanPqra**. I Tønsbergs yngste innskrift kan vi altså ha det eneste belegget av **ʀ**. A356 med innskrift **unu:ormar** har ingen arkeologisk datering, og det har heller ikke blyplaten funnet ved Slagenbekken.

Alle Tønsbergs 39 innskrifter skulle da være nevnt i tur og orden. Alle tegnene som utvikles i løpet av middelalderen opptrer på et eller annet tidspunkt, om så noe sparsomt. Videreutviklingen av vikingtidens tegn kan se ut til å starte på begynnelsen av 1200-tallet. Ved overgangen til 1300-tallet ser middelalderens utvidede tegninventar til å være mer eller mindre på plass i Tønsberg, selv om noen tegn fortsatt ikke er belagt. I den sammenheng må det nevnes at de fleste av innskriftene fra Tønsberg er svært korte, og sjelden innbyr til noen annen tegnbruk enn den vi ser.

Runeinnskriftenes geografiske fordeling

Søndre bydel

Signum	Datering	Innskriftstype	Gjenstand	Kontekst
A64	1200-1300	Navn	Bein	?
A65	1200-1300	Fupork	Bein	?
A66	1200-1300	Utolket	Bein	?
A67	1200-1300	Runelignende	Bein	?
A118	1250-1350	Handel	Merkelapp	Bolverksskar
A221	1250-1350	Religiøs	Blyplate	Bolverksskar
A233	1250	Religiøs	Trekors	Åpent område
A234	1250-1350	Fupork	Trefigur	Åpent område
A235	1300-1350	Utolket	Bein	Åpent område
A236	1250	Utolket	Islegg	Åpent område
A237	1200-1250	Utolket	Bein	Åpent område
A238	1200-1250	Utolket	Bein	Åpent område
A292	1250	Religiøs	Runepinne	Bygning
A293	1250	Fupork	Bein	Passasje

Fjorten av Tønsbergs runeinnskrifter er funnet i denne delen av byen. Så mange som ti av dem er funnet ved utgravningen av Storgaten 24/26. Innskriftene dateres alle til perioden 1200-1350. Ifølge Lindh skal fortetningen av området ha funnet sted i andre halvdel av 1100-tallet, og levningene etter bryggefundamentene i Nedre Langgate kan videre tyde på at tettstedets søndre grense har vært nåværende Conradisgate.¹⁹⁴ Ingen av runefunnene beveger seg utenfor denne grensen, og runefunnene burde derfor være gjort innenfor byens tettbebygde område.

Ulriksen har undersøkt store deler av lærmaterialet fra utgravningene i byen og mener å finne eldre skotyper i Norde bydel, mens yngre skotyper er fraværende. I Søndre bydel skal forholdene være de motsatte. Hun hevder derfor at levningene i Nordre bydel, eller nærmere sagt Baglergaten 2/4, kan være fra tiden før 1250.¹⁹⁵ Lindh ser på bakgrunn av dette for seg et tidlig sentrum i nordøst, langs Slottsfjellets skråning, som siden har blitt utvidet sørover langs stranden.¹⁹⁶ Søndre bydel skulle derfor være byens yngste del. Dette kan forklare hvorfor vi ikke har fått overlevert noen eldre innskrifter fra denne delen av byen.

Bydelen huset premonstratenserklosteret med Olavskirken, som av alle de kirkelige institusjonene i Tønsberg er den mest omtalte. Dette kan imidlertid ha bakgrunn i en rekke tilfeldigheter.¹⁹⁷ Premonstratenserne nevnes tidligst i forbindelse med en ferd til Jerusalem

¹⁹⁴ Lindh 1992d: 257, 264.

¹⁹⁵ Ulriksen 1992: 137-138.

¹⁹⁶ Lindh 1992d: 264.

¹⁹⁷ Wienberg 1991: 16.

som skal ha funnet sted i 1191-1192, opprinnelig på latin med tittelen *Historia de profectioe Danorum in Hierosolymam*. Her fortelles det, i oversettelsen av Bjarne Svare: ”Uppe på fjelltoppen ligg det ei vent bygd kyrkje som er vigd til den heilage Mikael; kannikar av premonstratarsordenen, som bur i byen, får opphaldet sitt frå eigedomane hennar.”¹⁹⁸ Ifølge Håkon Håkonsson saga skal Stefans hospital ha ligget syd for Olavskirken: ...hann let oc giora spital fyrir sunnan olafskirkju...¹⁹⁹

Tre religiøse innskrifter (A121, A233, A292) er funnet i Søndre bydel. Runepinnen med innskrift **k misak ipaptinako** (A292) er den eneste av innskriftene fra bydelen som er funnet inne i en bygning. Tre av byens fire fuþorkinnskrifter (A65, A234, A293) er også fra Søndre bydel. Både de religiøse innskriftene og fuþorkinnskriftene faller innenfor perioden 1250-1350.

Bydelens beliggenhet i nærheten av sjøen gjør det nærliggende å tro at befolkningen i denne delen av byen har livnært seg gjennom sjøen. Det er også her vi finner byens eneste merkelapp (A218). Lindh mener å se en forskjell i fordelingen av utenlandsk keramikk i Nedre Langgate, og foreslår at dette muligens kan fortelle noe om de forskjellige gårdenes kontakter. Sentraleuropeisk gods konsentrerer seg i seksjonene 5 og 7-10, mens vesteuropeisk gods er sterkere representert i seksjonene 1-3. Merkelappen ble funnet i seksjon 1, og risteren av denne merkelappen hadde derfor kanskje kontakter i England eller Holland. Variasjonene i materialets fordeling kan imidlertid også være betinget av tidsaspektet og avfallshåndteringen i byen. Funnmaterialet ellers vitner i liten grad om handel, og bygger kanskje opp under oppfatningen at byen i større grad fungerte som transithavn.²⁰⁰

Bygningene i område tolkes stort sett som bolighus og lagerbygninger. Funnmaterialet knytter seg til hjem og husholdning, men funn av fiskeutstyr og redskap til bearbeiding av fisk kan tyde på at også fiskenæring har spilt en viss rolle. Det finnes få eller ingen spor av håndverk i profesjonell forstand, men også dette kan ha sin bakgrunn i avfallshåndtering. Unntaket er reparasjon av båter. Funnmaterialet kan tyde på at det her er blitt gjort enklere reparasjon av båter fra slutten av 1100-tallet til første halvdel av 1200-tallet.²⁰¹ Denne virksomheten i byen kan også de danske korsfarerne se ut til å ha lagt merke til: ”Nedanfor berget breider det seg ei slette med angande blomar; det er ein lagleg plass til å byggja eller vøla skip på. I denne byen gjorde dei altso ein stogg, dei gjæve mennene som eg fortel um.

---

¹⁹⁸ Svare 1934: 5-8, 30-31.

¹⁹⁹ *Håkonar saga Hákonarsonar* 1977: 209.

²⁰⁰ Lindh 1992d: 264-265.

²⁰¹ Op. cit. 266-268.

Dei vølte skipa sine og sette dei i stand liksom frå nyo...²⁰² Lindh foreslår at kaiene først har blitt utbygd etter at båtrepasjonene forsvinner på midten av 1200-tallet, noe som passer godt i forhold til merkelappen som er datert til perioden 1250-1350.²⁰³

Kun to innskrifter dateres klart til første halvdel av 1200-tallet, da det fortsatt skal ha foregått båtrepasjoner her. Disse er korte og uforståelige innskrifter ristet på beinfragmenter (A237, A238). Runeaktiviteten kan derfor se ut til å ha tatt seg opp i forbindelse med byggingen av bryggene, og kanskje endret bruk av området.

Hele åtte av innskriftene fra denne bydelen er ristet på beinfragmenter. Fem av disse består av runelignende tegn (A67), eller er korte og uforståelige (A66, A235, A237, A238). De mest forseggjorte eksemplarene fra bydelen, både med tanke på gjenstand og innskrift, er de religiøse innskriftene og merkelappen.

Sentrum

Signum	Datering	Innskriftstype	Gjenstand	Kontekst
A8	1250-1300	Religiøs	Trespatel	Passasje
A39	1280-1330	Annet	Runepinne	Bygning
A47	1110-1170	Utolket	Tellepinne	Passasje/Bygning
A50	1300-1380	Navn	Treskive	Bygning?
A59	1450-1550	Utolket	Trekrakk	?
A60	1375-1450	Navn	Trebolle	?
A63	1300-1400	Religiøs	Trenagle	Bygning
A113	1300-1400	Fubork	Trekar	Bygning
A225	1200-1300	Utolket	Trestykke	Brygge
A226	1100	Runelignende	Beinfragment	?
A227	1200-1300	Navn	Trehøvel	Åpent område
A347	1200-1400	Handel	Runepinne	Bygning
A354	1300-1400	Religiøs	Trekar	Utfylling
A355	1300-1400	Religiøs	Trekar	Utfylling
A356	?	Navn	Bein	?
A357	1250-1400	Runelignende	Tre	Utfylling
	1250	Runelignende	Kam	Fundamentering

Bygningsmønsteret i sentrum er blitt beskrevet som bestående av lange smale tomter og passasjer som strekker seg ned mot bryggene. Området huset både Peterskirken og Mariakirken, begge sognekirker som er omtalt mye i sin samtid. Av de tre bydelene i Tønsberg har nok sentrum hatt den lengste brukstiden, noe som også reflekteres i runeinnskriftene. Her finner vi byens eldste innskrifter. Et beinfragment med runelignende tegn som dateres til rundt 1100 (A226) og en fragmentert tellepinne med innskrift **uo** som dateres til perioden 1110-1170 (A47). Bydelen har også byens yngste innskrift, en trekrakk

²⁰² Svare 1934: 30-31.

²⁰³ Lindh 1992d: 268.

med innskrift **suanaPora** som dateres til perioden 1450-1550 (A59). Disse funnene er gjort i Storgaten 47 og Nedre Langgate 45 som også er noen av byens mest funnrrike utgravninger.

Sytten av innskriftene fra Tønsberg er funnet i sentrum. I kvantitet har denne bydelen altså bare et knepent overtak på Søndre bydel. Størsteparten av innskriftene er imidlertid forståelige innskrifter ristet på gjenstander. Kun to av innskriftene er ristet på beinfragmenter (A226, A356). Tre består av runelignende tegn (A226, A357, kam), men det bør nevnes at A357 er funnet i utfyllinger som kan være redeponert, hvilket for øvrig også er tilfellet for A354 og A355, og at innskriften er svært vanskelig å tyde. Kun én innskrift består av få tegn som ikke gir språklig mening (A47).

De to lengste og mest forseggjorte innskriftene (A39, A63) er fra dette området, og også disse funnene er gjort i Storgaten 47 og Nedre Langgate 45. Innskriftene ble funnet inne i bygninger, og det samme kan være tilfellet for fire andre innskrifter (A113, A347, A47, A50 to siste noe usikkert). Sentrum har derfor den største andelen innskrifter funnet inne i bygninger.

Med nærhet til bryggene og to store sognekirker kan man kanskje med rimelig sikkerhet anta at området var befolket av handelsfolk og geistlige. Fire religiøse innskrifter er funnet i området. Tre av dem er *Ave Maria*-innskrifter. To er ristet i trekarbunner (A354, A355). En er imidlertid svært litterær (A63), og kunne derfor muligens ha vært ristet av en geistlig. Også en handelsinnskrift er funnet i området (A347).

Nordre bydel

Signum	Datering	Innskriftstype	Gjenstand	Kontekst
A219	1250	Utolket	Bein	Åpent område
A220	1250	Utolket	Bein	Avfall
A221	1200-1250	Utolket	Bein	?
A224	1250-1300	Runelignende	Treplugg	Bygning?
A259	1150-1200	Navn	Bein	Gårdsplass
A301	1175-1200	Utolket	Bein	Avfall

Det har blitt skrevet en hel del om denne bydelen. Som tidligere nevnt kan dette ha vært et utkantsområde med håndverksproduksjon. Det er i tillegg ved flere anledninger blitt antatt at innbyggerne kan ha hatt en lavere sosial status enn øvrige innbyggere i middelalderens Tønsberg. Hypotesen bygger hovedsakelig på funnene fra de arkeologiske utgravningene i området, men støtter seg også til visse historiske utsagn. Brendalmo diskuterer ideen om en ”østkant” og ”vestkant” i middelalderens Tønsberg i en artikkel i

Vestfoldminne der han spør: ”Er det slik at handelsborgerne i hovedsak vil være å finne nede i sentrum og ved bryggene, og de mer ubemidlede i hovedsak ”... a Vollumum vppi...”?²⁰⁴

Ifølge Brendalsmo er det flere forhold som kan tyde på at innbyggerne i Nordre bydel var blant de mer ubemidlede. I sin artikkel trekker han blant annet fram den totale forholdsvis lave funnmengden sammenlignet med sentrum, samt at det her ikke inngår prydgjenstander, utstyr for personlig hygiene eller andre tegn på overdådighet. Denne betraktningen kan se ut til å være hentet fra utgravningsrapporten for Baglergaten 3 der han også skriver: ”Dette har vært en bydel for middelalder-Tønsbergs mer fattige befolkning”.²⁰⁵

I utgravningsrapporten for Kammegaten 10 imøtegår Jes Wienberg denne påstanden, og maner til forsiktighet ved utsagn om sosiale forhold på grunnlag av små og spredte arkeologiske undersøkelser. Han viser til de mange og gode funn fra denne utgravningen, inkludert utstyr for personlig hygiene og glasserte kanner, og hevder at dette åpner spørsmålet om bemidlede og ubemidlede holdt til i de samme gårdene.²⁰⁶

Brendalsmo fremmer også spørsmål om kosten kan ha vært dårligere i denne delen av byen. I den foreløpige og populære publikasjonen *Funn fra en utgravning* om funn fra Baglergaten 2/4 hevdes det at mye i funnmaterialet tyder på at bein fra de mer kjøttrike delene av dyret mangler, noe som kan antyde at innbyggerne ikke var ”helt velstående”, og understreke bydelens ”lavere status”. I utgravningsrapporten modererer Brendalsmo seg noe ved å sette spørsmålstegn ved hvorvidt ”mangel på steik” virkelig er et uttrykk for fattigdom og formidler at de animalosteologiske analysene ikke ga noe entydig svar. I utgravningsrapporten for Baglergaten 3 avkreftes og motvises hypotesen, men det nevnes også at materialet inneholdt mer vilt enn materialet fra Storgaten 24/26, og at befolkningen derfor kan ha forsøkt å spe på kosten. Materialet inneholdt også mye bein fra hest, inkludert et kranium, noe som vekker oppsikt fordi hestekjøtt vanligvis ikke ble fortært. Et hestekalvarium med slagskade i pannen ble også funnet ved utgravningen av Baglergaten 2/4, hvilket har blitt tolket som bøddelens verk, men tolkningen står nødvendigvis på tynn grunn.²⁰⁷

Brit Solli fremmer på den andre siden et ganske annet syn i sin avhandling *Dyrebein: Problemer og muligheter omkring et arkeologisk materiale* der hun presiserer at dominans av kjøttfattige deler kan tolkes som et uttrykk for slakteravfall hvor de kjøttrike delene er fraktet bort for konsum et annet sted. Ved sammenligning av materialet fra Baglergaten 2/4 og Storgaten 24/26 finner hun også en større dominans av kjøttfattige deler i sistnevnte, altså det

---

²⁰⁴ Brendalsmo 1982: 25.

²⁰⁵ Brendalsmo 1983: 45.

²⁰⁶ Wienberg 1983: 14.

²⁰⁷ Brendalsmo 1982: 25; Brendalsmo 1983: 71; Brendalsmo og Lindh 1983: 47; Brendalsmo 1986: 47.

stikk motsatte av hva Brendalsmo tidligere har hevdet. Slakteren kan altså ha holdt til i bryggeområdet, mens de kjøttrike delene er fraktet til området rundt Baglergaten, men det kan også dreie seg om hjemmeslakting og husholdsøkonomi. Hun påpeker imidlertid at det ikke dreier seg om noen dramatisk forskjell som innbyr til noen entydig konklusjon.²⁰⁸

I *Funn fra en utgravning* blir også flere argumenter for at innbyggerne i dette området kan ha hatt en lavere status trukket fram. Siden myndighetene forlangte at brannfarlige sysler skulle legges utenfor bykjernen kan byens badstuer ha vært å finne her. Disse var institusjoner for hygiene, men også skjenkesteder og bordeller. De kan altså ha huset lyssky virksomhet som kanskje ikke hørte hjemme i byens finere strøk, men hypotesen bærer riktig nok preg av synsing. Det blir også påpekt at keramikken som ble funnet, hovedsakelig bestod av skår fra kokepottler, hele 77%, mot en langt mindre andel glassert bordtøy, som antas å ha vært mer kostbare. Fra mer sentrale deler av byen er keramikkmaterialet langt mer variert, og denne forskjellen i keramikkmateriale kan derfor være ”et speilbilde på forskjellen i sosial status”. Tanken opprettholdes i utgravningsrapporten der det også legges til at denne skjevheten i materialet er til stede i alle faser, selv på midten av 1200-tallet da det glasserte godset ble vanlig i norske middelalderbyer.²⁰⁹

Det er til dags dato funnet seks runeinnskrifter i Nordre bydel som dateres til perioden 1175-1300. Dette lave antallet kan skyldes en større interesse for middelalderbyens mer sentrale deler, men det kan også gjenspeile områdets lavere innbyggertall. Det dreier seg like fullt om en markant forskjell. Ved en prøveundersøkelse i Storgaten 24/26 i 1973 avdekket arkeologene et område på 25m².²¹⁰ I dette begrensede området fant man hele fire runeinnskrifter.²¹¹ Da man undersøkte Baglergaten 2/4 i 1981/82 avdekket man på den andre siden nesten 1000m².²¹² Likevel var det kun fire nye runeinnskrifter som så dagens lys. Uansett hva bakgrunnen for denne fordelingen er, så er funntettheten i forhold til runeinnskrifter lavere i Nordre bydel enn ellers i byen.

Med ett unntak er alle runeinnskriftene fra Nordre bydel ristet på ubearbeidede beinstykker. Unntaket er en treplugg med runelignende tegn (A224). Dette er også den eneste gjenstanden som muligens kan ha vært funnet inne i en bygning, noe som antakelig har sammenheng med gjenstanden og ikke innskriften. Fem av innskriftene faller i kategorien uforståelige innskrifter. Kun én gir klart språklig mening med innskrift **kuibrantr** (A259).

---

²⁰⁸ Solli 1988: 184, 206, 211.

²⁰⁹ Brendalsmo og Lindh 1983: 33, 46; Brendalsmo 1986: 46-47.

²¹⁰ Lindh 1992a: 22.

²¹¹ Lindh 1992b: 222.

²¹² Brendalsmo og Lindh 1983: 3.

Som tidligere nevnt hevder Ulriksen at yngre skotyper kun forekommer ytterst sparsom ved Baglergaten 2/4, og at materialet derfor kan være fra tiden før 1250. Flere av observasjonene som er satt i sammenheng med bydelens lavere status kan da kanskje forklares ved at bydelen har en eldre bruksperiode.²¹³

---

²¹³ Ulriksen 1992: 137-138.

Konklusjon

Det er svært vanskelig å si noe om hvem som kan ha ristet runeinnskriftene fra Tønsberg, spesielt fordi så mange av innskriftene er korte og fragmentariske. Noen vage observasjoner kan allikevel trekkes fram.

Det er ingen håndverksinnskrifter av typen *x gerði*. Faktisk har ingen av innskriftene noen åpenbar tilknytning til håndverk. To innskrifter er riktig nok ristet på treskaper (A8, A227), men uten å vite hva redskapene har vært brukt til, er det vanskelig å knytte dem til noen spesiell gruppe mennesker.

Det trenger allikevel ikke nødvendigvis å bety at håndverkere ikke behersket runeskrift. Et beinfragment med runeinnskrift (A219) er funnet på en tomt som er blitt knyttet til metallhåndverk, og kunne derfor kanskje ha vært ristet av en håndverker. Tomten knyttes imidlertid også til boligformål, og innskriften trenger for så vidt ikke heller å være tilknyttet hverken tomten eller håndverkeren.

På en teglstein finner vi en innskrift som skal ha vært gjort med fingeren i bløt leire, før teglsteinen hadde tørket (N136). Kanskje var det en bygningsarbeider som stod for runeinnskriften. I det minste skulle en kanskje vente at det var noen som tok del i prosjektet, men dette kan igjen ha vært svært mange.

I denne sammenheng er det verdt å merke at i selve håndverkerbydelen, Nordre bydel, er det kun funnet seks runeinnskrifter. Fra perioden da det skal ha vært reparert båter i Søndre bydel er det også kun overlevert få innskrifter. Disse innskriftene er generelt hverken velristede eller forståelige. Kanskje var ikke runeskrift noe middelalderens håndverkere beskjeftiget seg med i nevneverdig grad i Tønsberg.

Det er som tidligere nevnt en stor andel religiøse innskrifter fra Tønsberg, noe som muligens kan ha sammenheng med den store andelen geistlige i befolkningen. Disse innskriftene trenger dog ikke nødvendigvis å være ristet av noen med tilknytning til kirken. Allikevel virker det sannsynlig at i det minste noen geistlige i Tønsberg hadde kjennskap til runeskrift. Én innskrift peker seg spesielt ut i denne sammenheng, nemlig det velristede utdraget av *Ave Maria* (A63). Ikke bare er risteren svært kyndig i runeskrift, men innskriften ligger i tillegg så tett opp mot det latinske forbildet at det kan tenkes at risteren også hadde kjennskap til latinskrift. Kanskje var risteren selv en del av den geistlige befolkningen.

Blyplaten, som ble funnet denne høsten, kan også nevnes i denne sammenheng. Denne risteren benytter faktisk mellomrom framfor ordskilletegn, og ser også ut til å kunne sin latin, noe som kan gi grunn til å tro at denne personen også var boklærd. Blyplaten bærer ellers den eneste av innskriftene som viser noen form for tilhørighet til en kvinne.

En hel del personnavn blir nevnt i innskriftene fra Tønsberg, men ikke ett eneste av dem er kvinnenavn, sett bort ifra Maria. Det er ikke dermed sagt at kvinner ikke ristet runer, for risteren navngir sjelden seg selv, og det er ingenting i veien for at kvinner kan ha ristet flere av innskriftene. Det er allikevel oppsiktsvekkende at kvinner blir nevnt i så liten grad. I materialet fra Oslo, Bergen og Trondheim finnes flere kvinnenavn, både i form av omtale, og kvinner som selv hevder at de har ristet innskriften. Kvinnenavnene er på ingen måte i flertall, men de er allikevel tydelig til stede. Det er derfor snodig at det ikke finnes noen i materialet fra Tønsberg.

Forbløffende nok finnes det heller ingen grovheter i materialet. Ingen uanstendige antakelser, ufine formuleringer eller vulgære uttalelser. Om dette har sammenheng med det markante geistlige nærværet, et tilsynelatende fravær av kvinner, eller om folk i Tønsberg rett og slett holdt seg for gode for slik ordbruk er umulig å si.

Tønsberg har heller ikke så mange handelsinnskrifter å skryte av. Merkelappene som vi finner i store antall i Bergen og Trondheim, ser av en eller annen grunn ikke ut til å ha vært benyttet i like stor grad i Tønsberg. Et par handelsinnskrifter finnes det allikevel i materialet (A218, A347), som kan vitne om at runeskrift var en del av handelslivet, også i Tønsberg. Disse innskriftene er velristede, og det virker derfor sannsynlig at disse risterne tidligere hadde produsert en hel del innskrifter. De var med andre ord godt trent.

Runeinnskriftene generelt kan også se ut til å ha en eller annen form for tilknytning til bryggene. Størsteparten av materialet er fra Sentrum og Søndre bydel, de områdene i byen som lå i nærheten av bryggene. I Søndre bydel kan runeinnskriftene også se ut til å vokse i antall etter at bryggene har kommet på plass. Det er imidlertid vanskelig å si om dette kun skyldes at det var mye mennesker og aktivitet i nærheten av bryggene, eller om de menneskene som oppholdt seg i nærheten av bryggene, var mer runekyndige.

Svært mange av innskriftene gir imidlertid få eller ingen hint om hvem som kan ha ristet dem. De fleste er funnet i forskjellige typer fellesområder der mange forskjellige mennesker kan ha oppholdt seg. Kun et fåtall kan knyttes til spesifikke bygninger, og selv da er det vanskelig å knytte dem til noen spesiell gruppe mennesker. De fleste innskriftene er korte og forholdsvis intetsigende med tanke på hvem opphavsmannen kan ha vært. Mange er

fragmenterte og uforståelige, og noen består kun av runelignende tegn. Det ser derfor ikke ut til at runeskrift nødvendigvis var noe alle behersket.

Korte, uforståelige og dårlig utførte innskrifter, samt innskrifter med runelignende tegn kan imidlertid kanskje reflektere et ønske om å lære. Dessverre er det enda vanskeligere å si noe om hvem disse var.

Illustrasjoner

Forside: A39. Siste del av side a. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 8: Kart over Tønsberg med utgravninger som har produsert runefunn tegnet inn, og bydelene markert med stiplet linje. Feltene Storgaten 30/32 og Nedre Langgate 43 og 49 mangler. Kartet er hentet fra Wienberg 1992, side 65. Endret av Charlotte Johannessen.

Side 33: A293. Foto 20859/3 fra Runearkivet.

Side 34: A65. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_13_runeristing/runeristing_ribbein_fra_toensberg_large.jpg [28.10.2011].

Side 35: A234. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 37: A50. Foto 20857/9A fra Runearkivet.

Side 38: Innskrift A60. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/trebolle_large.jpg [04.11.2011].

Side 39: A64. Side a. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 40: A259. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_14_personnavn/personnavn_gudbrand_large.jpg [04.11.2011].

Side 41: A227. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/hoevel_large.jpg [04.11.2011]

Side 42: A356. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 44: Øverst, A218. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_14_personnavn/personnavn_asbjoern_large.jpg [04.11.2011]
Nederst, A347. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/pinnen_fra_toensberg.jpg [04.11.2011].

Side 50: Kart over Tønsberg med plassering av kirkene innefor bygrensen, og religiøse innskrifter markert med signum. Kartet er hentet fra Brendalsmo og Lindh 1983, side 2. Endret av Charlotte Johannessen.

Side 52: A63. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 53: A233. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/krusifiks_large.jpg [05.11.2011].

Side 55: A8. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/8_large.jpg [05.11.2011].

Side 56: A292. Foto 20858/23 fra Runearkivet.

Side 59: A121. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 60: Nyfunnet blyplate. Fotografert av Ragnar Orten Lie.

Side 61: Øverst, N136. Tegnet av Charlotte Johannessen.
Nederst, A39. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_12_runebrev/runebrev_toensberg_2_large.jpg [06.11.2011]

Side 64: A39. Side b, lønrunesekvensen. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 66: A224. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_15_runefuskere/runefuskere_firkantet_pinne_2.jpg [06.11.2011]

Side 67: Øverst, A226. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_15_runefuskere/runefuskere_ribbeinfra_gment_toensberg_3_large.jpg [06.11.2011]
Nederst, A67. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_15_runefuskere/runefuskere_ribbeinfra_gment_toensberg_2_large.jpg [06.11.2011]

Side 68: Fragmentert kam med runelignende tegn. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 69: Øverst, A47. Foto L. 956/27 fra Runearkivet.
Nederst, A301. Side a. Foto 20888 fra Runearkivet.

Side 70: Øverst, A221. Bildet av runene, foto 20457/43 fra Runearkivet. Bildet av linjene på baksiden, foto 20457/47 fra Runearkivet.
Midten, A235. Tegnet av Charlotte Johannessen.
Nederst, A237. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 71: A220. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_15_runefuskere/runefuskere_ribbeinfra_gment_toensberg_4_large.jpg [06.11.2011]

Side 72: Øverst, A66. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_15_runefuskere/runefuskere_ribbeinfra_gment_toensberg_large.jpg [06.11.2011]
Nederst, A219. Bildet er hentet fra Kulturhistorisk museums nettutstilling *Kyss meg: Runenes verden*.
http://www.khm.uio.no/utstillinger2/kyss_meg/bilder_8_middelalderen/ku_ribbein_large.jpg [06.11.2011]

Side 74: A236. Tegnet av Charlotte Johannessen.

Side 75: A225. Foto 20857/31A fra Runearkivet.

Side 77: A59. Foto L. 975/60 fra Runearkivet.

Bibliografi

- Biblia Sacra Vulgata*. Utgave ved Roger Gryson og Robert Weber 2007 (1969). Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.
- Brendalsmo, Jan 1982: ”Østkant” og ”vestkant”: Nye funn av bebyggelse fra tidlig middelalder i Tønsberg”. *Vestfoldminne*, pp. 15-28.
- Brendalsmo, Jan 1983: *Rapport over de arkeologiske utgravningene i Baglergaten 3, Tønsberg, 1979-1980*. (Arkivrapport)
- Brendalsmo, Jan og Jan Lindh 1983: *Funn fra en utgravning*. 2. opplag. Alvheim og Eide Akademisk forlag, Øvre Ervik.
- Brendalsmo, Jan, 1986a: *Innberetning over de arkeologiske utgravningene i Baglergaten 2/4, Tønsberg, 1981-1982*.
- Brendalsmo, Jan 1986b: *Innberetning over de arkeologiske undersøkelsene i kvartalet Øvre Langgate/Torvgaten/Fayes gate/Kammegaten, Tønsberg, 1976-1982*.
- Brendalsmo, A. Jan 1994: *Tønsberg før år 1000: Fra gård til by*. Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Christoffersen, Axel 1998: ”Runeinnskrifter fra Trondheim: Kronologi og kontekst”. I Audun Dybdahl og Jan Ragnar Hagland (red.): *Innskrifter og datering*, pp. 17-41. Tapir, Trondheim.
- Dokumentasjonsprosjektet: http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html
- Edwardsen, Gro 1998: *Miljøopparbeiding av Nedre Langgate, Riksveg 308, Tønsberg kommune*. Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Ekstrøm, Hanne 2008: *Nedre Langgate 43: Arkeologisk utgravning på Branntomta*. NIKU, Tønsberg.
- Eriksson, Jan E. G. 1973: *Preliminär rapport över Riksantikvarens arkeologiske undersøkelser i Tönsberg 1972 Nedre Langgate 45*. (Arkivrapport)
- Eriksson, Jan E. G. 1974: ”Nedre Langgate 45”. *Nicolay arkeologisk tidsskrift*, nr. 17, pp. 5-13.
- Eriksson, Jan E. G 1976: ”De arkeologiske undersøkelser i Nedre Langgate i 1976”. *Vestfoldminne*.
- Eriksson, Jan E. G. 1990: *De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 47, Tønsberg 1971*. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.

- Eriksson, Jan E. G. og Per Thoresen 1976: *Gamle Tønsberg: Middelalderbyen*. Stiftelsen Gamle Tønsberg, Tønsberg.
- Gabrielsen, Anne Brit 1986: *Codex Tunsbergensis*. Hovedoppgave ved Universitetet i Trondheim.
- Gosling, Kevin 1989: "The Runic Material from Tønsberg". *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1986-88*, pp. 175-187.
- Hagland, Jan Ragnar 1988: "Runematerialet frå gravingane i Trondheim og Bergen som kjelder til islandshandelens historie i mellomalderen". *Historisk tidsskrift*, bind 67, pp. 145-156.
- Håkonar saga Hákonarsonar*. Utgave ved Marina Mundt 1977. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo og Erik Simensen 2004: *Norrøn ordbok*. 4. utgave. Det norske samlaget, Oslo.
- Heimskringla*. Utgave ved Finnur Jónsson 1966 (1911). Universitetsforlaget, Oslo.
- Hodkinson, Brian J. 1982: *A report from the excavations at Nedre Langgate 41, Tønsberg 01.09-27.10.1981*. (Arkivrapport)
- Holm-Olsen, Ludvig 2001 (1975): *Edda dikt*. Cappelen, Trondheim.
- Johnsen, Oscar Albert 1929: *Tønsbergs historie, bind I*. Gyldendal, Oslo.
- Knirk, James 1994: "Learning to Write with Runes in Medieval Norway". I Inger Lindell (red.): *Medeltida skrift- och språkkultur: Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II*, pp. 169-212. Sällskapet Runica et Mediævalia, Stockholm.
- Knirk, James 1998a: "Runic Inscriptions Containing Latin in Norway". I Klaus Düwel og Sean Nowak (red.): *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung: Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.-9. August 1995*, pp. 476-507. Walter de Gruyter, Berlin.
- Knirk, James 1998b: "Nyfunn og nyregistreringer i 1997". *Nytt om runer*, vol 13, pp 18-19.
- Knirk, James 2001: "Nyfunn og nyregistreringer i 1999". *Nytt om runer*, vol. 15, pp. 16-20.
- Knirk, James 2011: *Rapport om funn av brettet blyplate med runer fra Tønsberg*. (Arkivrapport)
- Laading, Liv Tvilde 2010: "Pilegrimsferder og pilegrimsmerke". *Middelalder-Oslo*, nr.2, pp. 17-20.
- Liestøl, Aslak 1974: "Runic Voices from Towns of Ancient Norway". *Scandinavica*, vol. 13, nr. 1, pp. 19-33.

- Liestøl, Aslak og Ingrid Sannes Johnsen 1980-90: *Norges innskrifter med de yngre runer*. Sjette bind. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Liestøl, Aslak 1980: *Norges innskrifter med de yngre runer*. Sjette bind. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Lind, E. H. 1931: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Det norske videnskaps-akademi, Oslo.
- Lindh, Jan 1984: *Innberetning over de arkeologiske utgravningene i Storgaten 24/26, Tønsberg, 1979*. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.
- Lindh, Jan 1992a: "Innledning og forskningshistorikk". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 5-19. Riksantikvaren, Oslo.
- Lindh, Jan 1992b: "Det topografiske mønsteret i Søndre bydel". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 21-71. Riksantikvaren, Oslo.
- Lindh, Jan 1992c: "Hjem og husholdning: En kvantitativ analyse av et funnmateriale". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 215-238. Riksantikvaren, Oslo.
- Lind, Jan 1992d: "En kulturhistorisk tolkning av et funnmateriale". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 255-272. Riksantikvaren, Oslo.
- McLees, Chris 2000: *Arkeologiske undersøkelser i Nedre Langgate 40, Tønsberg, 1999*. Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Macleod, Mindy og Bernard Mees 2006: *Runic Amulets and Magic Objects*. The Boydell Press, Woodbridge.
- Nedkvitne, Arnved 1989: "Runepinner og handelshistorie". *Historisk tidsskrift*, bind 68, pp. 348-350.
- Nilsen, Helge 1976: *Norrøne historieskriveres syn på de eldste norske byenes oppkomst og tidlige utvikling*. Revidert utgave av hovedoppgave levert ved Universitetet i Bergen i 1974.
- Nordman, Anne Marie, Claes Pettersson og Gro A. Tjeldvoll 1986: *Innberetning over de arkeologiske utgravningene i Storgaten 33, Tjømegaten 1 Tønsberg 1986*. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg.
- Olsen, Magnus 1951: *Norges innskrifter med de yngre runer*. Annet bind. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Olsen, Magnus 1960: *Norges innskrifter med de yngre runer*. Femte bind. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Peterson, Lena 2007: *Nordisk runnamnslexikon*. Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

- Püttsepp, Kristina 2003: *Kjærlighet på pinne: Vertshusinnskrifter fra norske middelalderbyer*. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo.
- Reed, Ian 1992: "Keramikk materialet". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 73-101. Riksantikvaren, Oslo.
- Robberstad, Knut 1923: *Magnus Lagabøters bylov*. Det mallingske bogtrykkeri, Kristiania.
- Rygh, Karl 1871: *Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen*. Trondhjem.
- Saga Herraauðs ok Bósa*. 1830. I *Fornaldar sögur norðrlanda*, 3. bind. Utgave ved Carl Christian Rafn P. D., Kaupmannahöfn pp. 191-234.
- Samnordisk runtextdatabas: <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- Sand, Lise 2010: *Runer i et arkeologisk perspektiv*. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo.
- Seim, Karin Fjellhammer 1989: "Runeinnskifter fra Trondheim og Bergen som kilder til Islandshandelens historie? Et innfløkt proveniens-spørsmål". *Historisk tidsskrift*, bind 68, pp. 333-347.
- Seim, Karin Fjellhammer 1990: "Runeinnskifter og islandshandel nok en gang". *Historisk tidsskrift*, nr. 3, pp. 338-344.
- Seim, Karin Fjellhammer 1998: *De vestnordiske fubark-innskiftene fra vikingtid og middelalder: Form og funksjon*. Dr. philos. avhandling ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Solli, Brit 1988: *Dyrebein: Problemer og muligheter omkring et arkeologisk kildemateriale*. Avhandling til magistergrad i arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Spurkland, Terje 1987: "Runologi – Arkeologi, historie eller språkvitenskap?". *Norskrift*, nr. 52, pp. 46-57.
- Spurkland, Terje 2001: *I begynnelsen var R̥N̥R̥K̥: Norske runer og runeinnskifter*. Landslaget for norskundervisning og J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Spurkland, Terje 2004: "Literacy and "Runacy" in Medieval Scandinavia". I Jonathan Adams og Katherine Holman (red.): *Scandinavia and Europe 800-1350: Contact, Conflict and Coexistence*, pp. 333-344. Brepols, Turnhout.
- Straume, Eldrid 1961: *Innberetning om Sentrumsgravningene i Tønsberg 1960*. (Arkivrapport)
- Svare, Bjarne 1934: *Jorsalferda åt danene*. Det norske samlaget, Oslo.
- Sæmundar Edda hins fróða*. Utgave ved Sophus Bugge 1965 (1867). Universitetsforlaget, Oslo.

- Ulriksen, Eli 1992: "Lærmaterialet". I Jan Lindh (red.): *Arkeologi i Tønsberg I: Søndre bydel*, pp. 103-142. Riksantikvaren, Oslo.
- Ulriksen, Eli 1995: "*Utkantens håndverkere og arbeidere*": *En aktivitetsanalyse av "Nordre bydel" i middelalderens Tønsberg*. Avhandling til magistergrad i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.
- Ulriksen, Eli 2008: "Tønsberg: Bebyggelse og beboere fra 1000-tall til 1200-tall". I Hans Andersson, Gitte Hansen og Ingvild Øye (red.): *De første 200 årene: Nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*, pp. 93-108. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Weber, Birthe 1980: "Tegn i tre". I Diana Stensdal og Egil Mikkelsen (red.): *Ristninger i forhistorie og middelalder*, pp. 101-110. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Wienberg, Jes 1983: *Rapport over den arkæologiske udgravning i Kammegaten 10, Tønsberg, 1981*.
- Wienberg, Jes 1991: *De kirkelige institusjoner i middelalderens Tønsberg*. Riksantikvaren, Tønsberg.
- Wienberg, Jes 1992: *Grund og gård i Tønsberg*. Riksantikvaren, Tønsberg.

Runematerialet fra Tønsberg: Katalog

Signum	Nummer	Funnsted/år	Objekt/mål (mm)	Arkeologisk kontekst	Datering	Translitterering	Normalisering	Oversettelse
N136	492	Slottsfjellet	Murstein		Ca. 1275	Peries	<i>Per Jes(um)</i>	”Ved Jes(us)”
A8	C30705	Storgaten 30/32 1960	Redskap av tre	B-200	1250-1300	akla	<i>Attah Gibbôr Le'ôlam 'Adônay</i>	”Du er sterk i evighet, Herre.”
A39	C33450 TF2762	Storgaten 47 1971	Runepinne 252x15x15	Nivå 6 (Fase 2/3) Rute D23 Lag 144 (8)	1280-1330	(a) æilifr·ui·ri·uæhr·ame k·mit·stæin·grimr·hafu m·mælt·mart·okkarimill i·firir·þasok·atek·uil·ne ma·afpi·runar (b) eaauo·knor·ek·spu·rþ ik·uilt·tu·gifta·mer·æina· þa·en·þarer. ^{3/3 2/3 2/5} ^{2/4 3/5} þisar mrthkiiiiissssttttiiiillll (c) ætþffssantætþffssant (d) þau·ero·bæpe·ibup·s aman·klauua·kare·ok·ko na·uilialms·hæiltþu·heilt ·sæl·þu·þa	(a) <i>Eilifr virðivægr á mek. Mit Steingrimr hofum mælt mart okkar í milli fyrir þá sök at ek vil nema af þí rúnar.</i> (b) <i>eaauo Knorr, ek spyrr þik. Viltu gipta mér eina þá? En þar er þessar: Mistill, Ristill, Tistill, Histill, Kistill.</i> (c) <i>e(inn), t(veir), þ(rír), f(jórir), f(imm), s(ex), s(jau), á(tta), n(iu), t(iu), e(llifu), t(olf), þ(rettán), f(jórtán), f(ímtán), s(extán), s(jaután), á(ttján), n(itján), t(uttugu)</i> (d) <i>þau eru bæði í búð saman, Klaufa-Kári ok kona Viljalms. Heill þú. Heill, sæll þú þá!</i>	(a)”Eilif den verdige eier meg. Jeg og Steingrim har snakket mye oss imellom av den grunn at jeg vil lære runer av det.” (b) eaauo ”Knorr, jeg spør deg, vil du gi meg den ene til ekte? Og det er disse. Mistill, ristill, tistill, histill, kistill.” (c)”En, to, tre, fire, fem, seks, sju, åtte, ni, ti, elleve, tolv, tretten, fjorten, femten, seksten, sytten, atten, nitten, tjue.” (d)”De bor sammen, klove Kåre og kona til Viljalm. Vær du hilset. Vær hilset, lykkelig du da!”
A47	C33450 TF3144	Storgaten 47 26.08.1971	Tellepinne 303x22x22	Nivå 2 (fase 2/3) Rute C20 Flislag under bordlegning	1110-1170	uo		
A50	C33450 TF2626	Storgaten 47 03.08.1971	Fragment av treskive 33x12x4	Fase 2 Rute C23 Rutedel 11-12-13a	1300-1380	l þur	<i>L(o)ðurr</i>	”Lodur”

Signum	Nummer	Funnsted/år	Objekt/mål (mm)	Arkeologisk kontekst	Datering	Translitterering	Normalisering	Oversettelse
A59	C33543 TG1079	Nedre Langgate 45 21.08.1972	Trekrakk 320x162x23	Rute E2 Lag 23 Felt nr. 24	1450-1550	suanPora [	<i>Sú ann Kára</i>	”Hun elsker Kåre”
A60	C33543 TG1118	Nedre Langgate 45 22.08.1972	Trebolle 220 diameter	Lag 19 og 28	1375-1450	ø þorgeir	<i>ø þorgeirr</i>	ø ”Torgeir”
A63	C33968 TG1602	Nedre Langgate 45 05.07.1973	Trenagle/Spuns 204 Diameter 37	Fase 4 Rute F2 Lag 34	1300-1400	auemariagraciaPlenado minustekumbenedictatui nmulieribus	<i>Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus</i>	”Vær hilset Maria, full av nåde, Herren er med deg, velsignet er du blant kvinner.”
A64	C35126 TH250	Storgaten 24/26 02.08.1973	Bein 135x45x7	Tilsvarende fase 2	1200-1300	(a) unas (b) ø l æ l æ n t r þ u s i	(a) <i>Únass</i> (b) <i>ø l Erlendr þursi</i>	(a)”Unas” (b)”ø l Erlend Tusse”
A65	C35126 TH245	Storgaten 24/26 02.08.1973	Bein 192x31x24	Tilsvarende fase 2	1200-1300	³ / ₁ ³ / ₂ ³ / ₃ ³ / ₄ ³ / ₄ fuþoo	<i>fuþo(rk)</i>	”fuþork”
A66	C35126 TH145	Storgaten 24/26 18.07.1973	Bein 191x25x6	Tilsvarende fase 2	1200-1300	miiii		
A67	C35126 TH150	Storgaten 24/26 18.07.1973	Bein 146x29x5	Tilsvarende fase 2	1200-1300	Runelignende tegn		
A113	C35126 TG1620	Nedre Langgate 45 05.07.1973	Trekarbunn 89 diameter 3 tykk	Fase 4 Rute F2 Lag 34	1300-1400	(a) fu (b) ann	(a) <i>fu(þork)</i> (b) <i>Ann</i>	(a)”fuþork” (b)”Ann”
A121	C34986 TL368	Nedre Langgate 18 12.05.1976	Blyplate 49x21x1	Feltnummer 12 Rute K25-26 Lag 2	1250-1350	Runelignende tegn		
A218	C34986 TL269d	Nedre Langgate 18 19.05.1976	Merkelapp 144x20x19	Feltnummer 9 Rute K25-K26 Lag 2	1250-1350	asbion	<i>Ásbjorn</i>	“Asbjørn”
A219	C36399 TS3836	Baglergaten 2/4 08.09.1981	Bein 233x25x9	Fase 6A Vest 2 Lag 250	Ca. 1250	ssþlrþnmrrssrænissk		
A220	C36399 TS4756	Baglergaten 2/4 12.11.1981	Bein 130x38x5	Fase 6B Vest 4 Lag 446	Ca. 1250	js iuiin s		
A221	C36399 TS6214	Møllegaten 1982	Bein 171x25x6	Tilsvarende fase 4 Lag 622	1200-1250	uæ		

Signum	Nummer	Funnsted/år	Objekt/mål (mm)	Arkeologisk kontekst	Datering	Translitterering	Normalisering	Oversettelse
A224	C35858 TT1307	Kammegaten 10 10.07.1981	Bearbeidet tre 70x16x16	Fase 3 Rute H9 Lag 25 over K11/9	1250-1300	Runelignende tegn		
A225	C35299 TU420	Nedre Langgate 41 09.10.1981	Ubearbeidet tre 403x50x29	Delfelt B Rute G6	1200-1300	subiærn:hnsahþfyrstlhn knæ	<i>Sæbiørn: hann sagði fyrst hann kná</i>	”Sebjørn: han sa først at han kunne”
A226	C33968 TG3217	Nedre Langgate 45 1972	Bein 144x37x8	Fase 7 Rute F1 Brunt jordlag direkte under lag 99	Ca. 1100	Runelignende tegn		
A227	C3529 TU739	Nedre Langgate 41 22.10.1981	Redskap av tre 99x19x19	Delfelt A Rute G8 Lag 38	1200-1300	ania	<i>Árni á</i>	”Arne eier meg”
A233	C35127 TR1863	Storgaten 24/26 1979	Trekors 173 Diameter 6	Fase 3 Rute D7 Lag 167 nordvest for K122 og 118	Ca. 1250	auí	<i>Ave (Maria)</i>	”Vær hilset Maria”
A234	C35127 TR1864	Storgaten 24/26 1979	Trefigur 111x20x18	Fase 4 Rute E7 Lag 186 mellom K116 og 122	1250-1350	fupor<k	<i>fupo(r)k</i>	”fupork”
A235	C35127 TR3756	Storgaten 24/26 07.1979	Bein 190x25x6	Fase 7 Rute D9 Lag 75	1300-1350	uþi		
A236	TP5645	Storgaten 24/26 1979	Islegg 225x50x27	Fase 3 Rute E7 Lag 225 mellom K116 og 122	Ca. 1250	iilliin	<i>ilin</i>	”fotsålen”
A237	C35127 TR5991	Storgaten 24/26 1979	Bein 185x27x15	Fase 2 Rute D7 Lag 236 nordvest om K148	1200-1250	iar		

Signum	Nummer	Funnsted/år	Objekt/mål (mm)	Arkeologisk kontekst	Datering	Translitterering	Normalisering	Oversettelse
A238	C35127 TR6144	Storgaten 24/26 10.10.1979	Bein 76x25x8	Fase 2 Rute D7 Lag 236 sørvest om K148	1200-1250	ki --		
A259	C36206 TP443	Baglergaten 3 29.01.1980	Bein 125x29x7	Fase 1 Portrommet Rute H5 Lag 102 under K46	1175-1200	kuibrantr	<i>Gudbrandr / Guðbrandr / Gulbrandr</i>	”Gudbrand / Gulbrand”
A292	C37038 TY2198	Storgaten 33 15.08.1986	Runepinne 112x13x11	Fase 4 Rute H9 Lag 296	Ca. 1250	jk misak ipaptinako	<i>(Sedrac), Misac et Abdenago</i>	”Sidrak, Misak og Abdenago”
A293	C37038 TY3867	Storgaten 33 02.09.1986	Bein 156x29x14	Fase 3 Rute 19 Lag 320	Ca. 1250	fuporkhniastblmy	<i>fuporkhniastblmy</i>	”fuporkhniastblmy”
A301	C36399 TS5656	Baglergaten 2/4 25.01.1982	Bein 183x23x16	Fase 2A Lag 566, grop 609	1175-1200	(a)aki (b)k i	(a) <i>Áki</i> (b) k i	(a) ”Åke/Åge” (b) k i
A347	C51012 TAB79	Nedre Langgate 49 04.1997	Runepinne 97x10x6	Plantekum 8 Situasjon 1	1200-1300	sægs:okæyrir	<i>Seks ok eyrir</i>	”Seks mark og ett øre”
A354	C52521 TAD569	Nedre Langgate 40 28.09.1999	Trekarbunn 111x62x4	Fase 6 Rute C2 Lag 371 Gruppe 48	1300-1400	auemaria	<i>Ave Maria</i>	”Vær hilset Maria”
A355	C52521 TAD579	Nedre Langgate 40 1999	Trekarbunn 91x39x5	Fase 6 Rute C2 Lag 371 Gruppe 48	1300-1400	iau	<i>Ave (Maria)</i>	”Vær hilset Maria”
A356	C52521 TAD6204	Nedre Langgate 40 19.09.1999	Bein 64x14x4	Løsfunn		junu:ormar	<i>unu:Ormarr</i>	unu:”Ormar”
A357	C52521 TAD570 c og d	Nedre Langgate 40 30.09.1999	To trefragmenter	Fase 6 Rute D2 Lag 46 Gruppe 42	1250-1400	Runelignende tegn		

Signum	Nummer	Funnsted/år	Objekt/mål (mm)	Arkeologisk kontekst	Datering	Translitterering	Normalisering	Oversettelse
	C56572/ 202 Funn nr, 141	Nedre Langgate 43 2008	Dobbeltkam type D2	Fase 2 Delfelt 1A Nivå 3 Lag 39 Under K5	Ca. 1250	Runelignende tegn		
	A2011/32 9	Funnet med metallsøker på et jorde ved Slagenbekken 18.09.2011	Blyplate 28-29x25-18x4	Fyllmasser	1300-1400	ǀl eluas ut[ǀac famula dei amen	<i>...eluas ut... ...hac famula dei, Amen</i>	”...du vasker/reenser slik at... ..denne tjenerinne av Gud. Amen.”